AZ.
III

BIBLIOTECA NAZ.
Vittorio Emanuele III
XXI
C
42
NAPOLI

XXI.
C.
42

XXI
C
42

In l. ſecundam de origine iuris

CATALEXIS,

VENTVRA CAECO AVTHORE,

BONONIÆ in alma Academia Humaniores literas profitente.

AD REVER.mum P. DONATVM CÆSIVM *Narnienſem Antiſtitem, Bononiæ iure opt.* PROLEGATVM.

DEMISSVS

COELO

AB ALTO.

BONONIÆ,

Excudebat Ioannes Rubeus, auſpice Mercurio.

MDLXIII.

BIBLIOTECA NAZIONALE VITTORIO EMANUELE III NAPOLI

AD VENTVRAM CAECVM VIRVM VNDECVNQVE DOCTISSIMVM, FABRITII Reſeci carmen.

QVA`M bene *Cæce dicas de Iuris origine librum*
Illi? quo regnum Præſide Iura tenent?
Vindice nimirum Hoc, iniuria, tempore ab ipſo,
Aut rabido à Momo nulla timenda tibi eſt.
Quin ſperanda magis, Petro duce, & auſpice Petro,
Omnia: quæ famam perpetuare queant.
Nam, quemcunq; Petra hæc ſuſtentat, in aſtra uolabit:
Quemq́; terit, Petra hæc, in Phlegethonta ruet.
Recte igitur donas Donato Cæce libellum:
Qui donare tibi uel bona cuncta poteſt.
Quippe ita Cæce uides multum. Sed tu Inclyte Præſul
Reſpice iam Cæcum, iamq́; clientis opus:
A` cunctisq́; bonum ipſe malis bonus eripe: quando
Es Petre, Petra bonis; es Petre, Petra malis.

REVERENDISS. P. DONATO CAESIO NARNIENSI ANTISTITI, BONONIAE PROLEGATO.

VENTVRA CÆCVS S. P. D.

AVTHOREM *ego quidem rerum, conditoremq;* DEVM, *cuius nutu, atq; ~~imperio obtemperant uniuerſa~~, cœliq; ſumma reguntur, atq; terrarum ima: nihil homini Philoſophia præſtantius, nihil diuinius tribuiſſe puto; cuius rei cauſam ſuſcipies qua cætera conſueuiſti mente,* PRÆSVL *Ampliſſime, Clariſſimeq;* PROLEGATE. *Conſtat ſanè homo corpore, atq; animo: cumq; corpus contrariis elementis confectum, animus contactu, coniunctioneq; corporis innumeris conflictetur morbis, uariisq; libidinibus torqueatur, gemina reperienda fuit medicina, altera, quæ corporibus, altera, quæ mederetur animis. Eſt igitur (ut in pauca conferam) animorum medicina Philoſophia, quæ parata, ac reddita non contenta incolumitate, mentes expiat ut euolare audeant, imitariq; Numina. Hinc immortalitatis parandæ immenſa cupido, quam licet omnes conſequi non ualeamus, appetimus tamen, eoq; conatum omnem dirigimus. Pauci tamen ſuperis (ut mihi perſuadeo)*

*chariſsimi uoti compotes efficiuntur. equus enim ille & uenæ, & ingenii deterioris nos ad terram deprimit, neq; aurigam patitur ſuo munere fungi. Fœlices igitur illi, omniq́ ex parte beati, quibus contigit cœleſtia ſapere, et in ipſa terra terræ tamen obliuiſci, æuumq́ ſibi æternum parere; quorũ nomina fama benignior, atq; clementiōr monumentis nunquam cognituris interitum conſecrabit. In hunc te refero numerũ (*Præses *optime, ac Reuerendiſs.* Præsvl*) qui nihil alud ab ineunte ætate cogitaſti, niſi illud unum, quo potiſsimum pacto gloriam à maioribus partam, tibiq́ hæreditatis relictam nomine integram tuereris, atq; ſeruares, ſartumq́ tectum te ipſum præſtares, iter tibi faciens ad ſydera. Nec arbitreris obſecro me tibi adulari inſtituiſſe, quod unum ego uicium ſceleſtiſsimum puto, à quo maximè abhorreo natura. Sed hoc auſim affirmare neminem incorrupto iudicio me conueniſſe, quin toto pectore in hanc meam tranſiret ſententiam, teq́ omniũ uirtutum genere ornatiſsimum prædicaret, qui florentiſsima ortus familia in opulenta ſatis re, tantum tamen ſtudiis adhibuiſti diligentiæ, ut intelligi facilè poſſet, omnia te tua in uirtute poſita ſemper exiſtimaſſe, Fortunæq́ dotes, & quæ uulgò bona cenſentur penitus contempſiſſe. Poſſem, & libenter quidem efficerem tua geſta percurrere; ſed Bononienſis adminiſtrata Prouincia ad ſe me reuocat, neq; digredi patitur antequàm tuam ſingularem iuſtitiam, fidem, integritatem, pietatem in adminiſtranda Rep. commemorem. quod tantum flumen ingenii, quæ tanta dicendi copia, quæ uis, quæ ubertas, qui candor tuas laudes perſequi poterit oratione? Nam ut omittam ciuitatem omnium clariſsimam*

Bononiam

Bononiam diſciplinarum altricem, alteram Athenienſium urbem, à te ornatam, excultamq́; ædificiis, ut de pulcherrimo Gymnaſio te Authore, atq; Principe nihil dicam ædificato, quò gentes omnes tanquàm ad emporium locupletiſsimum, artiumq́; bonarum mercatum confluant, ut Concamerata Prætorii taceam ædificia tuum poſteris teſtatura nomen, ut perfectum, abſolutumq́; Sacellum, perenniq́; Fonte iam propemodum decoratum forum, ut hæc inquam omnia ſilentio tranſigam. nihil enim uulgare, nihil quod alii præſtare potuerint te delectat, ad eaq́; me trāſferam, quæ maioris ſunt Theatri. Uitam, iterum dico uitam ciuium, coniugum, ac liberorum, agreſtiumq́; uniuerſorum tibi ciuitas, agerq́; debet Bononienſis. cum enim annona laboraretur alterum iam annum, nec penuria, ſed planè fames timeretur, uictum omnibus, ſalutemq́; tua induſtria, prudentia, magnitudine animi confeciſti, Diuinumq́; bonum opitulante Numine largiri mortalibus potuiſti. Certè ſi ea uixiſſes ætate, qua de reliquis hominibus benemeriti Diuinis uenerabantur honoribus apud Herculem, Liberumq́; patrem; quos uetuſtas beneuolentia, famaq́; ad cælum extulit iam collocatus eſſes. tu tamen nihil poſcis, nihil optas, quod Chriſtianum non deceat Antiſtitem. Sed quod ego Dii boni ſaxum uoluo? quò progredior? cedam, cedam ego ſanè tuarum laudum magnitudini, meq́; ad mea tempora conuertā, qui me tibi omnia debere fateor. Nam cùm Bononiam acceſsiſſem Tridentum petiturus, ut tantorum Patrum Conuentum, ut ſacra illa Chriſtiani nominis comitia ſpectarem, maximaq́; frue rer cum uoluptate, tum etiam præſtantiſsima gratia. quidam me

cum

cum egerunt optimum factu fore ſi Bononiæ ſubſiſterem, ſi literas profiterer manſuetiores, libero digniores homine, quas uocant humaniores: allucinatus ſum neſcio quo pacto et ciuitatis nomine, & Academiæ uetuſtate ſimul, ac nobilitate, neſcio an ſequutus umbram, an rem ipſam animo uidear concepiſſe. Aſſenſus ſum tamen, iterq́ cœptum, quod mihi honori maximo futurum credideram omnino depoſui. ecce nouum, inſperatumq́ malum, ſuboritur atra tempeſtas, repletur nubibus aer, parumq́ abfuit quo minus fulmine aff larer. actum de honore noſtro uidebatur, dignitas minabatur ruinam, omnium annorum gloria puncto temporis interibat. Tu uerò uelut cælo demiſſus ſubleuaſti cadentem, deſtitutum fouiſti, dediſti operam, ut noſtra dignitas omni labe ſeruaretur, cuſtodireturq́ purgata. Quando tibi ego gratiam referam? Quando tantam cumulabo liberalitatem? Quando tuis tantis par ero beneficiis? uita me certè prius deficiet quàm fides, gratiamq́, quàm referre non licet ſemper habebo. etenim ſcio habenda gratia referri. Cumq́ aliquod hoc tempore pignus meæ in te ſingularis obſeruantiæ tibi tradere conſtituiſſem, quod meum teſtaretur obſequium, excurſiones quaſdam non ſatis illas quidem politas, ſed quæ tenuem noſtram præſeferant officinam in alteram de Iuris origine legem, cuius fertur Pomponius author Ureconſultus, dicare tibi decreui, quas ſi tibi gratas ſenſero, ſi placere cognouero (Pater Ampliſſime) uiribus augebor, conaborq́ maiora, quæ tuis accedent titulis, ut tui nominis claritate defenſa, ſecurius edantur; ſed iam plura recuſat epiſtola, iam ſatis debacchati ſumus, uel nobis ipſis uidemur. ſit igitur finis. Vale PRÆSVL

Clariſ-

Clariſſime, ac Reuerendiſſime, noſtramq́; amplectere Cæcitatem, tibi nullo non tempore deditam, atque deuinctam.

Deus interim Opt. Max. te quàm diutiſſimè ſeruet incolumen, honoribusq́; amplificatum ad ſummam prouehat dignitatem, & gloriam.

Iterum Vale.

FABRITII RESECI FOROCORNELIENSIS,

DE VENTVRA CÆCO.

FORTVNA Cæcum cæca Plutum ducere
Conſueta, cæcorum in domos, & diuitum
Nunc ecce formamq́, & habitum uiri gerens,
Pluto relicto, Virgines Libethridas,
Phœbumq́, Suadam, & Pallada, & Cyllenium
BONONIAM reduxit; unde ceſſerant.
Sic ecce tandem, ad te, ecce docta FELSINA
VENTura uenit, illa iam fœlicitas.
Iuuentus ò ſacris initiata ſtudiis
Fœlicitate perfruare tradita,
Nunc læta Cæcum diligens ama, foue,
Complectere, obſerua, cole, orna, & adiuua,
Ducemq́ ſequere. Nanq; perſpicacior
Argoq́, Lynceoq́, recto tramite
Te ducet optatam cito ad metam pede.

EIVSDEM AD LECTOREM.

QVOD tibi conſcriptum de Iuris origine Cæcus
Dat Ventura, lubens perlege Lector opus:
Vnde Magiſtratus poteris cognoſcere priſcos:
Qui populis quondam iura dedere ſuis.
Hac in parte uidet multum Pomponius, At ſi
Tu uideas, Cæcum plura uidere putes.

IN LEGEM II. DE ORIGINE IVRIS

PRÆFATIO.

OMNES homines (ut ego mihi quidem perſuadeo) queis non fruſtra tributa eſt ratio, queis ut ſuibus anima nõ eſt data pro ſale, omnes inquam homines tanto homine dignos omni ſtudio, ſummaq́; conari decet ope, ut corporum penitus obliti iã hinc cœleſtia ſapiant, diuina curent, meditentur æterna, relictisq́; terrenæ molis impedimentis ſeſe quantum homini liceat, efferant ad Deum, quod ego uerè puto philoſophari. Tantum enim abeſt, vt animus terrena labe pollutus ſe conferat ad philoſophandum, ut nihil exiſtimetur clariſsimorum uirorum ſententia philoſophiam æquè reſpuere, tantopere abhominari. quamobrem uerus utiq; philoſophus tantũ corpori tribuet, quantum deſiderare uideatur natura, quicquid reliquum erit (erit autem ſanè plurimum) ad mẽtis cultum accommodabit, ſeq; diuino præditum animo ſentiens Deum efficiet inter homines, cœleſtémue genium, natum ut fortunam uincat, conterat uitia, diuina iura, legesq; cuſtodiat, extollat, efferatq; uirtutem, nec ſe patiatur mortalium illecebris contaminari. Hunc

ego uerum appello philoſophum ſignum attollentem, quod qui ſequantur perfuncti uita uel heroes, uel certè indigetes in Deorum cœtum meritò, collegiumq́; referantur, qui ſi rebus publicis præficiantur fruentes adhuc luce mortali, beatiſsimas efficiant ciuitates. Etenim cum homines ſint, humana ſuperant ingenia, quos utinam quàm facilè prædicamus imitemur. Scio equidem paucos admodum eſſe, qui hoc itinere contendant in cœlum, qui hanc uelint ire uiã, rara tamẽ uniuerſa ſunt bona, pluriſq; fiunt quò ſunt rariora: ſed quò ſum ego progreſſus? quodnam genus hominum cœpi tractare? non meum, non inquã meum eſt opus, refugit mentis imbecillitatem, exiguasq́; uires clariſsimorum uirorum, uel numinum potius ſingularis dignitas, ſummaq́; maieſtas; hebeſcunt oculi tanti luminis ſplendore confuſi. Quare contrahenda ſunt uela, orationq́; ad id, quod inſtituimus conferenda. Maximum ego ſanè diuinorũ operum cœlum exiſtimo, quod omni ex parte perfectum, omnibusq́; (ut ſic dixerim) numeris abſolutũ, opificis teſtatur ſapiẽtiam incredibilem, quam ſequi conantur hi, quos paulò ante laudabam philoſophi. ſed in hoc opere uniuerſo nihil eſt (niſi fallor) quod ſi diligentius, accuratiusq́; ſpectes te magis moueat, quam lex illa legum omniũ parens, qua cuncta conſtant, qua, ut laudatus inquit Poeta, uiget concordia

diſcors.

diſcors. Quid enim obſecro poteſt admirabilius cerni, quàm fœdus illud, quo nectuntur mutuo contraria uinculo, cumq; ſeruant ordinem, quem concipere potius animo poſsis, quàm explicare. hanc legẽ ſanctiſsimam, legum omnium authorem fuiſſe credi par eſt, nullamq; legem exiſtimãdum omnino, quam non genuerit lex illa procreatrix, productrixq; cæterarum. unde illud certè palàm eſt iuſtitia uacãtem, legem non eſſe cenſendam: cum ex Dei maximi gremio leges hominibus credantur exhibitæ, urbium tuendarum gratia, humanæq; ſocietatis ad terrã demiſſæ. quò fit, ut ab ipſo numine deficere uideatur, qui legum uel iuſsis non obtemperauerit, uel inſtitutis. etenim ſi iuxta ſententiam Empedoclis lite tolleretur concordia, omnia puncto temporis interirent; ſublata lege, qua potiſsimum hæc machina continetur, nec ciuitates quidem conſiſtere poſſunt ſi legibus refragentur homines. cum igitur uim legum, atq; magnitudinem animo mecum ipſe reuoluerẽ, legemq; meminiſſem in comune, mediumq;, quod quiſq; poſſet conferre iubentem, ſeq; inuicem iuuare præcipientem: mihi quoq; agendum aliquid ratus legem alterã quæ tit. De Romani iuris orig. clauditur, nè a lege, videlicet diſcederẽ exponendã, enarrandamq; ſuſcepi. quem laborem inutilem pleriq; putabunt, cum eam ipſam legem ante me diuinitus

explicauerint multi, qui ſi eam nobis conditionem ſtatuunt, ut nihil quod ab aliis actum ſit efficiamus, nullum agendi locum nobis omnino reliuquunt. Quis enim cenſuerit in tanta ſeculorum ſerie, tot ætatibus, in tanta ornatiſsimorum hominum uberta te, quantam ſuperiora tēpora prodiderunt, fingi ſaltem aliquid poſſe, quod actum ante non fuerit? quare quo loco uelint hanc noſtram collocent operam, non enim id molimur, ut gloriam inſectemur alienam, ſed ut pro parte muneri noſtro ſatisfaciamus, nec perpetuo marceſcamus otio. quare uel extremo contenti gradu non parum profeciſſe iudicabimus, ſi modo in aliquo fuerimus numero, nec dedignabitur lector egregius iudicium rerum uarietate comparaturus noſtrum hoc, quicquid fuerit adiungere melioribus, potioribus aggregare. ſed iam nimium multa nobis ipſis elocuti uidemur; itaq; collato pede ad rem ipſam accedamus, legisq; aggrediamur expoſitionem, ſi quædam prius, quæ magis perſpicua Iureconſulti reddat elogia pro poſuerimus.

Libri Primi Catalexeos in LEGEM II. DE ORIGINE IVRIS

Excvrsio Prima.

EXPLICATVRIS igitur nobis quid, quantumq́; complecti potuerimus,atq; intelligere de altera lege; quæ eſt ſub titulo de origine iuris,optimum factu uidetur, ſi priuſquàm ad literam acceſſerimus,ipſius tituli expoſuerimus quoddam quaſi cognomen, noſtri Rubricam appellant; à connexione, coniunctioneq́; ſumpto principio: ſic enim receptum conſuetudine videmus. Tribus igitur modis carẽtia corpore,& quæ ſola mente percipiuntur, coniungi mihi poſſe videtur. Primo queadmodũ generibus cõiunguntur, copulanturq́; formæ.Eſt enim ſeries quædam,quæ à genere trahens principium, ad ultimasq́; perueniẽs formas, ibi finitur. Etenim ſingularia cum ſucceſsione ſaltẽ, vt philoſophis placet adepta ſint infinitatem, ſub ſcientiam ſanè non cadunt. Sciẽtia igitur ultimis definitur formis, quas vulgato nomine indiuiduas ſpecies,ideſt ſingularibus proximas cõſueuimus appellare;hæ autem ſiue ſpecies,ſiue formæ ſub aliquo

genere clauduntur . itaq; ſeries eſt certa à generibus ad infimas formas, & à formis poſtremis aſcenditur ad ſuprema uſq; genera ; non tamen eadem ratione inter ſe, atq; generi iunguntur ſpecies, qua toti partes, propterea quòd partes totius nomen nō aſſequũtur, formæ verò, & generis naturam, & cognominationem, quæ κατηγορία Græcè, noſtris prædicatio dicitur, conſequuntur. Aſſerimus enim tàm ius publicũ, quàm priuatum, naturæ præterea, gentium, & ciuile iuris nomine pronunciari, ut Vlpianus l. prima. ff. de iuſtitia, & iure. §. Huius ſtudii. vnde naturam generis formis ineſſe conſtat. Alterum eſt cōnexionis genus, quando imagines imaginibus, affectionibus iunguntur affectiones ; qua coniunctione diuinis iũguntur humana, inferioribus ſuperiora nectuntur. Sic & amicitia, & cognatione, propinquitatéue iunctos dicimus homines ; quam ſeriem ſeruatã à primo mortalium ortu ſanè uidemus. Eſt enim cognatio maiorum quædam imago, quæ animo potius, quàm corpore retinetur; idem de amicitia dicas: iũgitur enim amicus amici formæ, quam clauſam animo tuetur, atq; defendit. Ratio verò tertia connexionis eſt cũ materiis iungũtur materiæ, de quibus uel ſermo inſtituitur, uel diſputatio. quam copulam continuationem noſtrates Iuriſperiti neſcio quàm rectè, quamq; propriè ſoliti ſunt uocare. Hanc quærimus, hæc nobis

bis tractanda videtur, quàm in tradendo iure ſequē- dam & Imperator putat, & Iureconſulti, quorum au thoritas comparatur l.ii.ff.de ſtatu hominum, ipſoq; ueſtibulo Iiſtit.de leg. non tamen ſemper res pati- tur argumenta, de quibus eſt diſſerendum, inter ſe copulari. dāda nihilominus eſt opera vt quo ad eius fieri poſsit copulentur, atq; cohæreant. Cum igitur ſuperiore tit. de iure, iuriſq; partibus, deq; iuſtitia fuerit diſputatum, cōſequi videtur vt iuris exprima- tur origo. Sic enim & vtilitas tractationis eius faci- lius cognoſcetur, & homines libentius operam iuri dabunt, cum originibus cognitis iuris dignitatem, authoritatemq; perſpexerint. Et quoniam (vt Ariſto teli placet) qui res iudicant animatæ ſunt leges, om- neſq; magiſtratus uim aliquam iudicii uidentur obti nere: imperium enim iudicium eſt quoddam, meri tò magiſtratuum quoq; origo proponitur. illud ve- rò nemo negauerit bonam, magnamq; iuris partem authoritate prudentium ſuſtineri. quare non ab re prudentium quoq; ſucceſsio iuris cōiungitur ortui. Sed quæret aliquis cum ius ſit uarium, & multiplex, cuius nam iuris hoc loco quæratur origo. Conſtatq; ciuilis iuris originem demonſtrari, & eius quidē Ro- mani, quod propter imperii magnitudinem, urbiſq; maieſtatem longè, lateq; propagatum eſt. ex his illud quoq; animaduertatur oportet magiſtratus explica-

ri Romanos, Romanorumq; Iureconſultorum nobis ſucceſsionem indicari. Et quia altera lege huiuſce tituli hæc quæ diximus leguntur omnia, eã quam paucis fieri poterit excurremus; ſi prius iuris originem altius repetiuerimus ab ipſis ſcilicet incunabulis principium ſumentes, quod non inutile fore credimus, ut intelligatur omnia penitus interitura niſi ui iuris, maieſtateq; regantur. ſed cominus ad rẽ ipſam accedamus.

IVRIS VNIVERSI ORIGO. EXCVR. II.

IVRIS originem ſiquis ab ultimo repetat, referet (ut opinor) ad Deum opt. max. unde cum cætera bona, tum ius ipſum ortum traxiſſe uidetur. quam obrem Heraclitus in eo libro, quem uel miſticam, uel occultam inſcripſit Philoſophiam, quem etiam apud Epheſiam traditur depoſuiſſe Dianam, ſcriptũ reliquit ius ipſum eſſe Deum. nam licet neq; æqualis ſit, neq; inæqualis: hæc enim de his maximè dicuntur, quæ pluribus conſtant, ſuntq; commixta: oportet enim æquale alicui æquari, & in æquale uel ſuperare aliquid, uel ab altero ſuperari, eſt tamen ipſa æqualitas Deus ſimpliciſsimus, atq; puriſsimus fons omnis æqualitatis, atq; adeò inæqualitatis. nam licet ipſe phyſicæ ſit expers magnitudinis omnem tamen ui, uirtute, poteſtate largitur magnitudinem. Cum

igitur

igitur ipſa ſit quemadmodum dicebamus æquabilitas, ipſum quoq; ius dicitur eſſe, quod quidē æquabilitate maximè cenſetur. intelligo, cũ ius ipſum dicó perfectiſsimam illam iuris notionem, quam Græci uocant ἰδέαν. Egoq; ſic αὐτό δίκαιον dico, uel τὸ δίκαιον quemadmodũ αὐτὸ ἀγαθὸν, uel τὸ ἀγαθὸν, cætera uero uel iuris, uel boni appellantur communione. hanc ſententiam probare mihi uidetur Vlpianus l. prima ff. de Iuſt. & iure initio legis, ubi Sacerdotes ait eſſe Iureconſultos, quod certè nõ diceret, niſi à Deo ius ductũ eſſe putaret, cui potiſsimum Sacerdotes dicantur. Sũt qui dicant à Deo quidem ipſo ius eſſe ductum, propterea quod in orbe condendo certũ ius dixerit, quo conſtaret machina concors diuerſis partibus, diſcordibusq; connexa, iuxta miſticã Salomonis ſententiã de ſapientia loquentis diuina, Quando præparabat cœlũ aderam, quando certa lege, & gyro vallabat abyſſos. Ius.n. uel ipſa ſapiẽtia eſt, uel nõ certè ſine ſapientia. Cic. in his, quæ de legibus conſcripſit, iuris originem naturæ tribuiſſe uidetur. opinor eum ita ſenſiſſe, uim quandam eſſe naturam per cuncta vagantem, regentẽ vniuerſa, curantemq; ut ſingula conſiſterent, ac permanerent. Itaq; certum ius à natura tradit ortũ, unde cætera nata ſunt iura. Illud enim in alterum nè contuleris, quod tibi fieri recuſes, maximũ naturæ uinculum videtur habere.

Itaq; et qui perperam, maleq́; uiuunt naturæ dicuntur aduerſari, quæ legem rectè uiuendi hominibus ſanxit. mihi quidem ſuperior ſententia placet: eſt.n. Dei opificium natura, à Deo cepit quod habet, inde omnis manat iuſtitia. Vnde ius tractum putatur, ut l. prima. ff. de iuſtitia, & iure ipſo legis ueſtibulo. Itaq; quæ à Deo ſunt, maximè ſunt iuſta, cum ipſa ſit numen iuſtitia. Iuſtitiam autem eam appello, vnde ius diximus ortum eſſe, de qua latius eſt explicandum.

DE IVSTITIA. EXCVR. III.

IVSTITIAM duobus modis Ariſtoteles accipi tradit, Ethicorum volum. quinto. nam aut ea iuſtitia eſt, qua uirtutes intelliguntur uniuerſæ, atq; in hac ſignificatione idem erit quidem dicere iuſtitiā, atq; uirtutem, duoq́; cōuertentur hæc nomina, vnū, idemq́; ſignificantia. Vnde ſumpſiſſe creduntur Stoici unam uirtutem habere neminem poſſe, qui nō habeat omnes; intelligentes uidelicet omnium unam Ideam eſſe virtutum, quam iuſtitiam rectè poſſumus appellare. Sed in hominibus quidem difficile dictu eſt hanc eſſe uirtutum coniunctionem, quam Græcè poſſumus Ε᾽γκυκλοπαιδίαν appellare in Deo certè ſic cōſtat uirtutes eſſe, ut ſit ipſe uirtutes omnes, ſi modò fari nobis ſic licitum eſt. Altero modo iuſtitia uirtus quædam eſt, uirtutiſq́; forma, quam ita opinor poſſe

deſcribi,

deſcribi, ut ſit iuſtitia æquabilitas dantis, atq; accipientis. hanc Ariſtoteles ciuilem appellat iuſtitiam, quoniam æquabilitate ſocietatem tuetur humanã, ciuitates defendit, efficitq́; ut humana ſeruentur cõmercia, omnesq́; affert utilitates, quas Hermogenianus commemorat l. ex eodem iure gentium. ff. Item de iuſti. & iur. tota lege. Verum æquabilitatem conſtat eſſe duplicem: altera enim eſt, quæ dicitur Aritmetica, hæc numero continetur, ut ſi decem acceperis, totidem reddito: altera Geometrica, quæ proportione fit, ut tantum quis accipiat, quantũ ſibi debeatur. vnde ſi huic dedero decem, illi uerò ſeptẽ, iuſtitiæ munus expleuero, ſuum utriq; tribuẽs, quẽadmodum copioſiorem alteri cibũ dabo: alteri verò ſtrictiorem, utriuſq; naturæ ſeruiens, nec alterutri faciam iniuriam. Hæc igitur æquabilitas proportione conſtituta iuſtitiam facit eam, qua de nobis eſt ſermo. Quam Vlpianus l. Iuſtitia. ff. eodem deſcribens, ait, Iuſtitia eſt conſtans, & perpetua uoluntas ius ſuũ unicuiq; tribuens. Quo loco falli mihi videntur, qui putant diuinam à Iureconſulto definitam eſſe iuſtitiam; non enim decet humanum ius explanaturum diuinam, quæ ſciri non poteſt, definire iuſtitiam. Præterea ius quoq; diuinum oportuerat definiri, quod uel Deus ipſe eſt ius ſummum, maximaq́; iuſtitia, uel ius potius ipſum, ipſaq́; iuſtitia, quod quidẽ finiri nul

la ratione poteſt. Quis enim numē illud immenſum uel finiat, uel deſcribat? uel ius certè fuerit, quod ab ipſo numine prodit; hoc autem incognitum humanis mentibus eſſe patet. Iam enim primum omniū nihil à nobis accipit Deus, cuius nutui, atq; poteſtati ſubiiciuntur omnia, donat autem ipſe quicquid habemus: Cumq; ius maximum ſit, ut dicebamus largitur iuſtiſsimè. Vnde quod apud homines iniuſtū aliquando uideatur, id apud Deum cenſebitur iuſtum. Petunt ab Aegyptiis Hebræi argentum mutuum, ſuppellectilisq; genus omne ad apparatum ſacrificii, idq; ſecum auferunt. Reclamarent humana iura, imperauit tamen Deus, cui nihil eſt alienum, quod ſanè docet Euangelicū illud patrisfamilias elogium, qui denarium tàm primis, quàm ultimis rependit operis, quærentiq; reſpondit uni, licet mihi facere quod lubet, quippe qui libero munere dono mortales. Conſtat igitur diuinum ius rectè non poſſe finiri, niſi fortè dicatur id, quod à Deo præceptum imperatumq; ſit ius eſſe diuinum, fatebor tamē Deum Opt. Max. ſuum ius unicuiq; tribuere, hoc eſt omnibus pro dignitate conſulere. hoc tamen contendam ius, quod in Deo eſt, quodúe à Deo ſine interuallo progreditur uelle finitione complecti audaciſsimū eſſe. nam quod aiūt nihil conſtans, nihil perpetuum in hac æui breuis uita conſiſtere, ſi de uera conſtan-

tia,

tia, æternitateq́; loquantur nemo negat: ſin putant
nullam conſtantiam penitus in homine reperiri fal-
luntur. Eſt enim conſtantia uirtus à iuſtitia non alie-
na: perpetua uero dicuntur, quæ eodem modo uel
ſunt, uel fiunt quoad eſſe, fieriúe licet. Illud eſt præ-
terea in hac deſcriptione animaduertendum, quod
uoluntatem dicit eſſe iuſtitiam. Palàm eſt autem phi
loſophos omnes, uel ſcientias exiſtimare uirtutes,
quemadmodũ de Socrate proditum eſt memoriæ,
uel habitus, ut Peripatetici ſentiunt; uoluntatem ne
mo dixerit eſſe uirtutem. Quo igitur pacto, quaúe
ratione deſcriptionem tuebimur? nempe ſi dicamus
geminam eſſe voluntatem, præuenientem alteram,
alteram conſequentem. Præuenientem dicamus il-
lam, quæ pro rerum concurſione, uarietateq́; muta-
tur frequentius in dies. Conſequentem uerò illam
aſſeremus, quæ confirmata habitum quendam expe
tendorum bonorum confirmat in animis, quam in-
telligit Iureconſultus. Satius tamen fuerat habitum
dicere, quàm uoluntatem. voco autem habitum,
quem ἕξιν appellant Græci, ſed in re uideor mihi ni-
mius uel perſpicua, uel certè non admodum dubia,
itaq; iuſtitia iam diuidatur: altera eſt enim, quæ pœ-
nis malos coercet: altera quæ præmiis exornat, alli-
citq́; bonos, vtriuſq; meminit Vlpianus l. prima. ff. de
iuſti. & iure, initio legis his fermè uerbis bonos non

ſolum

ſolum metu pœnæ, ſed etiam præmiorum exhortatione efficere cupientes. vnde conſtat non ſolum iuſtitiam bonos conſeruare ſui muneris, officiiq́; putare, ſed etiam malos ad uirtutem reducere, uel pœnarum metu, uel adhortatione præmiorũ, conſtat etiã medium quoddam eſſe iuſtitiam, unde & δίκαιον iuſtum, & δικαστὴν iudicem appellamus. ſed de iuſtitia ſit hactenus excurſum. ad ius reuertamur, quod à iuſtitia originem ducere profeſſi ſumus.

DESCRIPTIO IVRIS. EXCVR. IIII.

CELSVS Iureconſultus ius artem boni, & æqui definiebat, interpretans uidelicet, ius ipſam diſciplinam legalis philoſophiæ. Verùm ius ipſum ſi quis definire uelit non artem dixerit, ſed uim potius uel authoritatem, quam quis in aliquam rẽ habeat. id enim habere quis iuris rectè dicitur, quod iuſtè poterit adipiſci. Verùm propriè definire ius nequeas niſi diuidas, quod quidem in uaria ſignificantibus nominibus uſu uenire conſueuit. Itaq; ſi ius diuiſeris, definitionis (ut arbitror) non egebis. diuidamus ius igitur primum in diuinum, & humanum. Diuinum ius aut in Deo eſt ipſo, uel potius ipſe Deus, definiturq́; ſingulari amore, incredibili bonitate, ſumma clementia, eximia liberalitate, qua Deus omnia bona largitur hominibus, hominum erga Deum

religione,

religione,pietateq; deſcribitur . Eſt autē religio obſeruantia,cultusq; diuinus . nam ea religioſa dicuntur,quæ ſuperis ſunt dicata, uel quòd relinquantur numini,uel quòd frequentius legantur à relegendo dicta. Exiſtimat enim Cicero eos,qui frequenter diuina legerent, à relegendo dictos religioſos, eratq; apud ueteres prouerbium religentem eſſe me uolo, religioſum nolo , quod oſtendit religioſum anceps eſſe nomen,atq; in utramq; accipi poſſe partem. Eſt uerò pietas affectio,amor,& cognitio diuinæ magnitudinis,quæ ſi uultu læditur erga parentes, quid erga Deum cogitare nos decet? ſed hoc ius & colatur diligētiſsimè,& à ſacerdotibus,theologisq; petatur, quorum eſt officium ius interpretari diuinum . Humanum uerò ius notiſsima ſectione diuiditur, in naturæ,gentium,ſingularumq; ciuitatum, quod ciuile conſueuimus uocitare . Docet enim natura ius certum animantes omnes,quod ſequuntur, ac tenent: vnde à natura tributum, naturæ quoq; ius dicitur. quod autē omnes homines acceperunt, ſeruādumq; duxerunt gentium ius appellatur. Ciuile uerò,quod ſingulæ ſibi ciuitates conſtituerunt, quod etiam diuidunt in publicum, & priuatum . ut ſit publicum, quod ad publicam rem tuendam, utilitatemq; pertinet,priuatum quod ad priuatorum ſpectat cōmertia,contractus,utilitates.Ambas has iuris formas Vlpianus

FABRITII RESECI FOROCORNELIENSIS,

DE VENTVRA CÆCO.

FORTVNA Cæcum cæca Plutum ducere
Conſueta, cæcorum in domos, & diuitum
Nunc ecce formamq́, & habitum uiri gerens,
Pluto relicto, Virgines Libethridas,
Phœbumq́, Suadam, & Pallada, & Cyllenium
BONONIAM reduxit; unde ceſſerant.
Sic ecce tandem, ad te, ecce docta FELSINA
VENTura uenit, illa iam fœlicitas.
Iuuentus ò ſacris initiata ſtudiis
Fœlicitate perfruare tradita,
Nunc læta Cæcum diligens ama, foue,
Complectere, obſerua, cole, orna, & adiuua,
Ducemq́ ſequere. Nanq; perſpicacior
Argoq́, Lynceoq́, recto tramite
Te ducet optatam cito ad metam pede.

EIVSDEM AD LECTOREM.

QVOD tibi conſcriptum de Iuris origine Cæcus
Dat Ventura, lubens perlege Lector opus:
Vnde Magiſtratus poteris cognoſcere priſcos:
Qui populis quondam iura dedere ſuis.
Hac in parte uidet multum Pomponius, At ſi
Tu uideas, Cæcum plura uidere putes.

PRÆFATIO.

OMNES homines (ut ego mihi quidem perſuadeo) queis non fruſtra tributa eſt ratio, queis ut ſuibus anima nõ eſt data pro ſale, omnes inquam homines tanto nomine dignos omni ſtudio, ſummaq́; conari decet ope, ut corporum penitus obliti iã hinc cœleſtia ſapiant, diuina curent, meditentur æterna, relictiſq́; terrenæ molis impedimentis ſeſe quantum homini liceat, efferant ad Deum, quod ego uerè puto philoſophari. Tantum enim abeſt, vt animus terrena labe pollutus ſe conferat ad philoſophandum, ut nihil exiſtimetur clariſsimorum uirorum ſententia philoſophiam æquè reſpuere, tantopere abhominari. quamobrem uerus utiq; philoſophus tantũ corpori tribuet, quantum deſiderare uideatur natura, quicquid reliquum erit (erit autem ſanè plurimum) ad mẽtis cultum accommodabit, ſeq́; diuino præditum animo ſentiens Deum efficiet inter homines, cœleſtémue genium, natum ut fortunam uincat, conterat uitia, diuina iura, legeſq́; cuſtodiat, extollat, efferatq́; uirtutem, nec ſe patiatur mortalium illecebris contaminari. Hunc

ego uerum appello philoſophum ſignum attollentem, quod qui ſequantur perfuncti uita uel heroes, uel certè indigetes in Deorum cœtum meritò, collegiumq; referantur, qui ſi rebus publicis præficiantur fruentes adhuc luce mortali, beatiſsimas efficiant ciuitates. Etenim cum homines ſint, humana ſuperant ingenia, quos utinam quàm facilè prædicamus imitemur. Scio equidem paucos admodum eſſe, qui hoc itinere contendant in cœlum, qui hanc uelint ire uiã, rara tamẽ uniuerſa ſunt bona, pluriſq; fiunt quò ſunt rariora: ſed quò ſum ego progreſſus? quodnam genus hominum cœpi tractare? non meum, non inquã meum eſt opus, refugit mentis imbecillitatem, exiguasq; uires clariſsimorum uirorum, uel numinum potius ſingularis dignitas, ſummaq; maieſtas; hebeſcunt oculi tanti luminis ſplendore confuſi. Quare contrahenda ſunt uela, orationq; ad id, quod inſtituimus conferenda. Maximum ego ſanè diuinorũ operum cœlum exiſtimo, quod omni ex parte perfectum, omnibusq; (ut ſic dixerim) numeris abſolutũ, opificis teſtatur ſapiẽtiam incredibilem, quam ſequi conantur hi, quos paulò ante laudabam philoſophi. ſed in hoc opere uniuerſo nihil eſt (niſi fallor) quod ſi diligentius, accuratiusq; ſpectes te magis moueat, quam lex illa legum omniũ parens, qua cuncta conſtant, qua, ut laudatus inquit Poeta, uiget concordia

discors.

diſcors. Quid enim obſecro poteſt admirabilius cerni, quàm fœdus illud, quo nectuntur mutuo contraria uinculo, cumq; ſeruant ordinem, quem concipere potius animo poſsis, quàm explicare. hanc legẽ ſanctiſsimam, legum omnium authorem fuiſſe credi par eſt, nullamq; legem exiſtimãdum omnino, quam non genuerit lex illa procreatrix, productrixq; cæterarum. unde illud certè palàm eſt iuſtitia uacãtem, legem non eſſe cenſendam: cum ex Dei maximi gremio leges hominibus credantur exhibitæ, urbium tuendarum gratia, humanæq; ſocietatis ad terrã demiſſæ. quò fit, ut ab ipſo numine deficere uideatur, qui legum uel iuſsis non obtemperauerit, uel inſtitutis. etenim ſi iuxta ſententiam Empedoclis lite tolleretur concordia, omnia puncto temporis interirent, ſublata lege, qua potiſsimum hæc machina continetur, nec ciuitates quidem conſiſtere poſſunt ſi legibus refragentur homines. cum igitur uim legum, atq; magnitudinem animo mecum ipſe reuoluerẽ, legemq; meminiſſem in comune, mediumq;, quod quiſq; poſſet conferre iubentem, ſeq; inuicem iuuare præcipientem: mihi quoq; agendum aliquid ratus legem alterã quæ tit. De Romani iuris orig. clauditur, nè a lege, videlicet diſcederẽ exponendã, enarrandamq; ſuſcepi. quem laborem inutilem pleriq; putabunt, cum eam ipſam legem ante me diuinitus

explicauerint multi, qui ſi eam nobis conditionem ſtatuunt, ut nihil quod ab aliis actum ſit efficiamus, nullum agendi locum nobis omnino reliuquunt. Quis enim cenſuerit in tanta ſeculorum ſerie, tot ætatibus, in tanta ornatiſsimorum hominum uberta te, quantam ſuperiora tēpora prodiderunt, fingi ſaltem aliquid poſſe, quod actum ante non fuerit? quare quo loco uelint hanc noſtram collocent operam, non enim id molimur, ut gloriam inſectemur alienam, ſed ut pro parte muneri noſtro ſatisfaciamus, nec perpetuo marceſcamus otio. quare uel extremo contenti gradu non parum profeciſſe judicabimus, ſi modo in aliquo fuerimus numero, nec dedignabitur lector egregius iudicium rerum uarietate comparaturus noſtrum hoc, quicquid fuerit, adiungere melioribus, potioribus aggregare. ſed iam nimium multa nobis ipſis elocuti uidemur; itaq; collato pede ad rem ipſam accedamus, legisq; aggrediamur expoſitionem, ſi quædam prius, quæ magis perſpicua Iureconſulti reddat elogia pro poſuerimus.

Libri Primi Catalexeos in LEGEM II. DE ORIGINE IVRIS

Excvrsio Prima.

EXPLICATVRIS igitur nobis quid, quantumq́; complecti potuerimus, atq; intelligere de altera lege, quæ eſt ſub titulo de origine iuris, optimum factu uidetur, ſi priuſquàm ad literam acceſſerimus, ipſius tituli expoſuerimus quoddam quaſi cognomen, noſtri Rubricam appellant; à connexione, coniunctioneq́; ſumpto principio: ſic enim receptum conſuetudine videmus. Tribus igitur modis carētia corpore, & quæ ſola mente percipiuntur, coniungi mihi poſſe videtur. Primo queādmodū generibus cōiunguntur, copulanturq́; formæ. Eſt enim ſeries quædam, quæ à genere trahens principium, ad ultimasq́; perueniēs formas, ibi finitur. Etenim ſingularia cum ſucceſsione ſaltē, vt philoſophis placet adepta ſint infinitatem, ſub ſcientiam ſanè non cadunt. Sciētia igitur ultimis definitur formis, quas vulgato nomine indiuiduas ſpecies, ideſt ſingularibus proximas cōſueuimus appellare; hæ autem ſiue ſpecies, ſiue formæ ſub aliquo

genere

genere clauduntur . itaq; ſeries eſt certa à generibus ad infimas formas, & à formis poſtremis aſcenditur ad ſuprema uſq; genera ; non tamen eadem ratione inter ſe, atq; generi iunguntur ſpecies, qua toti partes, propterea quod partes totius nomen nõ aſſequũtur, formæ verò, & generis naturam, & cognominationem, quæ κατηγορία Græcè, noſtris prædicatio dicitur, conſequuntur. Aſſerimus enim tàm ius publicũ, quàm priuatum, naturæ præterea, gentium, & ciuile iuris nomine pronunciari, ut Vlpianus l. prima. ff. de iuſtitia, & iure. §. Huius ſtudii. vnde naturam generis formis ineſſe conſtat. Alterum eſt cõnexionis genus, quando imagines imaginibus, affectionibus iunguntur affectiones ; qua coniunctione diuinis iũguntur humana, inferioribus ſuperiora nectuntur. Sic & amicitia, & cognatione, propinquitatéue iunctos dicimus homines ; quam ſeriem ſeruatã à primo mortalium ortu ſanè uidemus. Eſt enim cognatio maiorum quædam imago, quæ animo potius, quàm corpore retinetur; idem de amicitia dicas: iũgitur enim amicus amici formæ, quam clauſam animo tuetur, atq; defendit. Ratio verò tertia connexionis eſt cũ materiis iungũtur materiæ, de quibus uel ſermo inſtituitur, uel diſputatio. quam copulam continuationem noſtrates Iuriſperiti neſcio quàm rectè, quamq; propriè ſoliti ſunt uocare. Hanc quærimus, hæc nobis

bis tractanda videtur, quàm in tradendo iure ſequē-dam & Imperator putat, & Iureconſulti, quorum au thoritas comparatur l.ii.ff.de ſtatu hominum, ipſoq; ueſtibulo Inſtit.de leg. non tamen ſemper res patitur argumenta, de quibus eſt diſſerendum, inter ſe cōpulari. dādā nihilominus eſt opera vt quo ad eius fieri poſsit copulentur, atq; cohæreant. Cum igitur ſuperiore tit. de iure, iuriſq; partibus, deq; iuſtitia fuerit diſputatum, cōſequi videtur vt iuris exprimatur origo. Sic enim & vtilitas tractationis eius facilius cognoſcetur, & homines libentius operam iuri dabunt, cum originibus cognitis iuris dignitatem, authoritatemq; perſpexerint. Et quoniam (vt Ariſtoteli placet) qui res iudicant animatæ ſunt leges, omneſq; magiſtratus uim aliquam iudicii uidentur obtinere: imperium enim iudicium eſt quoddam, meritò magiſtratuum quoq; origo proponitur. illud verò nemo negauerit bonam, magnamq; iuris partem authoritate prudentium ſuſtineri. quare non ab re prudentium quoq; ſucceſsio iuris cōiungitur ortui. Sed quæret aliquis cum ius ſit uarium, & multiplex, cuius nam iuris hoc loco quæratur origo. Conſtatq; ciuilis iuris originem demonſtrari, & eius quidē Romani, quod propter imperii magnitudinem, urbiſq; maieſtatem longè, lateq; propagatum eſt. ex his illud quoq; animaduertatur oportet magiſtratus explica-

igitur ipſa ſit quemadmodum dicebamus æquabilitas, ipſum quoq; ius dicitur eſſe, quod quidẽ æquabilitate maximè cenſetur. intelligo cũ ius ipſum dico perfectiſsimam illam iuris notionem, quam Græci uocant ἰδέαν. Egoq; ſic αὐτό δίκαιον dico, uel τὸ δίκαιον, quemadmodũ αὐτὸ Ἀγατὸν, uel τὸ Ἀγατὸν, cætera uerò uel iuris, uel boni appellantur communione. hanc ſententiam probare mihi uidetur Vlpianus l. prima ff. de Iuſt. & iure initio legis, ubi Sacerdotes ait eſſe Iureconſultos, quod certè nõ diceret, niſi à Deo ius ductũ eſſe putaret, cui potiſsimum Sacerdotes dicantur. Sũt qui dicant à Deo quidem ipſo ius eſſe ductum, propterea quod in orbe condendo certũ ius dixerit, quo conſtaret machina concors diuerſis partibus, diſcordibusq; connexa, iuxta miſticã Salomonis ſententiã de ſapientia loquentis diuina, Quando præparabat cœlũ aderam, quando certa lege, & gyro vallabat abyſſos. Ius.n. uel ipſa ſapiẽtia eſt, uel nõ certè ſine ſapientia. Cic. in his, quæ de legibus conſcripſit, iuris originem naturæ tribuiſſe uidetur. opinor eum ita ſenſiſſe, uim quandam eſſe naturam per cuncta vagantem, regentẽ vniuerſa, curantemq; ut ſingula conſiſterent, ac permanerent. Itaq; certum ius à natura tradit ortũ, unde cætera nata ſunt iura. Illud enim in alterum nè contuleris, quod tibi fieri recuſes, maximũ naturæ uinculum videtur habere.

C Itaq;

Itaq; et qui perperam, maleq́; viuunt naturæ dicuntur aduerſari, quæ legem rectè uiuendi hominibus ſanxit. mihi quidem ſuperior ſententia placet: eſt.n. Dei opificium natura, à Deo cepit quod habet, inde omnis manat iuſtitia. Vnde ius tractum putatur, ut l. prima.ff.de iuſtitia, & iure ipſo legis ueſtibulo. Itaq; quæ à Deo ſunt, maximè ſunt iuſta, cum ipſa ſit numen iuſtitia. Iuſtitiam autem eam appello, vnde ius diximus ortum eſſe, de qua latius eſt explicandum.

De Ivstitia. Excvr. III.

IVSTITIAM duobus modis Ariſtoteles accipi tradit, Ethicorum volum. quinto. nam aut ea iuſtitia eſt, qua uirtutes intelliguntur uniuerſæ, atq; in hac ſignificatione idem erit quidem dicere iuſtitiã, atq; uirtutem, duoq́; cõuertentur hæc nomina, vnũ, idemq́; ſignificantia. Vnde ſumpſiſſe creduntur Stoici unam uirtutem habere neminem poſſe, qui nõ habeat omnes; intelligentes uidelicet omnium unam Ideam eſſe virtutum, quam iuſtitiam rectè poſſumus appellare. Sed in hominibus quidem difficilè dictu eſt hanc eſſe uirtutum coniunctionem, quam Græcè poſſumus Ἐγκυκλοπαιδίαν appellare in Deo certè ſic cõſtat uirtutes eſſe, ut ſit ipſe uirtutes omnes, ſi modò fari nobis ſic licitum eſt. Altero modo iuſtitia uirtus quædam eſt, uirtutisq́; forma, quam ita opinor poſſe

deſcribi,

deſcribi, ut ſit iuſtitia æquabilitas dantis, atq; accipientis. hanc Ariſtoteles ciuilem appellat iuſtitiam, quoniam æquabilitate ſocietatem tuetur humanã, ciuitates defendit, efficitq́; ut humana ſeruentur cõmercia, omnesq́; affert utilitates, quas Hermogenianus commemorat l.ex eodem iure gentium.ff. Item de iuſti.& iur.tota lege. Verum æquabilitatem conſtat eſſe duplicem: altera enim eſt, quæ dicitur Aritmetica, hæc numero continetur, ut ſi decem acceperis, totidem reddito: altera Geometrica, quæ proportione fit, ut tantum quis accipiat, quantũ ſibi debeatur. vnde ſi huic dedero decem, illi uerò ſeptẽ, iuſtitiæ munus expleuero, ſuum utriq; tribuẽs, quẽadmodum copioſiorem alteri cibũ dabo: alteri verò ſtrictiorem, utriuſq; naturæ ſeruiens, nec alterutri faciam iniuriam. Hæc igitur æquabilitas proportione conſtituta iuſtitiam facit eam, qua de nobis eſt ſermo. Quam Vlpianus l. Iuſtitia.ff.eodem deſcribens, ait, Iuſtitia eſt conſtans, & perpetua uoluntas ius ſuũ unicuiq; tribuens. Quo loco falli mihi videntur, qui putant diuinam à Iureconſulto definitam eſſe iuſtitiam; non enim decet humanum ius explanaturum diuinam, quæ ſciri non poteſt, definire iuſtitiam. Præterea ius quoq; diuinum oportuerat definiri, quod uel Deus ipſe eſt ius ſummum, maximaq́; iuſtitia, uel ius potius ipſum, ipſaq́; iuſtitia, quod quidẽ finiri nul

la ratione poteſt. Quis enim numē illud immenſum uel finiat, uel deſcribat? uel ius certè fuerit, quod ab ipſo numine prodit; hoc autem incognitum humanis mentibus eſſe patet. Iam enim primum omniū nihil à nobis accipit Deus, cuius nutui, atq; poteſtati ſubiiciuntur omnia, donat autem ipſe quicquid habemus: Cumq; ius maximum ſit, ut dicebamus largitur iuſtiſsimè. Vnde quod apud homines iniuſtū aliquando uideatur, id apud Deum cenſebitur iuſtum. Petunt ab Aegyptiis Hebræi argentum mutuum, ſuppellectilisq; genus omne ad apparatum ſacrificii, idq; ſecum auferunt. Reclamarent humana iura, imperauit tamen Deus, cui nihil eſt alienum, quod ſanè docet Euangelicū illud patrisfamilias elogium, qui denarium tàm primis, quàm ultimis rependit operis, quærentiq; reſpondit uni, licet mihi facere quod lubet, quippe qui libero munere dono mortales. Conſtat igitur diuinum ius rectè non poſſe finiri, niſi fortè dicatur id, quod à Deo præceptum imperatumq; ſit ius eſſe diuinum, fatebor tamē Deum Opt. Max. ſuum ius unicuiq; tribuere, hoc eſt omnibus pro dignitate conſulere. hoc tamen contendam ius, quod in Deo eſt, quodúe à Deo ſine interuallo progreditur uelle finitione complecti audaciſsimū eſſe. nam quod aiūt nihil conſtans, nihil perpetuum in hac æui breuis uita conſiſtere, ſi de uera conſtan-

tia, æternitateq́; loquantur nemo negat: ſin putant nullam conſtantiam penitus in homine reperiri falluntur. Eſt enim conſtantia uirtus à iuſtitia non aliena: perpetua uerò dicuntur, quæ eodem modo uel ſunt, uel fiunt quoad eſſe, fieriúe licet. Illud eſt præterea in hac deſcriptione animaduertendum, quod uoluntatem dicit eſſe iuſtitiam. Palàm eſt autem philoſophos omnes, uel ſcientias exiſtimare uirtutes, quemadmodũ de Socrate proditum eſt memoriæ, uel habitus, ut Peripatetici ſentiunt; uoluntatem nemo dixerit eſſe uirtutem. Quo igitur pacto, quaúe ratione deſcriptionem tuebimur? nempe ſi dicamus geminam eſſe voluntatem, præuenientem alteram, alteram conſequentem. Præuenientem dicamus illam, quæ pro rerum concurſione, uarietateq́; mutatur frequentius in dies. Conſequentem uerò illam aſſeremus, quæ confirmata habitum quendam expetendorum bonorum confirmat in animis, quam intelligit Iureconſultus. Satius tamen fuerat habitum dicere, quàm uoluntatem. voco autem habitum, quem ἕξιν appellant Græci, ſed in re uideor mihi nimius uel perſpicua, uel certè non admodum dubia, itaq; iuſtitia iam diuidatur. altera eſt enim, quæ pœnis malos coercet: altera quæ præmiis exornat, allicitq́; bonos, vtriuſq; meminit Vlpianus l. prima. ff. de iuſti. & iure, initio legis his fermè uerbis bonos non

ſolum

ſolum metu pœnæ, ſed etiam præmiorum exhortatione efficere cupientes. vnde conſtat non ſolum iuſtitiam bonos conſeruare ſui muneris, officiiq; putare, ſed etiam malos ad uirtutem reducere, uel pœnarum metu, uel adhortatione præmiorũ, conſtat etiã medium quoddam eſſe iuſtitiam, unde & δίκαιον iuſtum, & δικαστὴν iudicem appellamus. ſed de iuſtitia ſit hactenus excurſum. ad ius reuertamur, quod à iuſtitia originem ducere profeſſi ſumus.

DESCRIPTIO IVRIS. EXCVR. IIII.

CELSVS Iureconſultus ius artem boni, & æqui definiebat, interpretans uidelicet, ius ipſam diſciplinam legalis philoſophiæ. Verùm ius ipſum ſi quis definire uelit non artem dixerit, ſed uim potius uel authoritatem, quam quis in aliquam rẽ habeat. id enim habere quis iuris rectè dicitur, quod iuſtè poterit adipiſci. Verùm propriè definire ius nequeas niſi diuidas, quod quidem in uaria ſignificantibus nominibus uſu uenire conſueuit. Itaq; ſi ius diuiſeris, definitionis (ut arbitror) non egebis. diuidamus ius igitur primum in diuinum, & humanum. Diuinum ius aut in Deo eſt ipſo, uel potius ipſe Deus, definiturq; ſingulari amore, incredibili bonitate, ſumma clementia, eximia liberalitate, qua Deus omnia bona largitur hominibus, hominum erga Deum

religione, pietateq́; deſcribitur. Eſt autē religio obſeruantia, cultusq́; diuinus. nam ea religioſa dicuntur, quæ ſuperis ſunt dicata, uel quòd relinquantur numini, uel quòd frequentius legantur à relegendo dicta. Exiſtimat enim Cicero eos, qui frequenter diuina legerent, à relegendo dictos religioſos, eratq́; apud ueteres prouerbium religentem eſſe mè uolo, religioſum nolo, quod oſtendit religioſum anceps eſſe nomen, atq; in utramq; accipi poſſe partem. Eſt uerò pietas affectio, amor, & cognitio diuinæ magnitudinis, quæ ſi uultu læditur erga parentes, quid erga Deum cogitare nos decet? ſed hoc ius & colatur diligētiſsimè, & à ſacerdotibus, theologisq́; petatur, quorum eſt officium ius interpretari diuinum. Humanum uerò ius notiſsima ſectione diuiditur, in naturæ, gentium, ſingularumq́; ciuitatum, quod ciuile conſueuimus uocitare. Docet enim natura ius certum animantes omnes, quod ſequuntur, ac tenent: vnde à natura tributum, naturæ quoq; ius dicitur. quod autē omnes homines acceperunt, ſeruādumq́; duxerunt gentium ius appellatur. Ciuile uerò, quod ſingulæ ſibi ciuitates conſtituerunt, quod etiam diuidunt in publicum, & priuatum. ut ſit publicum, quod ad publicam rem tuendam, utilitatemq́; pertinet, priuatum quod ad priuatorum ſpectat cōmercia, contractus, utilitates. Ambas has iuris formas Vlpianus

pianus ſtudii legalis poſitiones appellat, l. prima.§. Huius ſtudii.ff. item de iuſt. & iur. Diuiditur etiam in ſenatus conſulta, leges, plebis ſcita, decreta principum, prudentium reſponſa, de quibus ſuo loco diſſeremus. Paulus etiam l. ius pluribus, initio legis, ius honorarium addit, quod prætorium eſt, quod explicabitur etiam alibi. Idem d.l.§, Alia ſignificatione locũ in quo ius dicitur tradit ius appellari, ut ab eo, quod dicitur locus, in quo dicitur nomen accipiat. His fermè diuiſionibus ius diuidi cernimus, deſcriptionem uerò iuris formas complectentem omnes difficilè reperiemus, quod in his experimur nominibus, vt paulò ſupra dicebamus, quæ uaria ſignificare traduntur. vnde longa diſputatione quærit Ariſtoteles primo ſermone de anima omnibus vel partibus, vel formis, vel poteſtatibus animi aptam, idoneamq; deſcriptionem, uixq; tandem per ea, quæ Græci συμβεβηκά nobis accidentia dicuntur ad ſuam, accedit ἐντελεχίαν difficilius autem in iure deſcribendo uerſabimur, quod & ipſum conſtat certum genus non habere, ad quod referatur. unde qui genus dicunt eſſe ius, quod nos etiam ſupra tradidimus minimè deſcripſerint, niſi uel habitum, uel qualitatem dicant, quæ deſcriptio altius admodum repetetur. Sed de iuris diuiſionibus, quoniam in promptu ſunt omnibus, ſatis dictũ videtur. reliqua percurramus.

De

De lege et legis latore. Excvr. V.

Merito eum decet, qui de iure diſputat, de lege quoq; tractare. Eſt enim lex iuris interpretatio; quod enim iuſtũ eſt, id lege ſancitur, & vt optimè videtur exiſtimare Plato, quæ iuſta non eſt, lex non eſt appellanda. Vnde palàm eſt tyrannorum decreta leges non eſſe, neque cenſendas eſſe leges, quas populi principesúe, vel malè perſuaſi ferunt, vel propriam, non communem vtilitatem reſpicientes. Itaq; Lycurgi leges toto terrarum orbe celeberrimæ, à quibuſdam reprehenduntur, quod nihil præter Lacedæmonis vtilitatem ſpectare videantur. itaq; ſemper Spartani, quæ patriæ putauerunt vtilia, & honeſta, & legitima iudicauerunt. Videtur tamen Lycurgus duo legum genera prouidiſſe; Alterum quod communem omnium hominum vtilitatem; Alterũ quod ſingularum ciuitatum tractaret commoda. Superius illud Deum Opti. Max. curare, qui omnibus conſulit mortalibus, omniumq; vtilitati proſpicit; ſatis enim homini fore ſi reipublicæ, quæ vtilia fuerint abſoluerit, legumq; complexus corpore fuerit, quem legum latorem exactum videtur Lycurgus exiſtimaſſe. Illud autem in controuerſiam venit, ſit nè aliquid vtile omnino putandum, quod idem non ſit honeſtum. Sed non eſt huius loci, nec propoſitæ

nobis rationis hæc diſputatio. Dicemus tamen inter maximos conuenire philoſophos, neq; honeſtatem, vtilitate carere, nec vtilitatem honeſtate. Vulgò tamen homines vel praua opinione ducti, vel conſuetudinis errore decepti vtile ſeparant ab honeſto. Sed ad ea veniamus, quæ noſtri ſunt operis. Dicebamus enim oportere leges quæ iuſta ſunt interprætari, quippe quæ ab ipſo iure ducuntur, quam ob cauſam memoriæ prodidit Plato leges eas veras eſſe, quæ nunquam mutentur, quæ ſint ſemper eædem, neque aut antiquentur vſu, aut perperam conditæ reperiantur, cuiuſmodi & diuinæ leges ſunt, & naturæ. Cur igitur quæret forſitan aliquis in omnibus, de quibus noſſe aliquid poſſumus ciuitatibus, & crebrò mutantur leges, & non temerè mutatæ creduntur? Quoniã reſpõderi poteſt omnia quæ ortui, atq; interitui ſunt obnoxia, neceſſe eſt interdum mutari. Ita fit, vt licet ius ſuapte natura ſit vnum, eædemq; leges exiſtant, mutatis tamen hominibus, hominumq; rebus videãtur eſſe mutatæ. Quod ad ſe igitur attinet idem ſemper eſt ius. Mutari autem videtur propter noſtrarum rerum varietatem, de his tamen alia diſputandi eſt facultas, alia diſſerendi ratio. Leges autem repertas ait eſſe Cicero, & æquabilitatis ſeruãdæ gratia, & bonorum iuſtorumq; virorum inopia. Dum enim vir iuſtus fuit in ſingulis ciuitatibus contendẽs

inter

inter ſe multitudo æquabilitatis auida, ad illum vnũ confugiebat, eius vnius regebatur authoritate, quæ fuit origo regnorum. Verum poſteaquam & boni deficere cœperunt, & ambitione, potiuſquam iuſtitia regnari cœptum eſt, inuentæ ſunt leges, quæ & cum omnibus pariter loquerentur, & æquales, ac pares omnibus eſſent, eis ferendarum legum authoritate credita, qui optimi iudicarentur. quam ſententiã ſecutus Ariſtoteles, ſaluberrimũ ait vnius imperium, ſi quidem vnus aliquis optimus reperiatur, ſi plures, plurium. Legem vero Cicero ait rectam eſſe rationem, à numineq; Deorum tractam, iubentem honeſta, prohibentem contraria. Papinianus vero libro primo definitionum, vt habetur l. 1. ff. de legib. ſenatuſque conſultis, ſic legem definit. Lex eſt commune præceptum: virorum prudentium conſultum: delictorum, quæ ſponte, vel ignorantia contrahuntur, coercitio, communis reipublicæ ſponſio. Martianus autem lege 2. ff. eodem à Demoſthene, & Chryſippo Stoicorum principe definitiones in hæc verba muruatur.

A Demoſthene ſic ex priore in Ariſtogitonem.

Νόμος ἐστὶν ᾧ πάντας προσήκει πείθεσθαι διὰ πολλά, καὶ μάλιστα ὅτι πᾶς ἐστὶ νόμος εὕρημα μὲν καὶ δῶρον θεῶν, δόγμα δὲ φρονίμων ἀνθρώπων, ἐπανόρθωμα δὲ τῶν ἑκουσίων καὶ ἀκουσίων ἁμαρτημάτων, πόλεως δὲ συνθήκη κοινή, καθ' ἣν πᾶσι προσήκει ζῆν τοῖς ἐν τῇ πόλει.

Hanc Budeus in hæc uerba uertit

Lex eſt, cui omnes homines decet obedire, cum propter multa, & varia, tũ maximè quia omnis lex eſt inuentio quædam, & donũ Dei, decretum aũt hominũ ſapientum, correctio autem voluntariorum, & non voluntariorum peccatorum, ciuitatis autem compoſitio communis, ſecundum quam omnes decet viuere, qui in ciuitate ſunt. Sed & philoſophus ſummus ſtoicæ ſapientiæ Chryſippus ſic incipit librum, quẽ fecit De legibus.

ὁ νόμος πάντων ἐστὶ βασιλεὺς θείων τε καὶ ἀνθρωπίνων πραγμάτων. δεῖ δὲ αὐτὸν προστάτην εἶναι τῶν καλῶν καὶ αἰσχρῶν, καὶ ἄρχοντα, καὶ ἡγεμόνα, καὶ κατὰ τοῦτο κανόνα τ' εἶναι δικαίων καὶ ἀδίκων. καὶ τῶν φύσει πολιτικῶν ζώων προστακτικὸν μὲν ὧν ποιητέον: ἀπαγορευτικὸν δὲ, ὧν οὐ ποιητέον

Hanc Alciatus ſic vertit.

Lex eſt omnium diuinarum, & humanarum rerũ regina. Oportet autem eam præſidere & bonis, & malis, & principem, & ducem eſſe, & ſecundum hoc regulam eſſe iuſtorum, & iniuſtorum, & eorum quæ natura ciuilia ſunt animantium: præceptrix quidem faciendorum, prohibitrix autem non faciendorum. Hanc legem propter eos qui Græce neſciunt vertere conſtitueramus, ſed cum animaduertiſſemus clariſsimos vertiſſe viros in eorum laborem non putauimus irrumpendum, fuimusq; contenti eorum explanatione. Longum eſſet omnes legum definitiones colligere, quarum quæ dicenda de legibus conſtituimus in pauca conferemus, dicemusq; legum

latorem Idæam honeſti, tanquam Helicem inter nauigandum ſpectare oportere, vnde quatuor fontes emanant, Iuſtitia, Prudentia, Fortitudo, Modeſtia, in quibus erudiendi ſunt ciues, vitia legum latori & cognoſcenda, & vitanda, docendiq; cauere ciues. denique eum legiſlatoris ſcopũ volumus, vt quam optimi fiant ciues, ad maximamq; vtilitatem, quæ honeſtati iuncta ſit, quàm maximè aſpirent. Sed ad legẽ per quam excurrendum nobis liberius ſuſcepimus initio nouo ſuſcepto reuertendum videtur.

REIPVBLICÆ ROMANAE BREVIS DESCRIPTIO. EXCVR. VI.

AD ea, quæ ſumpſimus interpretanda maximũ nobis uidemur paraturi emolumentum, lucrumq; facturi, ſi paucis Romanã Rempublicam deſcripſerimus. Sic enim quæ ad magiſtratus, iuraq; pertinent, & quæ indagamus cætera facilius cõſequemur. Primùm igitur Romana Reſpub. ſub Regibus fuit, qui tamen non plenum, neq; perfectum uidentur imperium habuiſſe. nam & Senatum cõſulebãt, & populum ſi Dionyſio credimus Alicarnaſſeo curiatis cogebant comitiis. Ait enim Dionyſius ſacerdotes à curiis legi ſolitos, aliaq; pleraq; per curias fieri conſueuiſſe. Certè Reges ſecundũ Romulum populus creabat, & iudicia capitis creditur agitaſſe.

Marcus

Marcus enim Horatius, qui curiacios occiderat trigeminos ex prouocatione, cum ſororem peremiſſet ad populum certauit, eſtq; abſolutus magis admiratione uirtutis, quàm cauſæ merito, iuuit tamen magnopere Horatii patris ſententia, qui iure cæſam filiam iudicauit, quod iudicium Tullo Hoſtilio regnãte tranſactum eſt. Vnde colligi poteſt non abſolutũ imperium penes Reges fuiſſe, quibus exactis uariauit Reſpublica à conſulibus ad Tribunos militares conſulari poteſtate creatos, priuſq; ad decem uiros, quibus ferendarum legum tradita fuit poteſtas. Inde iterum ad Conſules Dictatoribus interpoſitis, ut Reipub. & bellorum ratio poſtulare uidebatur. ſed in uniuerſum, & Polibio, & claris authoribus, qui ſunt illũ ſecuti, omnia ferè Reipublicæ adminiſtrandæ genera complexa Roma uidetur. Nam ut regiũ mittam dominatum, vt Principes, qui libertatem publicam oppreſſerunt, libera ciuitate μοναρχίαν, uel unius certè principatum Dictator præſeferebat, cui ius uitæ, neciſq; tribuebatur in ciues, paucorum potentiam, ſiue ὀλιγαρχίαν, & Conſules, & Tribuni plebis uidebantur referre. Optimatum verò dignitatẽ, ſiue Ἀριστοκράτειαν tuebatur Senatus. Rempublicam, ſiue πολιτείαν populus exercebat; quanquã popularis quidem potentiæ plura uidebantur eſſe genera: nam, & plebei magiſtratus erãt, ut Aediles plebis, atq; Tribu

ni, &

ni,& commitiis centuriatis, ita res tractabatur Romana, ut cum nemo uideretur exutus ſuffragio, ad ultimos tamen numq̃ ueniretur ſuffragatores. quæ res argumento eſt popularis Reipublicæ, in una, atq; eadem urbe plures extitiſſe fosmas, quod quidē ab Ariſtotelis traditione eſſe non uidetur alienum, qui quarto de Republica uolumine, popularem partitur ſtatum, adminiſtrationemq́; diuidit. Hæc autē Reipublicæ deſcriptio Romanæ, quàm habuerit utilitatem ſequentia monſtrabunt. Iam enim res, tempusq́; poſtulat, ut ad Iureconſultum accedamus.

EXCVR. VII.

NECESSARIVM *itaq; nobis uidetur in primis ipſius iuris originē, atq; proceſſum demonſtrare. Et quidē initio ciuitatis noſtræ populus ſine certa lege, ſine iure certo primum agere inſtituit, omniaq́; manu Regis gubernabantur. Poſtea aucta ad aliquem modum ciuitate, ipſe Romulus traditur populū in triginta partes diuiſiſſe: quas partes curias appellarit, propterea quod tunc reip. curam per ſententias earum partium expediebat. Et ita leges quasdam & ipſe curiatas ad populum tulit, tulerunt & ſequentes reges. quæ omnes cōſcriptæ extant in libro Sexti Papyrii, qui fuit illis tēporibus, quibus Demarati Corinthii filius, ex principalibus uiris. Isq́; liber (ut diximus) appellatur ius ciuile Papyrianum, non quia Papyrius de ſuo quicquam ibi adiecit ſed quòd, leges ſine ordine latas in unum compoſuit.*

PRÆ-

PRÆDIXIMVS non iuris omnino, ſed Romani iuris originem,atq; progreſsionem Iureconſultum tradere,inſtituiſſe. Itaq; neceſſarium ſibi videri dicit,ipſius iuris, & ortum, & proceſſum explanare. Cum autem neceſſarium pluribus modis dicatur, videndum ante omnia cenſeo qua nam hoc loco vſurpetur ſignificatione. Eſt igitur neceſſarium quod abeſſe non poteſt, quo minus exiſtat, vel recte fiat, vnde numen aliquod eſſe neceſſarium profitemur, cœlumq; moueri, atq; alterum alteri ſucceſſurum, progigni. Eſt & neceſſarium quod licet non ſemper eadem ratione ſubſiſtat,aliquando tamen non ſubſiſtere minimè poteſt. Sic hyemem æſtati neceſſario ſuccedere dicere conſueuimus,& diei noctem. Nec enim ſemper eſt æſtas,nec nox item ſemper. Adhuc dicimus neceſſarium quicquid eſt quamdiu videlicet eſt:etenim qui ſedet, antequã ſe moueat, neceſſario ſedere dicitur. præterea quod nobis coniunctiſsimum eſt,neceſſarium appellamus.Itaq; quos arctiſsimo uinculo coniunctos habemus, nobis dicimus neceſſarios. Neceſſarium etiam id appellatur, quod eſt vtile,atq; conducibile, qua in ſignificatione neceſſarii nomine vtitur iureconſultus.Fieri enim poteſt, vt iuris ignorans originem profecerit nihilominus,ſitq; peritus.ſunt & alia neceſsitudinis genera, nam vel antecedere dicitur neceſſarium,uel conſequi

ſequi, uel abſolutum quoddam neceſſarium nuncupatur, uel (ut ſic dixerim) ſuppoſititium, cuiuſmodi eſt, ſiquidem homo eſt peccet oportet aliquando, morbis ſit obnoxius, dolorẽ in uita ferat. Sed hæc neceſſitudinis genera ab hoc ſermone ſunt penitus aliena. Inquit igitur Pōponius utile ſibi uideri iuris originem, progresſionemq́; noſſe incipitq́; id, quod pollicetur proſequi his uerbis. Et quidem initio ciuitatis noſtræ populus, & quæ deinceps ſequuntur. Ait igitur, urbem Romam cum primum condita eſt, ſine certo iure, ſine certa lege uixiſſe, oīa regia manu, id eſt authoritate, poteſtate, imperio gubernari cō ſueſſe, quod non poteſt non eſſe uerisſimum. primū enim manus illa paſtorum, conuenarumq́; ſub tutela inuiolati tēpli coacta ruſtica, atq; imperita, quæ iura conſtituere potuit? ueruntamen uti nullum certum ius habuiſſe populum initio crediderim, ſic Romulum ſcopum habuiſſe, quo gubernandi formam traditurus uteretur, non dubito. Eſt enim Author Dionyſius Romulum Numitoris aui conſilio multa ſolitum adminiſtrare, & præclaras aliquot Albanorum familias Romulum in Coloniam ſecutas, vnde potuit veteres latii leges, & diſcere, & ſi ita visū eſſet corrigere. Illud tamen certiſsimum eſt non diu Romam certo iure caruiſſe, quod ea potiſsimū oſtendent, quæ poſt paulo tradentur. Hic autem Diony-

ſius ſeruium Tullum, qui ſexto loco regnauit iudicia priuata mandaſſe certis iudicibus, formulasq́; iudiciorum inſtituiſſe, qua de re paulo infra loquemur. Et Romulus quidem ipſe in curias triginta populum diuiſit, de quibus varie traditur; ſunt enim qui dicant ante bellum, quod aduerſus ſabinos geſtum eſt inſtitutas curias fuiſſe, in qua ſententia videtur eſſe Dionyſius, ſunt qui poſt ictũ cum Tatio fœdus inſtitutas curias affirment, nominaq́; ſabinarum matronarum, quæ fœderis faciundi authores potiſsimum fuerant impoſita. Neque illud aduerſatur, quòd plures raptas conſtet fuiſſe ſabinas, hoc enim vel honori; dignitatiúe earum, vel certè coniugum, vel familiarum, in quibus natæ forent, nobilitati putatur eſſe tributum. dicuntur autem curiæ, à cura reip. adminiſtrandæ, quòd curiatis comitiis populi ſententiam Romulus, cæteriq́; reges ad Seruium vſque Tullum exquirerent. locus autem admonere videtur, vt de Romano regno, deq; comitiorum ratione dicatur, vt autem Romani Regni uis, atq; authoritas exponatur altius aliquanto regnandi genera ſunt expedienda, verum enim regnum atq́; legitimum iure optimo exiſtimat Ariſtoteles adminiſtrationis diuinæ, quam ſimilimum eſſe, vel inane certè nomen. Regna igitur, aut omnem habebant authoritatem legibus ſaluis, quibus & ipſi principes obtemperabant, vel cer-

tè ſa-

tè ſacris præeſſe,ac bellis conſueuere Reges, cæteris abſtinere negotiis, vel præſidere etiam populo, uel ſenatui,decretaq́; tueri;Ad hæc Barbari etiam Reges nulla lege deuincti, arbitratu cuncta gubernāt,poſteriſq́; Regnum relinquunt hæreditarium, eodē, quo tenuerunt iure.In legitimis autem Regnis,plerumq; hæreditate poteſtas traditur. Aliquando populorū delectu; quæ omnia alio nobis libro ſunt latius explanata. Romulus igitur,poſt fratris cædem ſolus regno potitus,primum per ſenatum,ac populum decernebat vniuerſa.Poſt uero uictoriis elatus,cæteris inconſultis ſua ſponte gerebat Rempublicam, quæ res magnum Regi odium ſenatus conflauit; vnde ſunt qui credant tempeſtatis occaſione diſcerptum à ſenatu fuiſſe,ſubq́; togis occultata membra. Poſt deceſſum itaq; Romuli quoniam, ſine maſcula prole diē ſuum obierat. Sunt enim qui fœminas aliquot reliquiſſe memoriæ prodiderint, ſunt qui omnino, ſine prole vita defunctum. Inſtitutum eſt à patribus interregnum quod erat huiuſmodi,vt centum patres in decem decurias diuiſi ſorte decuriam ducerent, quæ Reipublicæ eſſet præfutura. Singuli in orbem regebant, unius cuiuſq; quinto die finiebatur imperium. Poſt diem autem quinquaſimum altera decuria ſuſſiciebatur priori,quæ ratio adminiſtrandæ ciuitatis annua fuit, obſeruatumq́; deinceps, ut quoties magi-

ſtratibus careret Reſpublica coeuntes patricii prodérent interregem, interregesúe. Opinantur enim nonnulli primum interregem habere comitia non potuiſſe, & plerunque impedientibus Tribb. plura interregna prodibant, vt ad vndecimum interregem ſit ventum aliquando. Habente igitur interrege comitia magiſtratus renunciabantur, idq; tempus ante nouorum creationem magiſtratuum appellatum eſt interregnum. Sed populo Regem deſiderante, cõſtitutum eſt, vt Regem quidem populus ipſe crearet, quæ tamen ita valeret creatio ſi patres authores fierent; quæ res poſt exactos etiam Reges diu obſeruata, factitataq; fuit, donec lege tribunitia cautũ eſt, vt ante comitia in incertum euentum patres authores fierent, id erat, vt quem populus magiſtratũ crearet, ante quam renuntiatus eſſet, patres probarent. Eſt autem ab omnibus obſeruatum regibus, vt creati à populo, à patribus confirmati, captatis etiam auſpiciis regnarent. vſq; ad Seruium Tullum, qui prius regno potitus eſt, quàm beneficiu acceperit à populo, q paulò infra fiet apertius. Tarquinius vero, qui ſuperbus cognominatus eſt, quiq; extremus Romæ regnauit, nec iuſſu populi Rex eſt creatus, nec authoribus patribus, quippequi rerum per vim potiebatur: ex his, quæ diximus illud ſanè patet non omnem authoritatem penes reges Romæ fuiſſe cum & ſena-

tum

tum conſulerent, & populi ſciſcitarẽtur volunratem. Apertius id facit Marci Horatii iudiciũ, qui ex trigeminis ſuperfuit vnus, Romanoſq; Albanorum auxit imperio, is interfecta ſorore in ius ad regem vocatus ſententiam non tulit inuidiam fugiente Rege. Itaq; duũuiros dixit qui per duellionis Marco Horatio iudicium ferrent, à quibus cum illi quidem condemnaſſent ad populum prouocatum eſt Tullo Hoſtilio authore, Clemente vt inquit Liuius legis interprete; quo de iudicio ſupra nobis eſt etiam mentio facta. Lex autem, qua iudicabatur erat perduellionis in hanc fermè ſententiam. Duumuiri perduellionis iudicent, ſi damnatus fuerit, & ad populum prouocauerit, prouocatione certato. Suplicium autem damnati horrendo carmine claudebatur. I lictor colliga manus, caput obnubito, verberato, intra, uel extra pomerium arbori infœlici reſte ſuſpendito: hac lege damnatus à duumuiris fuerat Horatius, qui ut nobis ſupra dictum eſt, & patris iudicio, & virtutis admiratione à populo fuit abſolutus. Credo fauente etiam Hoſtilio, qui tum Romæ regnabat. Huius legis author eſt Liuius. I. ab vrbe condita volumine, & Cicero in oratione, qua C. Rabirium perduellionis reum Conſul defendit, accuſante T. Labieno Tribuno Plebis, & quoniam perduellionis incidit mentio ad ea, quæ dicta ſunt adiiciamus pauca. Perduellionẽ maieſtatis

ſtatis exercuerint iudicia. Illud dicam liberum popu lum Romanum mitiſsimum in ſuppliciis ſumendis fuiſſe, niſi regni incidiſſet ſuſpitio. Qui enim huius criminis eſſet conuinctus de Tarpeia rupe deiicieba tur; quod ſuplicium nè M. quidem Manlius effugit; qui capitolium ſeruarat à gallis iam propè captum, ideoq; capitolinus appellabatur. in cæteris uerò deli ctis exilio mors uitabatur. etenim, ut Cicero ſcriptũ reliquit in oratione, qua Balbum Cornelium defen- dit. Si damnati pœnam legis ſubire uellent in ciuita- tate uel perirent, uel certè coercerentur. Ciuis enim Romanus ſoli mutatione amittebat ciuitatem, non tamen ante quam in eam quò venerat eſſet acceptus. Quo loco, quoniam huc prouecti ſumus illud etiam annotare libet, Cornelium nepotem in T. Attici ui- ta controuerſi iuris eſſe dixiſſe, poſſet nè ciuis Roma nus alterius eſſe ciuitatis. Ciceronem uerò locis plu- ribus apertè ſentire Romanum ciuem alterius ciuita tis factum Romanam amittere, & hoc proprium ius eſſe Romanorum ciuium, quòd eò dictum eſt, ut o- mnes intelligant libertatem Romanam & de foro, & omnino de ciuitate carnificem, ac perduellionem pe puliſſe mitiſsimis contentam ſupliciis, ſed eò reuerta mur, vnde huc peruenimus. Reges igitur & certis præerant ſacris, & ſummum ius, ſummumq; impe- rium belli obtinebant, atq; de ciuium cauſis, vel cũ

ſenatu

ſenatu, vel cum primoribus ciuium cognoſcebant: Iuraq; dicebant priuatis vſque ad Seruium Tullum, quem ſupra meminimus priuatarum controuerſiarum certos iudices conſtituiſſe, uel quòd ipſe ſufficere non poterat, vel quòd hominibus gratius exiſtimabat, magiſq; populare, uel certè quòd uarietate rerũ cogeretur diuerſorum hominum explorare iudicia. Ac de regibus quidem hactenus; nunc de comitiis pauca poſt à regibus leges percurremus inſtitutas. Ego quidem comitia à coeundo dicta crediderim, ꝙ videlicet coiret populus. quãto verò in honore apud Romanos fuerint, vel illud eſt argumento, quòd haberi non poterant, id, quod inter omnes conſtat, niſi in augurato loco, quod templum appellabant. Itaq; & Martius Campus in auguratus erat, quod Cicero ſignificat in l. Catilinam in ſenatu his fermè uerbis, non campus conſularibus auſpiciis conſecratus; & in augurata roſtra; ſignificantibus uidelicet non ſine Deorum metu ad publica accedendum eſſe. Illud etiam oſtendit quanta religione ſint culta comitia, quòd ſingulis diebus non habebantur, ſed his duntaxat, qui dicebantur comitiales, quòd cogi populus poſſet, agiq; cum eo liceret. Comitiorum autem tria fuiſſe genera conſtat, Curiata, Centuriata, Tributa; nam quæ Calata vocant, à pontificum uocatione dicta, authores claſsici comitia non putant. Fuerunt

igitur

igitur curiata comitia, quibus reges populi ſententiam ſcrutabantur, quibus etiam comitiis de capite iudicium erat, quibus abſolutum diximus M. Horatium, quæ prima comitia de capite ciuis habita Cicero pro Milone tradit. An uero in vnum locum curiæ vniuerſæ coirent, ſuffragiaq; certo ordine ferrent; an ſingulis curiis diſtinctis locis ſuffragari liceret non ſatis plane traditur. Author eſt Dionyſius ſingulis curiis certa loca diſtributa fuiſſe, vbi lares, ſociq; curiæ cuiuſque forent, vnde crediderim curionum ſacerdotium ortum. Illud certe inter authores non conſtat Curio maximus ſingulis ne curiis, an vniuerſis vnus præfici ſolitus eſſet. Coniicio tamen vnũ, eundemq; præfectum. Stultum enim eſſet triginta maximos curiones Romæ fuiſſe credi. Hæc tamen ſi quando de ſacris, vt diſſeramus ſors tulerit experiemur enarrare. Nunc ad comitia, de quibus agere cœperamus. Regibus igitur exactis curiata, poſt centuriata fiebant, vt reprehendere populus poſſet, ſi quid ſuperioribus comitiis peccatum eſſet. Poſtremo auſpiciorum ſolum cauſa retenta, perq; triginta lictores adumbrata fuerunt, vt author eſt Cicero in oratione de lege agraria in Rullum ad quirites. Illud tamen obtinuit, ne ſine curiata lege magiſtratui patritio rem militarem liceret attingere. Quanquam quidam putarunt in quodam prouinciarum genere curiata lege

opus

opus non eſſe conſuli, quod in ea prouincia auſpicia non eſſent. Illud eſt verius, nunquam rem militarem non auſpicato tractatam, quare magiſtratibus omnibus patritiis curiata lege vtendum fuiſſe, quaſi quodam bellorum auſpicio. Sed ad Centuriata veniendum eſt. Centuriata comitia à Seruio Tullo, qui ſextus Romæ regnauit inſtituta dicuntur. Magnum ſanè cum pacis, tum etiam belli & præſidium, & ornamentum reip. Nam cum ante id tempus viritim ſuffragia ferrentur, nihilq; inter diuitem & pauperem, honoratum & inhonoratũ intereſſet, proſpexit Rex prudentiſsimus, ne quid detrimenti reſp. pateretur, propter ordinum confuſionem. Curauit igitur, vt tributorum onera, quibus pauperes præmebantur, verterentur ad diuites, & vt quibus conferendæ pecuniæ põdus adiiciebatur, honos aliquis adderetur, primum locum in ſuffragiis conferendis opulentiorum eſſe voluit, ſuffragandiq; rationem ita conſtituit ut raro, vel certè nunquam ad extremos, vrbiſq; fecem veniretur. Mutatus ſanè fuit ordo centuriarum creſcente rep. eadem tamen perſtitit ſumma, idem ordo claſsium. Sunt qui dicant Tullum & ipſum infimi generis hominem, & plebis quærentem auram, gratiamq; aucupantem, qua ſe authore regnare putabat, pauperibus conſulere voluiſſe. Mihi quidem nõ ipſam reſpicienti perſonam, ſed rei euentum, emolumentumq;

mentumq́; conſideranti, rex ille videtur publicæ potius vtilitatis rationem habuiſſe, quàm ſuæ. Nec tamen reprehendendum hominem puto, qui cum publicum commodum iunctum viderit peculiari, ſequatur vtrumq́;. Centuriarum tamen duplex eſt ratio, nam & cēturiæ dicuntur equitum, quæ inſtitutæ à Romulo, à cæteris eiſdem nominibus ſeruatæ ſunt regibus, Ramnenſes, Titienſes, Luceres; Primos à Romulo, à Tatio Secundos, Tertios putat Liuius incognita cauſa nominari. Plutarchus, atque Dionyſius à Luco Aſyli, quod Romulus inſtituerat vocatos exiſtimant. itaq; crediderim cum Pediano à numero equitum nomen accepiſſe centurias, equitesq́; trecentos primis temporibus habuiſſe Romulum. Peditum quoque centuriones à numero dictos crediderim; Centuriæ verò, de quibus nunc agimus à cenſu ſunt ſanè dictæ. Tribus enim rebus diſtinguebantur, facultatibus, ætatibus, vnde & ſeniorum, & iuniorum dicebantur centuriæ. Poſtremo armorum genere, quibus vti iubantur in bello. Nunc igitur ipſorum comitiorum tradenda videtur ratio, atque inſtitutio. Principio nihil à populo Romano non auſpicato incipiebatur. nam & ipſe Romulus vrbem auſpicato condidit, non iis modò auſpiciis, quæ ſimul cum fratre cœpit, cum vter regnaret, vrbiq́; nomen daret certaretur. ſed auſpicatus eſt etiam dimetienda vrbe, muriſq́; lo-

candis,

candis, ſtatuitq; pomerium: itaq; capta à Gallis Roma, magnaq́; ex parte cremata, lituus tamen Romuli, quo inaugurari ſolitus erat, repertus inter rudera traditur intactus. Sed & Numa Pompilius, & cæteri reges non ante regnare cœperunt, quam aues addixiſſent, annuiſſentq; conſulti ſuperi. Inde mos ille patrius fuit, nè quid non auſpicato gereretur. Addidit honorem auſpiciis, auguribusq; dignitatem Accius Nauius, qui regnante priſco Tarquinio cotem diſcidit in comitio nouacula. Itaque perpetuum id ſacerdotium, publicumq; fuit, tantamq; vim habuit, vt ſummi magiſtratus ſe plerumq́; dignitatibus abdicauerint, ſi vicio creatos augures pronunciaſſent. Pleraq́; etiam nè fierent prohibebant, obnunciãtes, ſeq; de cœlo ſeruaſſe teſtificantes. quanquam obnunciatio & augurum, & magiſtratuum communis erat. Nam & Coſs. obnunciabant, vt Varroni Paulus apud cannas, & inſpiciendorum extorum ius, facultatemq; obtinebant, quod etiam Cic. teſtatur 2. Philippica. Sed ad comitia redeo. Et curia quidem vbi ſenatus habebatur templũ erat, neque poterat agi cum pop. niſi in augurato loco. vnde Cicero pro Sextio Fabricium tribunum plebis ante lucem templum cœpiſſe ſcribit, vt legem de M. Tullii reditu ferret. id prætereà cautum eſt prudentiſsime nè diebus ſingulis agi cum populo liceret, erant enim dies, qui ob id ipſum

comitiales appellabantur; vnde crediderim intereſſe aliquid inter faſtos, & comitiales dies. Faſtis enim iura dicebant Prætores, comitialibus & concilium habebatur plebis, & ferebantur, antiquabanturúe leges, & magiſtratus tributis, cẽturiatisúe comitiis creabantur. Etenim curiatam legem auſpiciorum ſolum relictam cauſa M. Tullio authore demonſtratum eſt, quanquam de auguriis, auſpiciisq́; cum de ſacris agetur, ſi quando licuerit verba fient. de comitialibus verò diebus ſupra nonnihil attigimus. hoc uerò loco dicendum putauimus explanatius. Trinũdini quoq; ratio habebatur, propter populi frequentiam, vt legem omnes videre poſſent, quidq́; fraudis eſſet perſpicere, ſicq́; vel perferri tutò poſſet, vel antiquari. erant autem dies nundinarum tres numero, quibus ruſtici quoque Romani cum ad mercatum, tum ad vrbana negocia conficienda in vrbem conueniebãt. Sunt verò, quod multis locis teſtatur Cicero, auguſtiſsima comitia ſemper habita Cẽturiata, quæ à Cõſulibus, Prætoribus, Dictatoribus haberi poterant. nempe Prætores eiſdem, quibus & Conſules creatos auſpiciis ſuo loco docebimus. Creabantur autem centuriatis comitiis magiſtratus patritii præter eos, quos modo nominaui, etiam cenſores; nam Aediles, qui curules appellabantur, quod Cicero in oratione pro Cn. Plancio palàm facit, tributis renunciabantur.

In

In centuriatis igitur comitiis hæc potiſsimum ſpectabantur prærogatiua; erat autem primus ſuffragandi locus,qui ſortito aliquando ſeniorum, aliquando iuniorum galeriæ tribuebatur. Erant & cuſtodes ſuffragiorum,& præſertim prærogatiuæ; raro enim fiebat vt quem prærogatiua renunciaſſet, is magiſtratum non obtineret. Erant præterea dirhibitores,quorum munus erat diuidere tabellas; erant autem numero duæ; in altera VTI ROGAS ſcriptum erat, in altera ANTIQVAMVS. Meminit Cicero primo epiſt. ad Atticum, loquens de lege, quæ aduerſus violatam à Clodio religionem ex ſenatuscõſulto ferebatur, vbi ait. Conſulis Piſonis fraude ita diſtributas eſſe tabellas nemini vt daretur VTI ROGAS. in legibus etiam tabellariæ legis, tabellarumq́; quæ populo dabantur mentionem facit.vnde & rogationis nomen tractum eſt, cum leges, tum etiam magiſtratus rogabantur. Teſtis eſt Cicero in ipſo orationis veſtibulo pro L. Murena de his, qui ſcribendo aderant cum ad ſenatum ventum fuerit dicemus.ſit ergo nobis de comitiis hactenus dictum, quod inſtituto ſatis operi fore putamus. Iam ad regias accedatur leges, quas equidem non profitebor à me tradi poſſe, deſideratur.n. Sex. Papyrii liber, quẽ collegiſſe, coaceruaſſeq; leges à regibus vel latas, vel inſtitutas, author eſt Pomponius,cuius laboris ergò honorarium promeritus eſt

nomen

nomen ius vt papyrianum vocaretur. Tradentur tamen aliquot, quæ vim exempli præſeferant unde, & cuius generis reliquæ fuerint aſſequi coniecturæ quis poſsit. Sit igitur prima lex annua, quæ à Romulo cõſtituta traditur, Romani ut annum menſibus mentirentur decem, Martius primus eſſet, ſupremus december. uel quòd mulier totidem vulgò geſtaret menſibus, vel quòd certe totidem luctus, viduitaſq; finiretur. etenim à Romulo traditur inſtitutum nè mulier extincto coniuge ante ante decimum menſem ſecundo nuberet, idq́; legitimum tempus luctus habebatur, cuius author eſt faſtorum primo Ouidius poeta ſententiæ hiſce (ut opinor) uerſibus.

Tempora digereret cum conditor urbis in annum
Bis quinque menſes ſtatuit eſſe ſatis.
Scilicet arma magis, quam ſydera Romule noras,
Curaq́; finitimos uincere maior erat.
Eſt tamen & ratio Cæſar, quæ mouerit illum,
Erroremq́; ſuum quo tueatur habet.
Quod ſatis eſt utero matris dum prodeat infans,
Id ſtatuit anno temporis eſſe ſatis.
Per totidem menſes à funere coniugis uxor
Suſtinet in uidua triſtia ſigna domo.

Quin etiam & nomina menſium, quibus cauſis poſita forent idem poeta declarat cum infit.

Martis

Martis erat primus menſis, ueneriſq́; ſecundus
Hæc generis princeps, ipſius ille parens.
Tertius à ſenibus, Iuuenum de nomine quartus
Quæ ſequitur numero turba notata fuit.

De Maio tamen dubitatur utrum à Maia potius genetrice Mercurii, quam à maioribus ſit nuncupatus. Sed proximi nomen menſis, quod à iuuenibus, uel ab ipſa tractum uidetur iuuentate poetæ uidetur aſtipulari. Numa uero Pompilius, qui Romulo ſucceſsit in regno, duos menſes adiecit, Ianuarium.ſ.& Februarium alterum à Iano uetuſtiſsimo latinorum Deo, quem ipſi Bicipitem fingunt. Noſtrorum quidam tempora ut ſibi uidentur ſupputantes eundem exiſtimant Ianum, quem Noe ſacræ literæ uocant, de quorum ſententia non eſt hic diſputandi locus. Alterum uel ab expiationibus tradunt appellatum. quoniam expiarentur eo menſe ſepulchra, vel à Februa dea, quæ parentalibus putabatur præeſſe, unde idem ait poeta.

At Numa nec Ianum, nec auitas præterit umbras
Menſibus antiquis addidit ille duos.

Sed quoniam nec geminis adiectis menſibus ad curſum ſolis annorum ratio congruebat, ita digeſti ſunt dies, ut quarto & vigeſimo quoque anno ad curſum ſolis reuerterentur tempora, vnde & nata eſt intercalandi ratio, quam rudia adhuc ſecula à pontifi-

cibus

cibus petebant. Idem Numa faſtos, nefaſtósq; dies inſtituit, & medios, quos ſic interpretatur Ouidius.

Ille nefaſtus erit; per quem tria uerba ſilentur,
Faſtus erit per quem lege licebit agi.

De mediis uerò ſic.

Nam ſimul exta Deo data ſunt licet omnia fari
Verba, quæ honoratus libera Prætor habet.

Vnde & ius honorarium fluxiſſe creditur, vt Papinianus l. ius ante ciuile §. ius prætorium, ff. de iuſtitia & iure, & Martianus l. nam & ipſum ff. eodem. Sed ad Romulum reuertamur, quem etiam ferunt nuptiarum ritus inſtituiſſe. Plutarchus eſt author in fœdere, quod inter Romulum, & Tatium ictum eſt, cautum fuiſſe, nè mulieribus aliud operis, quàm lanificium à uiris inureretur, eamq; ob rem Talaſsiū conclamari ſolitum, quo uetere græcorum lingua lanificium ſignificaretur. Cæteri uerò tradunt Romanum adoleſcentem admodum gratioſum fuiſſe Talaſsium. Crediderim eadem conſuetudine Romanis in nuptiis Talaſsium vocari ſolitum, quà in græcis Hymenæum. Sed nuptiales leges, cæteraſq; percurrere longum admodum eſſet; Duas tamen non prætermittam, quæ mihi ſanè cognitione dignæ videntur. Author eſt enim Plutarchus clientelas, & patrocinia à Romulo potiſsimum inſtituta fuiſſe, quam rem in nouo populo conſtat extitiſſe ſaluberrimam. etenim

cum

cum nec amicitia inter ſe, nec ſoli charitate, cui non niſi longo tempore aſſueſcitur coaluiſſent animi, crebra iurgia, crebræq; ortæ fuiſſent ſeditiones, niſi aliquo vinculo inter ſe nexi, iunctiq; fuiſſent. Conſtituit igitur vt diuites patroni pauperum eſſent, eosq; tuerentur, pauperes contra venerarentur patronos, eorumq; clientes appellarentur, eſtq; lege cautum, nè liceret alteris in alteros teſtimonium dicere: quin & patroni egentium filias clientium propriis ſumptibus collocabant, quod ius Romæ vſque ad bella ciuilia perſtitit inuiolatum. Sed & libertorum dicebantur patroni, nam poſt exactos reges, qui manumittebantur vindicta præſertim ciues Romani fiebant. Iam patriam in liberos poteſtatem Romulum inſtituiſſe ferunt, vt videlicet ius uitæ, ac necis in filios haberent parentes, quin vendendi etiam filios patribus poteſtas fuit; Author eſt Dionyſius ter patri licuiſſe vendere natum ſi ſe toties liberaſſet, poſt tertiam vēditionem omne ius amiſiſſe, niſi forte genitore conſentiente uxorem filius duxiſſet. tunc enim vendundi omni iure cadebat pater. huius etiam venditionis meminit M. Tullius in ea, qua Balbum Cornelium defendit oratione: Nam & populus eum, qui militare noluiſſet quod ſe ipſum indignum libertate iudicaſſet numo HS vendebat. Dioclet. tamen, & Maxim. AA. manifeſti iuris eſſe pronunciarunt non licere pa-

G rentibus

rentibus vendere liberos, vt C.de patribus, qui filios diſtraxerunt.l. prima. Conſtantinus verò A. propter nimiam, ſummamq; paupertatem patribus conceſsit ſanguinolentis ut ipſius vtar verbo liberos poſſe diſtrahere ea duntaxat.l.ut uel uenditor, uel ipſe diſtractus, uel quiuis alius precio emptori perſoluto in libertatem, atque adeo ingenuitatem aſſerere poſsit. unde puto huiuſmodi non eſſe libertos. extat decretum.l.2.C.eodem. Idem Dionyſius eſt author Seruiũ Tullum, qui ſexto loco regnauit priuatas cauſas certis mandaſſe iudicibus, cum ante id tempus omnia reges obirent; Eundem primum litium formulas, quas ſequuturi iudices eſſent tradidiſſe. Sed quoniã Sexti Papyrii liber, quo leges continebantur interiit: qui plura voluerit legendis hiſtoriis copiam ſibi fecerit. Nobis quidem ſatis excurriſſe videmur; quare ad reliqua tranſibimus, ſi tamẽ ante monuerimus ſenatum à Romulo conſtitutũ, de quo ſuo loco dicetur.

EXCVRSIO. VIII.

EXACTIS *deinde Regibus, lege Tribunitia omnes leges hæ exoleuerunt, iterumq; cœpit Populus Romanus incerto magis iure, & conſuetudine aliqua uti, quàm perlata lege: idq; propè uiginti annis paſſus eſt. Poſtea nè diutius hoc fieret, placuit publica authoritate decem conſtitui uiros, per quos peterentur le-*

ges

ges à Græcis ciuitatibus, & ciuitas fundaretur legibus, quas in tabulas eboreas perſcriptas pro Roſtris compoſuerunt, ut poſſent apertius percipi. Datumq́ eſt eis ius eo anno in ciuitate ſummũ: uti et leges corrigerent ſi opus eſſet, et interpretarentur, neq; prouocatio ab eis, ſicut à reliquis magiſtratibus, fieret. Qui ipſi cum animaduerterunt aliquid deeſſe iſtis primis legibus: ideoq́ ſequenti anno alias duas ad eaſdem tabulas adiecerunt, & ita ex accidente appellatæ ſunt leges duodecim tabularum: quarum ferendarum authorem fuiſſe Decemuiris Hermodorum quendam Epheſium exulantem in Italia, quidam retulerunt.

LOCVS hic lubricus admodum eſt, atque difficilis. etenim nonnulla perſcribuntur, quæ doctiſſimis, peritiſsimisq; viris clariſsimo iure conſulto videntur indigna. nos tamen res ipſas explanabimus ac cuſato nemine; non enim libet in alienos irruere labores, vmbrasúe torquere, atque ut dicitur pugnare cum laruis. Iam igitur primum omnium Pomponius inquit, Regibus exactis tribunitia lege regias omnes exoleuiſſe leges. qua tribunitia quæſo? nempe à Tribuno celerum lata, quo in magiſtratu tunc Brutus erat, cum reges exegit, an à plebis tribunis? quod ad Brutum attinet mirandum ſanè uidetur neminem huiuſce rei meminiſſe, quæ certè maxima fuit, cum acta Bruti ſint ſcriptores diligentiſsimè perſequuti, ea præſertim, quæ ad odium regum ſpectant, ut iure-

iurando adegiſſe populum neminem Romæ regnare paſſurum, Tarquinium omne nomen, vt exularet ad populum tuliſſe, atq; huius generis alia. Abrogaſſe verò leges vniuerſas, quod hactenus legerim ſcripſit profectò nemo. ſcripſiſſent autem fermè omnes, ſi uel regum odio, vel quòd leges ipſas reprobaſſet, abrogaſſet Brutus. Rem enim tantam prætermittere negligentis hominis in conſcribenda hiſtoria crimine digniſsima videtur inertia. Super eſt à Tribb. plebei fuerint abrogatæ, qui magiſtratus ſexto decimo anno, vel certe XVII. poſt reges exactos, vt Liuio, Dionyſioq́; placet creari in vrbe cœpit. à quibus igitur tribunis? quaúe de cauſa? illud autem vidiſſe plebis Tribunos quod tot Conſules non vidiſſent portēto videtur ſimile. ſed quid multis opus eſt? non omnes certè leges exoleuerunt. Lex enim quæ ad cenſum ſpectabat, quam Seruius Tullus dictus eſt pertuliſſe ſublata non eſt, nec lex illa, quam Romulus tulerat, quæ ius uitæ, & necis in liberos parentibus dabat; quæ poteſtas ciuium Romanorum ſola fuit, vt ff. de his qui ſui, uel alieni iuris ſunt. l. item in poteſtate, & inſtit. de patria poteſtate. §. Ius autem. Quanquã poſtea conſtitutione diui Antonini, qui in orbe Romano naſcuntur ſunt ciues Romani. quemadmodum ff. de ſtatu hominũ Vlpianus. l. In orbe Romano. quod ſi omnes leges exoleuerunt, quid attinuit ſacrificulũ

regem

regem creari, qui ſacra regiæ vicis obiret; cum ipſa abrogatione per alios ea ſacra potuerint adminiſtrari? prolixum admodum foret omnia, quæ ad leges ſpectant regias oratione percurrere. quare dictis cõtenti, ad cætera tranſeamus. Viginti annos conſuetudine potius, quam vlla lege vixiſſe populus ROMANUS dicitur ante Decemuiros creatos legibus ferendis. Oportuit igitur pluribus luſtris poſt exactos reges leges exoleuiſſe, ſiquidem, ut inter eos conſtare video, quos hoc loco ſequor. tertio ſupra trecenteſimum annum poſt pulſos reges Decemuiri magiſtratum inierunt, quem tribus annis geſſerunt, biennium iure creati, tertium per vim, atque tyrannidem. Gellius tamen lib. vltimi cap. primo noctium Atticarum intamen lib. ducta Sex. Cæcilii ſententia trecenteſimo anno Romanæ originis duodecim tabularum leges ſcribit eſſe perlatas. Sexto uero & trecenteſimo anno, vel ſi Sexto Cæcilio creditur tertio & trecenteſimo conſulatum inierunt Valerius potitus, & Horatius Barbatus, qui deiectis, abdicatisq; Decemuiris ſucceſſerũt. quæ omnia in finem octogeſimæ ſecundæ olimpiadis, principiumq; octageſimæ tertiæ ceciderunt. Videtur autem vrbs Roma maximæ parti ſcriptorũ ſeptima olimpiade condita. ſentit nihilominus Cincius vetuſtiſsimus author duodecima olimpiade cõditam fuiſſe Romam, cui mihi uidetur iureconſultus

aſtipulari,

aſtipulari, vt ratio temporum aliqua ex parte congruat. Tametſi nec ſic quidem ſatis quadrare videtur; quod tempora ſupputantibus patebit facilè. Sed res poſtulare videtur quoniam à Conſulibus ad Decemuiros translatus fuit reip. ſtatus altius repetere cauſas, remq́; totam pro inſtituta breuitate paucis exponere. Commenti ſunt plebis Tribb. graue conſulare imperiū videri, quod nullis certe legibus coerceretur, itaque legem promulgarunt, qua quinq; viri creabantur, qui de conſulari imperio leges ferre poſſent. non ſecus aduerſabatur ſenatus, quàm ſi pro aris pugnaretur, ac focis, frenatam ſatis aſſerens conſularem poteſtatem prouocatione. Conſul enim ſi quemquam læſiſſet de plebe hominem, plebē ipſam, quam offendiſſe putaretur iudicem erat habiturus, quare tollendi conſularis imperii non minuēdi viam Tribunos ingredi. Quæ controuerſia extracta quinquennium coegit tandem patres, quoniam impenderent bella, delectumq́; impedirent Tribuni, plebi largiri, vt qui prius quinque creabantur. aucto numero decem fierent Tribuni plebis, ſexto & trigeſimo anno poſt accitam tribunitiam poteſtatē vt Liuius ſentire videtur. Cum autem nihil Tribuni proficerent, legemq́; deminuendo conſulari imperio nè geminati quidem perferre poſſent, à patribus contenderunt vt ordinum concordiæ conſuleretur, crearenturq́;

legum

legum latores, qui leges æquas ciuitati ferrēt vniuerſæ. Non aſpernabatur relationem ſenatus, neminem tamen niſi patritium leges laturum contendebat. placuit interim tres in græciam legatos mitti, qui toto terrarum orbe inclytas Solonis leges, vrbiumq; reliquarum peterent, in patriamq; referrent. Miſsi ſunt authore Liuio Sp. Poſthumius albus, Aul. Manlius. P. Sulpitius camerinus. quidam apud Dionyſium pro P. Seruium legunt Sulpitium. quibus reuerſis placuit in annum Decemuiros creari ſine prouocatione, & vt eo anno nullus eſſet in ciuitate præterea magiſtratus. creati ſunt inter Decemuiros, qui cōſules in eum annum fuerant deſignati, adiecti tres legati, qui leges petiuerant alienigenas, reliqui ſpe magis, quàm ullo certo merito eum ſunt magiſtratum adepti. Quem annum aureum videtur habuiſſe Romana Reſp. Etenim Decemuiri æquitate, iuſtitiaq; perficiebant, ſuo interdum iure cedentes, quod populi adiicerent maieſtati, vt alium ciuitas magiſtratum minimè deſideraret. Hi decem tabulas conſcripſerunt, quas in publicum propoſitas ab omnibus & legi, & examinari voluerunt, ut id iuris populus Romanus haberet, qđ ipſe ſibi conſtituiſſet. Cum igitur omnibus probarētur decem tabularum leges, centuriatis comitiis, & probatæ, & admiſſæ ſunt. Duæ tabulæ videbantur deeſſe, perfectum ut foret iuris omne corpus. quare &

in alterum etiam annum Decemuiros creari placuit. Refectus eſt fauore populi bonis omnibus reclamantibus Appius Claudius, qui anno quoque ſuperiore principem locum inter Decemuiros tenuerat. Is optimo quoque, atque honoratiſsimo per factionem deiecto in queis etiam C. Claudio regillenſi patruo ſuo viro primario, quos uoluit ſibi collegas renunciauit. Tres etiam ex plebe creatos Dionyſius eſt author, vt plebem ſibi Claudius conciliaret. quod Claudii factum indigniſsimum bonis omnibus uiſum eſt. quoniam ipſe comitiis præerat, nulloq́; more nullo exemplo ſe ipſe Decemuirum creauerat. Imbuit itaque & arcanis, & ſceleratis conſiliis collegium vniuerſum, primumq́; coniuratum eſſe ſcribit Dionyſius, nè factum vnius improbarent cæteri; qua re interceſsionis auxilium tollebatur. ad hæc nè magiſtratum deponerent, ſed perpetuum obtinerent Decemuiratū ui, atque terrore, quoniam aliter non licebat. Itaque primum magiſtratus diem, ſolemnes tunc erant Idus Maiæ à terrore ſunt auſpicati, centum viginti lictoribus cum ſecuribus præeuntibus, cum ſuperiores Decemuiri inſtitutum reliquiſſent vnus, vt faſces haberet, idq́; per uices, cæteri parum à priuatis differrent. Hi duas tabulas propoſuerunt, nec ante abierunt magiſtratu quàm uariis ſceleribus contaminati & ſuperis, & mortalibus inuiſi ſeſe coacti ſunt abdicare. nam

& rem bello infœliciter ubique geſſerunt, & Sicium virum fortiſsimum ſumma cum inuidia necarunt. & Appius Claudius proprio, peculiariq; flagitio Virginium coegit Romano præſente populo filiam perimere, nè teterrimo pollueretur ſtupro in ſeruitutem rapta iniquiſsimis vindiciis à libertate ſecundum ſeruitutem dictis. Sed iam Decemuiri ualeant. quos tamen M. Tullius in his, quæ ad Q. fratrem de oratore ſcripta reliquit, uiros aſſeruit fuiſſe prudentes. A duodecim certè tabulis ius omne Romanum fluxiſſe conſtat, quas idem Cicero eodē de oratore primo Craſſi perſonam inducens omnium philoſophorum bibliothecas ſuperare teſtatur. Quas quidem tabulas æneas fuiſſe putarim, quod meliores codices habēt; potius quam eboreas, vt in quibuſdam perperā legitur. Nam neq; tanta eboris copia tum Romanis erat nondum poſteriorem luxuriem ciuitate noſcente, moſq; ſemper fuit, æneis vt tabulis ſcriberentur leges. Sunt tamen qui ex XII. tabulis quædam reprehendant, ex quibus pauca memorabuntur, quorum ſit primum, Quod patres prohibuerunt plebis connubia ſuſcipere, plebiq; patritia. quæ res ordinum ſublata concordia duas ex una ciuitates faciebat, nec concordia patiebatur coaleſcere mentes: nec dici poterat patritia pollui ſacra ſi plebeis iungerentur mulieribus, quoniam parentes liberi ſequebātur. & pro-

batum poſtea fuit auſpicia quoque plebem habere, cum Conſulatibus, & ſacerdotiis unà cum patribus fungeretur. Quæ lex paucos poſt annos magno certamine licet, ingentiq; contentione, fuit tamen abrogata. Illud ſecundo loco reprehenditur, quod debitoris corpus, qui ſoluendo non eſſet certis peractis ſolemnibus diuidi inter creditores iubebant, quod tamen defenditur terroris cauſa factum, ut alieno ære homines abſtinerent. Nam facinus id crudele nunquam traditur factitatum. illud à nónnullis reprehenditur, contra laudatur à quibuſdam quod creditoris mancipium debitor fieret. nam qui reprehendunt, ciuem Romanum libertate non cenſent poſſe priuari. qui contra probant, maximum fidei teſtantur vinculum, cum intelligat debitor addictum ſe creditori ducendum, niſi fidem præſtiterit. Hoc tamen ipſum propter ſæuitiam, nefariamq; creditorum libidinem ſublatum eſt, cõſtitutumq; bona ut eſſent creditoris, priuatis vinculis nemo coerceretur, ne ius in corpus cuiquam eſſet priuato. & quoniam uindiciarum meminimus, de his quoque pauca dicamus. Creduntur à Vindicio tractæ vindiciæ, qui coniurationem iuuenum nobiliſsimorum de recipiendis in vrbem Tarquiniis indicauit, quod ob inditium in libertatem eſt vindicatus. Statuerant igitur Decemuiri, vt quoties de libertate veniretur in dubium ſecundum liberta-

tem

tem vindiciæ darentur, donec de ſeruitute cõſtaret, quod in prædiis quoque uſurpatum videtur, vt vindicarentur. Et de legibus quidem, legumq́; latoribus Decemuiris ſatis dictum putamus.

Excvrsio. ix.

His Legibus latis cœpit (ut naturaliter euenire ſolet) ut interpretatio deſideraret prudentium authoritatem, neceſſariamq́; diſputationem fori: Hæc diſputatio, & hoc ius, quod ſine ſcripto uenit, compoſitum à prudentibus: propria parte aliqua nõ appellatur, ut cæteræ partes iuris ciuilis ſuis nominibus deſignãtur: ſed communi nomine appellatur ius ciuile.

Idem ferè Romanis, quod Athenienſibus eueniſſe conſtat. cum enim Solon accepta ab Athenienſi populo authoritate leges condidiſſet, uaria deſiderabatur interpretatio. quam rem vt Solon vitaret peregrinationem creditur ſuſcepiſſe. Idem eueniſſe Romanis videtur, qui latis legibus, earum in plerîſq; rebus explanationem optare cœperũt, interfuit autem inter Græcos, Romanosq́; quod interpretes iuris apud Græcos abiecti fuere mortales, qui mercede ſectabantur oratores, quosq́; πραγματικοὺς appellabant. Romæ ciuitatis principes ſumma cum dignitate iuri præfuerunt Craſsi, Sceuolæ, Bruti, Sulpitii, eiuſdemq́; dignitatis alii, de quibus certo loco proprius erit ſer

mo. nec tamen itur inficias aliquot ex plebe iuri ciuili præfuiſſe, qui tamen propter ſtudium ſunt nobilitati. Itaque Marcus Tullius L. Craſſum oratorem clariſsimum, qui Conſul, cenſorq́; fuerat non modo ius ciuile laudantem inducit in primo de oratore dialogo, ſed recipientem etiam, ſi uita ſuperſit ius ciuile in genera, formasq́; diuiſum in artem ſe redacturum, cupiētem præterea dicendi ſtudio aliis relicto, quod propter ſenectutem licere ſibi putabat ſuos ciues in hemicyclo, eſedraue ſedentē ius ciuile docere. Idem & M. ipſe Tullius deſiderare videtur primo de legibus libro. ætate iam ingraueſcente ſibi concedi, qui licet cum Murenam defenderet ius ciuile contemnere viſus ſit, intelligēdum eſt, tempori tum oratorem ſeruiſſe, non ſuam protuliſſe ſententiam. Mirum tamen videtur Iureconſultum prudentium reſponſa communi iuris ciuilis nomine appellaſſe cum ius ciuile in plura ſecetur membra, vt per Papinianum cōſtat. l. Ius autem ciuile ff. de iuſtitia & iure. verba legis appoſita ſunt. Ius autem ciuile eſt, quod ex legibus, plebiſcitis, ſenatusconſultis, decretis principum, authoritate prudentium venit. Ecce quæ enumeratæ ſunt partes, quaſi formæ ſunt iuris ciuilis. quo loco animaduertendum exiſtimo apud M. Ciceronem, Authoresq́; alios non omnes leges iuri ciuili ſubiici. nam quæ ad publicum ſtatum pertinebant non putabant

bant iuris eſſe ciuilis, cum tantum iuri ciuili tribuerent, quantum ad priuatorum interſe controuerſias ſpectare putarent. Vniuerſam tamen hanc differentiam imperatores confudiſſe videntur, ius etiam publicum adnumerantes ciuili. Illud quoque dubium videtur quod non ſcriptum ille ius ciuile putat eſſe, quod eſt contra Vlpianum.l.ius ciuile eſt.ff. de iuſtitia & iure, vbi ius diuiditur in ſcriptum & non ſcriptum, quemadmodum apud Græcos τῶν νόμων οἱ μὲν ἔγγραφοι, οἱ δὲ ἄγραφοι. Et inſtit. de iure nat. gent. & ciuil.§. Conſtat autem. niſi forte dicamus id, quod frequenter euenire ſolet, voluiſſe iureconſultum generis nomine formam appellari, quod hoc loco receptũ non video. reſtat, vt de actionibus dicatur.

Excursio. x.

D EINDE *ex his legibus eodem ferè tempore actiones cõpoſitæ ſunt, quibus inter ſe homines diſceptarent: quas actiones nè populus ut uellet, inſtitueret: certas, ſolẽneſq; eſſe uoluerunt: & appellabatur hæc pars iuris legis actiones. & ita eodem penè tempore tria hæc iura nata ſunt: leges duodecim tabularum, ex his fluere cœpit ius ciuile, ex iiſdem legis actiones compoſitæ ſunt. Omnium tamen harum & interpretandi ſcientia & actiones, apud collegium Pontificum erant: ex quibus conſtituebatur, quis quoque anno præeſſet priuatus: & populus propè centum annis hac conſuetudine uſus eſt.*

ACTIO autem Inſtit. de actionibus in initio ita finitur, vt ſit ius in iudicio petendi quod ſibi debeatur, ex verbis autem Pomponii formulæ potius quædam videntur actiones, quibus iudicia exercebantur. Ait enim nè populus ut uellet inſtitueret ſolemnes eas eſſe decretum fuiſſe. quæ res oſtendit actiones non quæſtiones ipſas ſed quæſtionum exercendarum formulas appellatas, negari tamen non poteſt quæſtiones ipſas actiones aliquãdo nuncupatas, ut eſt apud Ciceronem in diuina illa oratione, qua Milonem defendit. Num mihi actionem perduellionis intendit? actionem intendere, in ius vocare ſignificans, certa videlicet quæſtione perduellionis, ſed variis temporibus variæ proditæ ſunt actiones. vnde coniici licet agendi formulas actionum nomine frequentius ſignificari. Tum inquit & leges, & prudentium reſponſa, & actiones extitiſſe, quibus potiſsimũ iudicia conſtarent. & quoniam interpretandi iuris authoritatem penes Pontifices dici fuiſſe, nõ ab re fuerit hoc de collegio altius pauca repetere, & Pontifices quidem inſtitutos conſtat à Numa, qui Romam vrbem dicitur religionibus informaſſe. nam à Romulo paucæ admodum fuerant inſtitutæ, quæ maxima ex parte ſodalitiis continebantur, vt fratrum Arualium, Lupercalium, aliorumq; quorundam. Inſtituti quoque à Romulo Curiones dicuntur, qui ſingula-

rum

rum curiarum focis,laribusq́; præeſſent. Verum vt di cere cœperam Numa Pompilius & religiones diligẽ tius excoluit,& certis numinibus ſuos ſacerdotes præ fecit,inter quos ſummum locum obtinuere Pontifi- ces, quibus etiam Summus Pontifex præficiebatur, maximumq́; Pontificatum primus geſsiſſe creditur Martius Martii filius Pompilio conſtituente rege. Huic ſumma religionum tradita eſt,cæteri Pontifi- ces ſubiiciebantur max. Dicti autem putantur à pon- tibus faciundis Pontifices,vt alii tamen exiſtimant, à faciendi poteſtate, quos uidetur ſequutus Lucanus primo Pharſaliæ volumine hoc verſu.

Pontifices ſacri,quibus eſt permiſſa poteſtas.

Dionyſius aſſerit ſublicium pontem, ſi quando vel concidiſſet, vel vicium certè feciſſet, quod ſacer exiſtimaretur inſtaurare ſolitos eſſe. vnde Pontificũ fluxerit nomen. Huius collegii maxima vis, ſum- maq́; fuit poteſtas. etenim ſtata ſacra, faſtos, nefaſtoſq́; dies, quæ cuiq; Deo grata forent ſacrificia ſolemnia tam publicis, quàm priuatis religionibus Pontifices exponebant. Et quoniam quemadmodum ſupra me minimus,vt ad curſum ſolis anni conſtarent interca- landum erat quo id anno fieret, quáq; ratione potiſsi mum Pontifices ſtatuebant, latinæ feriæ, ludiq; om- nis generis arbitratu Pontificum inſtaurabantur. Si quod piaculum cenſebatur admiſſum Pontificum ex piandi

piandi ius erat. Ferias populo pronunciabant, quæ in ſingulos inciderent menſes, ius ciuile tractabant, uel potius occultabant, quò maioris apud populum authoritatis haberentur. Faſtis præerant, vnde Pontificii annales, qui & maximi nominantur originem habuerunt. Illud in dubium venire ſolet. Soli nè Pontifices, an alii aliquot ſacerdotes ſoliti ſint adhiberi, cum ad collegium Pontificum aliquid referretur: & Cicero ſanè in ea oratione, quæ de reſponſis inſcribitur aruſpicum, alios quoque ſacerdotes adhiberi ſolitos ſignificat cum ſuam domum omnes ferè iudicauerint eſſe profanam, quam Clodius à ſe cōſecratam eſſe dicebat plebiſcito. Idem pro domo ſua ad Pontifices ſatis apertè teſtatur. Pontifices igitur ita ſibi ius uſurpaſſe centum annos Pomponius tradit, vt quolibet anno unus de collegio præficeretur certus iuris interpres. Illud etiam in Pontificum poteſtate diligētius eſt aduertendum accidiſſe plerumq; ut qui aliquo fungeretur ſacerdotio Conſul fieret, is cum in prouinciam ire à maximo Pontifice vetaretur de ea re apud populum ſuiſſe certatum, ſemper populum ſtatuiſſe ſacerdotem maximi Pontificis dicto audientem eſſe oportere. ac de Pōtificibus quidē hactenus.

EXCVRSIO. XI.

POSTEA *cum Appius Claudius propoſuiſſet, & ad formam*

mam redegiſſet has actiones, Cn. Flauius ſcriba eius libertini filius ſubreptum librum populo tradidit, & adeò gratum fuit id munus populo, ut Trib. plebis fieret, & ſenator, & Aedilis curulis. Hinc liber, qui actiones continet appellatur ius ciuile Flauianū, ſicut illud ius ciuile Papyrianum. nam nec Cn. Flauius de ſuo quicquam adiecit libro. ℭ Augeſcente ciuitate & qui præerant quædam genera agendi compoſuerunt nec poſt multum temporis ſpatium Sex. Aelius alias actiones compoſuit, & librum populo dedit, qui appellatur ius Aelianum.

IN omni Reip. genere crediderim factitatum, ut certi homines, & hi quidem pauci omnia ſibi potentiæ gratia ſuſcipiēda putarint, nec dubitarim fuiſſe pleroſq;, qui utile ciuitatibus exiſtimauerint penes paucos, eoſdemq́; uiros bonos omnium rerum eſſe potentiam. Sed hæc diſputatio in id tempus differenda videtur, quo ſi ſors tulerit, annuerintq́; fata de optima nobis dicendum rep. fuerit. Apud Romanos certè pauci potentiam quærentes, atq; dignitatem, & ius ciuile condiderant, & occultauerant faſtos vt ipſi conſulerentur, ut iuxta Marci Tullii ſententiam ab ipſis tanquā à Chaldæis peterētur dies. donec Cn. Flauius C. alii vocant, vt idem ait Cicero, oculos con fixit cornicibus; faſtoſq́; propoſuit, & expoſuit actio nes, quas ab Appio Claudio compoſitas nec Cicero, nec Liuius meminerunt. Illud tamen conſtat Appiū,

I qui

qui cum Volumnio ſuit Conſul iuris ſuiſſe pruden-
tem,& poſt alterum Conſulatum propter iuris peri-
tiam continuato magiſtratu prætorem fuiſſe creatũ,
cum ſecundo Conſulatu vnà cum collega gallos, &
hetruſcos ſuperaſſet. ſed ad Flauium reuertamur,
quem ſordido genere ortum vniuerſi tradunt. Cum
autem Aedilis crearetur ſunt qui dicant quod ſcri-
ptum faceret Conſulem hominis nomen recipere
noluiſſe,qui tamen tabulam propoſuit, qua iurabat
ſe in poſterum ſcriptum non eſſe facturum. Macer
autem Licinius ſcriptum reliquit Flauium aliquanto
ante quàm peteret ædilitatẽ ſcriptum facere deſiiſſe
nam & plebis fuerat Trib. & duobus triumuiratibus
perſunctus nocturno videlicet, & coloniæ deducen-
dæ. Memoriæ proditũ eſt contumaciſsimum aduer
ſus nobilitatem fuiſſe; nam cum Aedilis factus ægro-
tantem uiſeret collegam, iuueneſq́; nobiles ei non aſ
ſurgerent,qui aſsiſtebant ægroto, ſellam curulem aſ
ſerri iuſsit vt ab inuitis,dolentibuſq́; in ſede ſpectare
tur honoris.hic contra veterem legem cum nec Cõ-
ſul eſſet, nec imperator Aram dicitur dedicaſſe coa-
cto Pontifice maximo verba præire populi cõſenſu.
cuius iniuriæ gratia lex eſt ex ſenatuſconſulto lata,ne
cui liceret ædem, aramue dicare iniuſſu ſenatus, uel
maioris partis tribunorum plebis. hinc animaduer-
tere licet, quam ſit ingrata multitudini paucorum

poten-

potentia, quantamq; gratiam ineat, qui minuendam illam, extorquendamúe curat. Hoc ius, quod expoſitum eſt à Flauio, Flauianum eſt appellatum, quemadmodum regium à Papyrio collectum Papyrianum; cum tamen neuter de ſuo quicquam poſuerit. & quoniam humana omnia temporibus commutãtur operæprecium forte uiſum eſt Sexto Aelio, qui iuris interpres ea tempeſtate fuit clarus, creſcentem ciuitatem nouis actionibus indigere, quod ius ab authore appellatum eſt Aelianum. Crediderim hunc illum Aelium fuiſſe, quem uirum cordatum appellat Ennius. ſed eundum ad reliqua.

EXCVR. XII.

DEINDE cum eſſet in ciuitate lex duodecim tabularum, & ius ciuile, eſſent & legis actiones euenit, ut plebs in diſcordiam cum patribus perueniret, & ſecederet, ſibiq; iura conſtitueret, quæ plebiſcita uocantur. mox cum reuocata eſſet plebs, quia multæ diſcordiæ naſcebantur de his plebiscitis, pro legibus placuit & ea obſeruari lege Hortenſia, & ita factum eſt, ut inter plebiſcita, & leges ſpecies conſtituendi intereſſet, poteſtas eſſet eadem.

Ex ſuperioribus tria iura cõſtituta apud urbem Romam conſtitit, duodecim uidelicet tabulas, prudẽtium interpretationem, quod ius ciuile uocat

Pomponius, legum formulas, ſiue actiones. ſupra tamen docuimus hæc omnia ad ius ciuile pertinere, & præſertim legum interpretationes. Nouũ deinceps legum ferendarum inſtituitur genus, quæ plebiſcita uocantur. eſt autem Plebiſcitum, quod plebeio magiſtratu rogante plebs decernebat. qui autem plebeii ſint magiſtratus ſuo loco patebit. colligitur autem plebiſciti deſcriptio Inſtit. de iure nat. gent. & ciu. §. Conſtat autem. Et plebe quidem ſecedente in ſacrum montem, uel ut alii in Auentinum orta ſunt plebiſcita, quod apertius dicetur cum de Tribb. plebis, Tribunitiaq; poteſtate ſermo fiet. Seceſsit uerò plebes propter nexos ob æs alienũ, qui peſsimè à feneratoribus tractabantur, interq; ſeruitia connumerabantur. & quamuis M. Seruilius Conſul fidem dederat debitorũ miſeriis conſulturum ſenatum, ideq; Valerius Volcſii filius, uel certè nepos. nam utrumq; traditur. Dictator edicto futurum receperat, priuatis tamen utilitatibus bonum publicum impedientibus, & feneratorum artibus corrupto ſenatu, nihil omnino populus proficiebat. Itaq; cum patres educere legiones Conſulibus imperaſſent, ſeditionẽ maturarunt, plebesq; ſeceſsit, cuius author reducendæ fuit Menemnius Agrippa uir priſcæ facũdiæ, narrata membrorum corporis fabula, quæ in uentrem coniurauerant, nè cibum otioſo præberent, quo facto ipſa

quoq;

quoq; conficiebantur. Sic Patrum, & Plebis iras in utriuſq; partis perniciem niſi caueretur aiebat ceſſuras. Cautum eſt igitur inter cætera, ut ſuos magiſtratus haberent, & quæ illis rogantibus ſciſcerent dicerentur plebiſcita. Dubitatum eſt autem diu, plebiſcitis ne populus teneretur, & tandem Horatio Barbato, & Valerio Potito Conss. qui primi Decemuiris pulſis Conſulatum geſſerunt, cautum lege fuit plebiſcitis ut populus teneretur, teſte Liuio tertio ab urbe condita uolumine. quam legem etiam tuliſſe fertur Q. Pub. Philo Dictator, qui & alias leges aduerſas nobilitati tulit, auth. Liuio octauo ab urbe condita. hic fuit ille Philo primus de plebe Prætor, cui primũ poſt Conſulatum etiam imperium prorogatum eſt. ſed ad rem redeundum. Cum igitur ea lex uideretur uſu antiquata, cum iterum plebs propter æs alienum, lõgasq; ſeditiones ſeceſsiſſet, reducta à Q. Hortenſio Dictatore, qui in eo dicitur deceſsiſſe magiſtratu, obtinuit ut eo ipſo Dictatore ferente lege caueretur, denuò populus ut plebiſcitis teneretur, quæ à latore lex uocitatur Hortenſia. Inde factum eſt, ut authoritate quidam lex à plebiſcito nihil differret, ſed modo ferendi, perferendiq;. nam legem Senatorius magiſtratus ferebat, ut Inſtit. de iure nat. gent. & ciuili. §. Conſtat autem plebiſcitum plebeius. Præterea centuriatis comitiis leges, tributis plebiſcita fiebant.

bant. legibus perferendis populus aderat, plebs plebiſcitis; & tamen utriſq; omnes pariter obtēperabāt.

EXCVR. XIII.

DEINDE *quia difficilè plebs conuenire cœpit, populusq́ multò difficilius in tanta turba hominum: neceßitas ipſa curam Reip. ad Senatum deduxit. Ita cœpit Senatus ſe interponere, & quicquid conſtituiſſet obſeruabatur, idq́ ius appellabatur Senatuſconſultum.*

AVGEBATVR urbs Roma hominum multitudine, imperii magnitudinem præſagiente fortuna. quare & plebem cogere difficilè erat, & populum difficilius, quemadmodum ſentire videtur Pōponius, ut uidelicet ea de cauſa conciliata uideatur Senatus authoritas. Optandum ſanè fuerat Romani nominis amatoribus uniuerſis uerè ſenſiſſe Pomponium. Non enim tot ſeditionibus populus laboraſſet Romanus. cogebatur tamen frequentius, quam Reſp. deſiderabat, quæ ciuilium fuit origo bellorū. Id quod omnia tàm Græca, quàm Latina monimenta teſtantur. Verum quid Pomponius dicat non tàm nobis curandum eſt, quàm quid res ipſa compertū, exploratumq́; tradat. Dicamus igitur plebem populi partem eſſe; etenim appellatione populi ciues claudebantur uniuerſi nullo dignitatum, ordinumúe diſcrimine

ſcrimine facto. Plebis contra nomine patritii non cē-ſebantur. De reliquis Senatoribus poſtpaulò uidebimus. Licet igitur cernere impropriè loquutum Imperatorem, uel potius legum compilatores Inſtit. de iure nat. gent. & ciuili. §. Conſtat autem, verſ. Plebs autem à populo. Aiunt enim plebem uelut populi ſpeciem exiſtimari, quod non eſt ſanè uerum. nam genus uniuocè prædicatur de forma, dico. ſ. & nomine ſimul, & finitione, nec de forma ſolum, ſed de his omnibus, quæ forma continentur. nam, & tutela genus eſt, & tutela legitima forma, dicimusq; legitimā tutelam tutelam eſſe, & eſſe uim, ſiue poteſtatem in capite libero ad tuendum eum, qui ſe per ætatē tueri non poteſt, à iure ciuili datam, atq; conceſſam, quā conſtat finitionem eſſe tutelæ à Seruio traditam ut, author eſt Paulus initio l. primæ. ff. de tutelis. Sed, & legitima tutela hæc, quæ in Titio eſt, uel in Seio tutela dicetur, & in eā definitio tutelæ quadrabit: quod in populo, & plebe certum eſt non uſu uenire. ſed ſatis digreſsi ſumus. Inquit ergo Pomponius ob difficultatem plebis, populiúe cogendi Reipublicæ habenas accepiſſe Senatum. Ita ne uerò? tot annos urbs Roma Senatu caruit, & ſi quidem habuit nullius fuit authoritatis? vereor ne librariorum culpa multa in hac lege legantur, quæ uir doctiſsimus Pomponius nè cogitarit quidem. nos tamen rem pro uiribus explicemus.

plicemus. Nemo urbis Romæ res geſtas hactenus ſcripſit, quin à Romulo dicat inſtitutum eſſe Senatũ. Legit autem uiros centum, ſiue quòd ampliore numero Reſp. non egeret, ſiue quòd plures non haberet idoneos, qui uel à curæ ſimilitudine, uel ab ætate; ſenes enim omnes fuerunt Patres ſunt appellati; poſteri eorum Patritii. Imperatores autem Patritiam dignitatem extulerunt, principum patres uocitantes patritios vt Inſtit. Quibus modis ius pa. po. ſol. §. filiusfamilias. & C. de Conſulibus. l. vltima, lib. xii. & Auctẽn. de dign. §. 1. & §. generaliter coll. vi. oritur autem dubium non paruum, fuerintnè præter illos centum Romuli temporibus alii patritii. nam icto cum Tito Tatio fœdere, regnoq; conſociato credibile videtur ex Tatii, Sabinorumq; numero aliquot in patres lectos, id, quod Liuius confirmare videtur cum ait primo volumine ſublato Romulo, Sabinos in Senatu à veteribus diſſenſiſſe Romanis, quòd ſuarum partium regem fieri æquum cenſebant, cum poſt interitum Tatii nemo regnaſſet Sabinorũ. Aſſerit etiã Dionyſius cõueniſſe inter eos, vt ſorti committerẽt utri Regem nominarent, ea lege, ut qui ſorte Regẽ eſſent prolaturi, alterius partis hominem proderent. ita cum nominatio obtigiſſet Romanis Numam Põpilium Sabinum hominem Regem eſſe delectũ. Augetur difficultas. nam Hoſtilius Alba diruta plebi ciuitatem

uitatem dedit Romanam. primores legit in patres Tullios, Clelios, Geganios, Curiacios, aliosq; eiuſdẽ dignitatis. Valerius etiam publicola Conſul populi iuſſu dicitur Appium Clauſum, quem poſtea dixere Claudium iuſſu populi feciſſe patritium. Si autem plures patritii fuerunt intereunte Romulo, quomodo ad interregem prodendum decem tantum decuriæ coierunt? Nam neque credi par eſt, quempiam à Romulo dignitate priuatum, vt Sabini ſuſtituerentur, nec Sabinos mortem Romanorum expectaſſe, vt in demortuorum locum inter patritios aſcriberentur. vnde mihi quidem coniicere licet coeũndi munus veterum Romanorũ proprium fuiſſe, qui à Romulo lecti fuerant, cætera communia cum reliquis, vel certè veterum patritiorum propria ſacra fuiſſe, quod ad me attinet, quod pro certo affirmare poſſim nihil habeo; ſuo igitur quiſque fruatur iudicio. Tarquinius, qui priſcus eſt cognominatus, Lucumonem prius dixere Tarquinienſes ducentos dicitur adieciſſe, quos minorum gentium dixere patres. Exactis poſtea regibus Brutus Conſul exhauſtum ſenatum cædibus à ſuperbo Tarquinio ad trecentos dicitur ſenatores reſtituiſſe. ſecundo quoque punico bello, poſt cannenſem ruinam, quòd variis caſibus diminutus Senatus eſſet, reſtitui placuit, lectiq; ſunt quinque ſupra centum ſeptaginta quemadmodum

Liuio placet. Magnum Senatorum numerum Cæſar Dictator addidit, qui etiam Gallos, & Hyſpanos, quos ciuitate donauerat Senatores fecit, vnde ſcripti feruntur verſus clàm, quibus edicebatur, ne quis nouo Senatori curiam oſtenderet. Ius autem Senatus vocandi fuiſſe traditur vnà cum Dictatore Conſulibus, prætoribus, Tribunis plebis. legimus etiam aliquando vel ciuili ſeditione, vel morbo ciuitate laborante, vel vitio magiſtratibus creatis ad Aediles curules ſummã Reip. perueniſſe, quos ſanè crediderim eo tempore ius habuiſſe vocandi Senatum. idemq́; de plebis Aedilibus ſentio ſi quando ad illos cura Reip. recidiſſet. nihil enim poterat fieri ſine Senatu. Senatorum vero duo conſtat fuiſſe genera, quibuſdam. n. dicere ſententiam licebat, aliis minimè. quod Gellius ita videtur definire, vt iis ſententiam dicere liceret, qui à cenſoribus lecti eſſent in ſenatum. Aliis minimè quanquam honoribus populi eſſent vſi. quæ ſententia Liuii comprobatur authoritate, vſurpantis aliquãdo Senatores, vel qui cum magiſtratum geſſiſſent, vnde in Senatum legi deberent. Qui ſententiam nõ dicebant Pedarii nominabantur, vel quòd pedibus in aliorum ſententiam irent, vel quod non ſella curuli vectarentur in curiam, quod veteribus factitatũ temporibus C. Baſſus in commentariis ſcriptum reliquit. Priorem nominis ſignificationem Liberii verſus

ſus mimorum ſcriptoris confirmare videtur, qui caput ſine lingua pedariam ait ſententiam. pedariorũ Senatorum meminit M. T. in his, quæ ad Pomponiũ Atticum primo ſcripſit volumine, cum diceret S. Cõſultum, quod de populis liberis factum eſſet, eo tempore induci non poſſe. Eam autem ſententiam ſumma pedariorum voluntate acceptam fuiſſe. & alio loco ait, nõ animaduerſum ad quos id pertineret, tum cum ageretur, in eamq; ſententiam raptim pedarios concurriſſe. Quæri ſolet à noſtri temporis peritioribus omnes nè Senatores fuerint patritii, quam ego quæſtionem expeditiſsimam puto. cum enim ad omnes honores plebeii peruenerint, conſtat Senatores quoque factos cum eos magiſtratus geſſerint, vnde in Senatũ legi oportuerit. Teſtatur etiam Liuius, qui P. Licinium Caluum, qui primus de plebe Tribunus militum fuit creatus veterem fuiſſe dicit Senatorem. Teſtatur & Cicero in oratione pro Murena, qui ait S. Sulpitii patriciatum in obliuionem ceſsiſſe, Itaque ſe inter nouos homines equitum Romanorũ filios eum numerare ſolitũ. Teſtatur & pro Plancio vbi oſtẽdit, potuiſſe patritium Laterenſem à Plancio vinci in petitione ædilitatis cum Laterenſis patricius Plancius eſſet equitis Romani filins, & ſanè conſtabat ambos eſſe Senatores. marcellos omnes plebeios conſtat fuiſſe, & tamen non eſt credibile, vel illum

quinquies Conſulem, qui docuit Annibalē poſſe vinci, quiq; retulit tertia ſpolia opima rege Gallorū trucidato, vel illum qui ter Cōſul in mari periit Senatores non fuiſſe; idem de Neronibus Claudiis dixero. Nam Claudiorū alii patritii fuerunt, alii plebeii, plebeiorū meminit Cicero primo libro de oratore ad Quintum. Poſſent & plura teſtimonia proferri, ſed iis volumus eſſe contenti. Proditum tamē memoriæ legimus Conſtantini Magni beneficio Senatores oēs factos eſſe patritios. Illud etiam quæri ſolet à iuris interpretibus fuerit nè Senatoria dignitas magiſtratus? & ſanè exploratum habemus Senatum magiſtratum non fuiſſe, nec noſtra quidem ætate putamus eſſe. nam & magiſtratus ſinguli authoritatem habent, ſinguli Senatores nullam, niſi dicendæ ſententiæ, & M. T. in Senatu cum ſententiam diceret ſe frequenter priuatum appellauit. Illud tamen animaduertere licet Senatum & paruiſſe magiſtratibus, & imperaſſe. parebat ſanè cum iuſſu cogebatur magiſtratuum, imperabat cum Senatusconſultis magiſtratus obtēperabant. Itaq; ex S. Conſulto abdicabant ſe magiſtratu, quibus id imperabatur, & à Rep. remouebantur cenſente Senatu, & omnes Senatus dicto audientes erant, præter ſeditioſos, maloſq; ciues, Imperiumq; vniuerſum quibus temporibus rectè fuit adminiſtrata ciuitas nutu regebatur Senatus. erant igitur

tur priuati ſinguli, vniuerſi pondus totum Reip.ſuſtinebant. Itaque Senatorium putabatur officium in Senatum venire, quod vtile ciuitati putaret conſulere, concordiam ordinum tueri, magiſtratus iuuare, eorum edictis obtemperare, niſi quæ fortè per vim, ac ſeditionem edicerentur. Et quoniam huc vētum eſt, de ſententiis pauca dicamus. Senatores ſinguli ſuis locis ſententias dicebant. loci autem ab honoribus capiebãtur, vt primo loco Conſulares, poſt prætorii, cæteri deinceps, vt quiſque honore proximus eſſet ſententias diceret. ordo tamen rogandi arbitrio Conſulis ſeruabatur. is enim ſtatuebat quem de Conſularibus primo loco, quem deinceps rogaret, eumq; ordinē, quem Calendis Ianuariis inſtituebat, perpetuum toto cuſtodiebat anno. quem morē Suetonius tradit à C. Cæſare, qui poſtea Dictator perpetuus dictus eſt fuiſſe mutatum Conſulatu primo. nã cum priorem rogare Craſſum cõſueſſet, poſtea quã Iuliam filiã Gn. Pompeio locarat generum primum rogare cœpit. ſunt qui dicant poſt nouos Conſules deſigg. habitaq; comitia eos, qui renũciati eſſent primum rogari ſolitos eſſe. Crediderim tamē habuiſſe Cõſules aliquid, ꝙ reſpicerēt in ſentētiis rogãdis; adducor autē Ciceronis teſtimonio, qui Piſone quodã Cõſule quæritur ad Atticũ ſcribēs ſe primũ non fuiſſe ſentētiam rogatũ, ſibiq; præpoſitũ pacificatorem

Allobrogum,

Allobrogum, idq; factum admurmurãte Senatu. ſed tamen ait eo gaudere quod ſecũdus locus quaſi principis habeat authoritatem, ſitq; ab obſeruando conſule liberior, quod eius beneficio minus ſit obligatus. ſcrutabantur autem magiſtratus ſententias, aut per ſuffragia, aut per diſceſsionem. ait enim Cicero ad Lentulum ſcribens Lupum Trib. plebis contendiſſe ante ſe oportere diſceſsionem facere, quàm Conſules, cuius orationi uehemẽter ſcribit reclamatum, quod iniqua eſſet, & noua. & ad eundem rurſus ſcribit ſcire uniuerſos, quo minus diſceſsio fieret per Lẽtuli aduerſarios factum eſſe. fiebat autem diſceſsio cum inter duas contrarias ſententias in utrãlibet partem tranſitio fiebat. unde, & ire in ſententiam ferebatur Senatus. Declarat M. Tul. qui de Colodio ad Atticum ſcribens, ait, Curioni nullum Senatuſconſultum facienti ad quindecim homines acceſsiſſe, cũ in alteram partem iuiſſent CCCC. Tacitus eſt author ueteris moris fuiſſe Senatorem, quicquid utile cenſeret loco ſententiæ dicere potuiſſe, idq; ſublatũ à Tyberio Principe propter Hortenſium quendam Hortenſii Oratoris progeniem, qui cum ab Auguſto uxorem ducere iuſſus eſſet quatuor filiis in Senatum prolatis loco ſententiæ poſtulauit principis opibus ſuam paupertatem leuari. probare hanc opinionem Cicero uidetur, qui prima Philippica loco ſen-

tentiæ ſuæ profectionis, reditusq́; cauſas exponit, Antonium accuſat, ut in ſe nimis ferum, illumq́; monet una cum collega ad Remp. tuendã, ne falſa inanis gloriæ opinione flecteretur à recto. Iterumq́; cum Tribuni plebis de moneta, deq́; præſidio Conſulum deſignatorum, quo tutò Kalendis Ianuariis in Senatum uenire poſſent retuliſſent, ipſe ad uniuerſum bellũ, quod tum cum Antonio gerebatur Senatus conuertit animos. Illa quoq; oratio, quæ de auruſpicum reſpõſis inſcribitur, habita præter relationem uidetur. Obſtat illud apud Liuium, quod Valerius ſcribitur à Decemuiris poſtulaſſe, ut de Rep. liceret dicere, uetuiſſe Decemuiros præter id, de quo relatũ erat eloqui. ſed tunc turbata Reſp. Decemuirum tyrannide liberam orationem non admittebat eius præſertim, qui contra Decemuiros ipſos dicere inſtituiſſet. Illud intelligi licet, & eandem rem plures magiſtratus ad Senatum referre ſolitos, & eodem Senatu alium de re alia patres conſulere, quod uetera legentibus monumenta facilè conſtabit. Cum autem ſententia pluribus capitibus inuoluta pronunciabatur diuidi conſueuerat, ut de ſingulis rebus, atq; capitibus ſeorſum conſuleretur. Teſtatur Cicero ad Lentulum poſtulatum eſt inquiens, ut Bibuli ſententia diuideretur. & pro Milone. diuiſa ſentẽtia eſt poſtulãte neſcio quo, & quæ ſequuntur. Cum uerò Senatus ſeditionibus

obſtare

obſtare cupiebat nè quid omnino cum populo ageretur decernere conſueuit, qui id ad populum retuliſſet cōtra Remp. eſſe facturum, quod uulgatiſsimū fuit S. C. vel certè decernebat, ſi quid cum populo ageretur, id ſaluis auſpiciis, ſaluisq; legibus non eſſe factum, aut deniq; factum cenſeri per uim. in quam ſententiam Cic. ſcribit ad Lentulum. Quod ad popularem rationem attinet, hoc uidemur eſſe conſecuti, ut nequid agi cum populo, aut ſaluis auſpiciis, aut ſaluis legibus, aut deniq; ſine ui poſsit. & alibi ad eūdem. Qui nunc populi Romani nomine re uera ſceleratiſsimo latrocinio, ſi qua conabuntur agere ſatis prouiſum eſt, vt nihil agi cum populo, aut ſaluis auſpiciis, aut legibus, aut deniq; ſine ui poſsit. Poſt leges etiam perlatas, quibus Senatus offenderetur cenſere ſolebat, his legibus populum non teneri; Quod de legibus à M. Antonio latis cenſuiſſe Senatū Cicero teſtatur in Philippicis. Tunc autem Senator ſuo loco ſententiam dicebat, cum iuxta habitos honores, dignitatesúe dicebat, ut Conſulari loco Conſularis, Prætorius verò Prætorio. Facto verò S. C. quò maiorem haberet authoritatem ſcribendo Senatores aderant: vnde Cato, qui à mortis loco Vticenſis eſt appellatus, aduerſatus licet Ciceroni fuiſſet ſupplicationes à Senatu poſtulanti pro rebus in Cilicia proſperè geſtis. tamen cum obtinuiſſet Tullius ſcribendo

dicitur

dicitur affuiſſe, qua etiam de re ad Ciceronem ſcripſit. Aderant verò ſcribendo vel eius gratia, cui Senatus conceſſerat aliquid, vt ſi Triumphum quis impetraſſet; vel eius certè, qui retuliſſet, vel ipſius cauſæ, quam Reip. putaret vtilem. Quæritur etiam an diebus omnibus haberi Senatus poſſet, & ſanè non poterat. Menſis enim Ianuarii diebus pluſculis Senatus non cogebatur, neque menſe Februario toto, niſi Kalendis haberetur. Quod Cicero ſcribit ad Lentulum. Senatus, inquiens, ante Kalendas Februarias per.l. Pupiam, id, quod ſcis haberi non poteſt: neque menſe Febr. toto, niſi perfectis, aut reiectis legationibus. Idem in Verrem. Quando hic in curiã niſi menſe Febr. aſpirabit? quòd nunquam eſſet aſpiraturus. Credo etiam ludis publicis, feſtisq; diebus cogi Senatum nõ potuiſſe, niſi qua fortè res grauior incidiſſet, vnde Senatus legibus ſolueretur. Hæc de Senatu quæ traderemus habuimus longius fortaſſe quàm oportuerat, tum vt veterem Remp. paucis ob oculos ſtatueremus, ſi cui fortè hæc noſtra placerẽt. partim vt doceremus Senatũ ſimul cum Roma conſtitutum fuiſſe, præfuiſſeq; Reip. non propter plebis, populiúe cogendi difficultatem, quemadmodum Pomponio videtur; ſed quod eam gubernandi rationem cum Romulus ipſe, tum cæteri Reges, ciuesq; iam liberi etiam & principes ipſi optimã ſtatuiſſent.

EXCVRSIO. XIIII.

EODEM *tempore & magiſtratus iura reddebant, & ut ſcirent ſciues quod ius, de quare quiſque dicturus eſſet, ſeq́; præmunirent edicta proponebant, quæ ius honorarium conſtituerunt. Honorarium dicitur quod ad honorem prætoris uenerat.*

LVMEN, princepsq́; peripateticorum Ariſtoteles in his, quæ de Rep. doctiſsimè, præſtantiſsimeq́; conſcripſit, de numero magiſtratuum dubitat, quòd videlicet in ſingulis oporteat eſſe ciuitatibus: dubitat præterea præſtet nè rebus ſingulis ſingulos præfici magiſtratus, an pluribus vnum ſit ſatis præeſſe, & quod ad numerum attinet, ratio certè habenda ciuitatis videtur. Turpe eſt enim plures eſſe, qui iubeant, quiq́; præſint, quàm qui obtemperẽt. itaq; in vtraq; Repub. numerum magiſtratuum diligenter Socrates conſtituit, ad easq́; ciuitates accommodauit, quas munire legibus inſtituerat. Alterũ ſanè dubium ſoluitur facilius, intentiusq́; rem vnã aliquam ſingulos magiſtratus curaturos, quàm in res varias diſtracturos animos; ſunt tamen leuiſsima quædam, quæ dignitatem adimant magiſtratui, ſi ſola curentur, cuius generis vni atque eidem tuto plura committi poſſunt. Populus igitur Romanus aucta præſertim ciuitate ſingulis rebus, quæ in iudicium veni-

re

re poſſent, certas leges, quæſtionesq; decreuit. Itaq; maiorum prudentiam extollit ſæpenumero Cicero & cum A. Cecinā defendit, & pluribus aliis in locis, qui nullius nè minime quidem cauſæ actionem, quæſtionemq́; prætermiſerint. & quoniam non omnia vnus poterat magiſtratus complecti diuerſi creabantur. nam & aucta maiorem inmodum vrbe non duo tantum prætores Vrbanus. ſ. & Peregrinus, ſed plures creabantur, qui & repetundarum iudicarent, & de ambitu quærerent, & de ueneficiis, & poſtea lege Cornelia inter ſicarios. Teſtatur Cicero prima actione in Verrem ſe ſuis horis ad dicendum non vti nè iudicium à Glabrione prætore ad Metellum tranſiret, cui euenerat ſorte, vt anno proximo de pecuniis repetundis quæreret, quòd is Verris amiciſsimus eſſet. Meminit & diuerſorum iudiciotum, ac iudicum in Cluentiana defenſione. Inde ergo vt ſciret populus quod ius, à quoq́; magiſtratuum petendum eſſet, ſeq; præmuniret, nata tradit Pomponius edicta. Eſt autem edictum lex in certum tempus à magiſtratu lata, quæ cum ipſo finiatur magiſtratu. vnde Cicero in Verrem in oratione, quæ prætura inſcribitur vrbana edicto prætoris, qui plurimum tribuunt legem annuam eſſe dicunt. Conſtat tamen edicta quædam vſu recepta, atque probata vim legis obtinuiſſe, vt ſucceſſorium edictum, de quo. ff. eodem toto Tit.

vnde edictum perpetuum putatur acceptum, de quo alibi latius. Edictorum autem duo feruntur genera. Aut enim in totum tempus magiſtratus edicitur, vbi primum initur honos, aut ex occaſione edicendi naſcitur ratio, vt cum edixere Tribuni plebis ne qui in prouinciis damnati capitis eſſent Romæ manerent, cuius edicti teſtis eſt Cicero in Verrem in prætura Siciliensi. Erant & edicta, quæ tranſlatitia dicebantur, quæ totidem verbis à ſuperioribus magiſtratibus mutuabantur poſteri, vel quæ ab Vrbano edicto in prouincialia transferebantur. Mirum eſt autem de ſolo prætoris edicto Pomponium eſſe loquutum, cum & alii magiſtratus edicerent: vt oſtendit Tit. ff. de ædilitio edicto. Credendum eſt tamen præſtantiorem prætoris dignitatem Pomponium ſequutum, ſed dubitari poteſt vtrum ædilitia, Quæſtoriaq; edicta ius conficerent honorarium, & licet nihil auſim affirmare pro certo cum prætorium ſolum legatur honorarium, exiſtimo tamen cætera quoque honoraria edicta cenſenda, ea tamen lege, vt abſolutius ius prætorium dicatur honorarium. Erat enim prætor collega Conſulum, eiſdem auſpiciis creabatur, quod ſuo docebimus loco.

EXCVR-

EXCVRSIO. XV.

NOVISSIME *ſicut ad pauciores iuris cõſtituendi uia trã ſiſſe ipſis rebus dictantibus uidebatur. per partes euenit, ut eſſet neceſſe reip. per unum Conſuli, nam Senatus non perinde omnes prouincias probè regere poterat. Igitur conſtituto principe datum eſt ei ius, ut quod conſtituiſſet ratum eſſet.*

NON modo condendi iuris ad pauciores dela ta videri facultas poteſt, ſed quod verius eſt, ne minem præter Senatum, populumq; Romanũ iuris condendi authoritatẽ habuiſſe conſtat. Etenim conſentaneum non eſt libertati ab vno aliquo leges acci pere, niſi quem fortè ferundis legibus ciuitas præfe cerit, vt Solonẽ Athenienſis, Pittacum Mitylene, & ſi quæ aliæ legumlatores quæſierunt; quæ tamen non prius vim legum, authoritatemq; cœperunt, quàm à populis acceptæ, comprobatæq; fuerunt, à quibus etiam acceptæ antiquabantur vel ipſa conſuetudi ne, quod de Draconis legibus proditum eſt memo riæ. Itaq; Plato à Cirenenſibus rogatus leges, vt ſuæ Reipub. diceret, recuſaſſe traditur, quod intellige ret ciuitatem luxu, omniumq; rerum copia iam pro pe collapſam leges moratas, ſanctasq; iuſta præci pientes, prohibentes contraria non accepturam. Quare palàm eſt liberos populos nullis legibus

obtem-

obtemperare voluiſſe, præter eas, quas ipſi ſibi iuſſiſſent, atque ſciuiſſent. vnde veriſsimum illud eſt libera Roma ferendæ quidem legis, ac promulgandæ ius penes magiſtratus fuiſſe, perferendæ non fuiſſe, ſiquidem tum perlata lex intelligebatur, cum Populus, Plebesúe ſciſcebat. Itaq; ridiculum eſt, quod quæri vulgò videmus in principio.l. Gallus. ff. de liberis & poſthumis. Fuerit nè lex illa Aquilii, an formula quædam actionis. Etenim neceſſe fuerit qui legem illam dixerit, illud quoque docere quo in magiſtratu tunc fuerit Aquilius, & quando populus, aut plebs illam ſciuerit legem, & licet conſtet formulam quandam ab Aquilio traditam, quem etiam Cicero tradit actionem de dolo malo primum conſcripſiſſe; tamen an lex fuerit ſic ambitioſè à pleriſq; diſputatur, vt ſibi videantur magnum aliquid in medium attuliſſe. Dicamus igitur iuris abſolutè conſtituendi penes nullum ex magiſtratibus, prudentibusúe authoritatem fuiſſe libera Roma, reſpondendi ſi conſulerentur penes prudentes extitiſſe, qui ius ipſi non conſtituebaut, ſed quid iuris eſſet interpretabantur. Teſtis eſt Cicero in oratione pro Murena, cum enim facile ius ciuile vellet oſtendere inquit, cum de iure conſular ſi verè reſpondero, idem uidebor dixiſſe, quod Seruius, ſin falſum dixero videbor in controuerſo iure verſari.

ri. quæ nos ſententia docet non iuris, legumúe factores, ſed interpretes fuiſſe prudentes. ſed ad Principem ueniamus, cui mihi uidetur Pomponius adulari. Etenim credibile non eſt uirum tantum principatus originem ignoraſſe. quid igitur ait? cum nec populus facilè regere prouincias poſſet, neq; Senatus probè tueri propter magnitudinē imperii, princeps eſt conſtitutus, eiq; ſummum ius datū, ut quicquid conſtituiſſet haberetur pro lege. Nos contra quid dicimus? oppreſſa Rep. inuitoq; Romano populo principatum cœpiſſe. Quis hoc negat? certè nemo. conſtat enim uictorem ciuilium bellorum C. Cæſarem perpetuam obtinuiſſe Dictaturam, non quidē à populo, ſed ab his, quos ipſe Conſulatu decorauerat, quo extincto Antonius uir ſanè militaris Cæſarianarum aſſertor partium, qui tū Conſul erat, Remp. conatus eſt occupare, qui Roma pulſus cum Mutinam obſediſſet, quam D. Brutus Cæſaris interfectorum unus propugnabat, ſuperatus eſt tandem ab Hircio, & Panſa Conſulibus, & C. Octauio Proprætore, qui adoptione C. Cæſaris, cui erat ex ſorore nepos in Iuliam familiam venerat, & C. Cæſar appellabatur. Antonius igitur in Galliam profugit, ſeq; cum Lepido iunxit, nec ſatis certum eſt volente nè, an inuito Lepido. Nam, vt Plancus ad Ciceronē ſcribit vltrocitroq; curſitatum erat ab Antonianis, vt

Lepidum

Lepidum conciliarent Antonio, uiſusq; fuerat Lepidus aſſentiri, quem ob dolorem necare ſe voluit Laterenſis, qui Lepido ſuaſerat, vt Remp. tueretur, & ipſi promiſerat Plancio Lepidum in Senatus, ac populi Romani poteſtate futurum. Ad hæc extant Bruti ad Ciceronem epiſtolæ de Lepidi tuendis liberis. ſoror enim Bruti Lepido nubſerat. Ciceronis præterea ad Brutum, quibus in Lepidum acerrimè inuehitur. unde coniici facilè poteſt uolentem Lepidū ab officio receſsiſſe, ſeq; Antonio coniunxiſſe. Plutarchus autem ſcribit in Antonio Lepidū Antonio Lugubri habitu barba, crinibusq; promiſsis ad exercitū concionante tubas canere iuſsiſſe, nè audiretur oratio, néue Antonium miſeraretur exercitus. Illud certè conſtat Antonium in caſtra receptum, neq; Lepido nocuiſſe, neq; dignitatē hominis minuiſſe, quod certè non feciſſet Antonius, qua fuit animi ſæuitia, niſi Lepidi animum ante ſibi cognouiſſet addictum. Hæc tamen hactenus, cum Lepidus, & Antonius, & vt Plutarcho videtur, Plancius ipſe, qui exercitū coniunxerat, in Italiam reueniſſent, amboq; Conſules interiiſſent, & exercitus omnes haberet Octauius non procul ab urbe Bononia Triumuiratum inierūt magna cum ciuium & cæde, & proſcriptione. Quo in flagitioſiſsimo fœdere Lucium Cæſarem Auunculū Antonius Octauio tradidit interficiendum. Accepit contra

contra Ciceronem Antonius, cui nihil non debebat Octauius. Lepidus verò Paulum fratrem necandum tradidiſſe fertur. Hinc perſpici facile poteſt veram illam Ariſtotelis eſſe ſententiam. Animantium omnium hominem eſſe teterrimum, vbi ad ſcelera ſemel cœperit declinare; habet enim arma prudentiæ, qua in aſtum, calliditatemq; conuerſa ad omne facinus flectitur perniciosum, vt nulla fidei, nulla recti ſit cura. Non tamen hic eſt deplorandi locus. Illud certè iure optimo gloriabitur Bononia ſuo in agro propè ſua flumina diuiſum orbem terrarum, non ſecus ac patrimonium fuiſſe. Senſit Bononienſis ager tres maximos, atque fortiſsimos exercitus, totidem imperatores Romanum imperium inter ſe partientes, quod & monumentis, poſteritatiq; mandatum Bononiæ nomen reddet illuſtrius. Scio quoſdam trium Imperatorum decus orbem interſe ſcindentium potius, quam diuidentium Mutinæ tribuere, certè nec locus procul abeſt à Bononia, & ſine controuerſia patrum, atque auorum ætate agri fuit Bononienſis. vnde laudabitur magis ſtudiorum parens finibus propagatis, ſi modo tractus ille fuit aliquandò Mutinenſium. Nec mirum ſanè cum paruis profecta initiis, bellisq; ciuilibus exagitata, pluribusq; vexata turbinibns Aemiliæ tamen imperarit vniuerſæ Bononia ipſam ſubegerit Mutinam, cum Venetis

M trien-

triennium varia victoria pugnarit, fuderit exercitus aliquando, & Secundo Federico Imperatori potentiſsimo terribilis fuerit, cuius etiam captus eſt filius, quem Sardiniæ dixerat regem. Digreſsi tamen plus æquo ſumus, quæ reſtāt inſpiciamus. Non tamen bene commiſſa regni ſocietas citò dilapſa eſt. Lepidum enim perculit Octauius, & aliquot poſt annos ſuperauit Antonium, quo ſocio Brutum, Caſsiumq; ſuſtulerat. Cum ergo ſe peremiſſet Antonius, ſolus rerum potitus Octauius, totius Reip. orbisq; Romani occupauit habenas, & vt rei atrocitatem nominis lenitate ſedaret, nec Regem ſe dici voluit, neque Dictatorem ſed Imperatorem, & principem, principatusq; poteſtatem Tribunitiam nominauit, quò ſeruitus tegeretur facilius. Nec inficior Octauianum Cæſarem, quem poſtea Auguſtum dixere, optimè ſolū Remp. adminiſtraſſe. non tamen id quærimus hoc tempore, ſed volente, oppreſſoue populo cœperit principatus, cuius originem latius fortè quàm oportuiſſet, altiusq; repetitam tradidimus, vt apertius principatus oſtenderemus initia. Illud tamen & Pōponio, & cæteris conceſſerimus Romanum populū adeo ſua magnitudine laboraſſe, vt libertatem diutius tueri nequiret. Cum præſertim, vt Theophanes Mityleneus apud Pompeium diſſeruit, cum ex clade Pharſalica vnica naui vectus Mitylenam veniſſet, vt

vxorem

vxorem Corneliam, quam ibi depoſuerat acciperet. Tum igitur Teophanes varias eſſe Rerumpublicarum mutationes oſtendit, eſſeq́; neceſſe docuit rem Romanam ab vno gubernari. non tamen nobis quid fuerit neceſſe, ſed quid ſit factum videndum hoc loco proponitur. Hoc igitur imperium ab Auguſto cœptum Auguſtulum habuit apud vrbem Romam extremũ, occidentisq́; fermè omnes prouinciæ Barbaris gentibus paruerunt, caruit imperio Romanorum occidẽs multis ætatibus, Erulisq́; Roma paruit & Gothis, nonnunquam etiam Græcis donec Romani Pontifices reginam quondam miſerati terrarum, vrbis curam fœliciſsimè ſuſceperunt, auſpiciisq́; fauſtis Romani titulos imperii reſtituerunt occidenti, quod hodie munus pollet, ac viget, vtinamque diu floreat eccleſiæ pace, concordiaq́; reſtituta. Non. n. inuidebimus Oriẽti, nec cõcedimus Iuſtiniano fœlicioribus auſpiciis reſtitutã Cõſtantinopolim, quod ipſe gloriatur C. de vet. iu. enucl. l. 1. §. ſed & ſi quæ leges. Sit igitur hæc ſumma, ciuiũ ambitionẽ bellis ciuilibus exercitatã imperiũ & cõſtituiſſe, & cõfirmaſſe. Quæritur autem, quod etiam de Senatu ſupra quæſitum eſt, ſit nè Princeps magiſtratibus connumerandus, qua de re totos libros Iuriſperitorũ labore perſcriptos videmus. Qui non eſſe magiſtratum dicũt, hac ſanè ratione mouentur. Princeps populi Roma-

ni munere fungitur, à quo omnem accepit authoritatem lege regia de eius imperio lata, vt habetur. ff. de conſtit. princ. in ipſo. l. primæ veſtibulo. Si princeps igitur totius vim obtinet populi, populus autē magiſtratus nunquam eſt iudicatus, nec princeps igitur ſanè magiſtratus cenſebitur. Præterea diu obſeruatum aiunt, vt hæreditatis iure ſuccederet principatus, cum igitur hæreditate magiſtratus dari non ſoleant, non erit vtiq; princeps magiſtratibus aſcribendus. Huc accedit quod magiſtratus certarum rerum creantur, vt rebus præficiantur certis. Princeps omnia præſtare, atq; efficere valet, non eſt igitur Princeps magiſtratus. Adde Taciti authoritatem aſſerentis Principe ad Senatum aliquid referente magiſtratus ſententiam dicere ſolitos, qui principem à magiſtratibus videtur ſecernere. Vnde ſanè conſtabit magiſtratum non eſſe principem. Qui verò magiſtratum eſſe contēdunt, primum illud aſſerunt, omnem curam publicam magiſtratum efficere, quod in Solonis tabulis traditur explanatum. Addunt, & illud etiam principem ab alio authoritatem habere, videlicet à populo, quemadmodum cæteri magiſtratus. Quid enim intereſt ad tempus nè creetur, an in perpetuum? an vni alicui rei præficiatur, an omnibus? Populus ſe ipſum creare non poterat, magiſtratum ſumma cum authoritate poterat. Nam quod dici-

tur hæreditarium eſſe non poſſe magiſtratum, omni no negant; etenim Ariſt. polyticorum quarto volumine quærit, præſtet nè tempore magiſtratum finiri, an eſſe perpetuum. Quærit etiam alibi ſit nè laudanda ſucceſsio, quæ inanes certè quæſtiones forẽt, niſi & perpetuum geri magiſtratum, & hæreditariũ liceret. Ad hæc præfectum prætorio eum locũ apud principem obtinere tradunt, quem apud Dictatorẽ magiſter equitũ; ſi Dictator igitur magiſtratus erat, quod inter omnes conſtat, cur non erit & princeps, qui in Dictatoris locum ſuffectus eſt? Quanquam non omnino Dictatura eſt principatui æquãda, quæ & ſex menſibus finiebatur, vt ſuo loco dicetur, & aliquando Romæ à Dictatore ad populum prouocatũ eſſe memoriæ proditum eſt. Cum enim L. Papyrius curſor Dictator in Q. Fabium Rutilianum magiſtrũ equitum animaduertere vellet, quòd contra Dictatoris imperium pugnauerat, viceratq́; Samnytes ad populum eſt prouocatum, qui plus poterat, pollebatq́; quàm Dictatura. Verùm non iure cauſæ ſeruatus eſt magiſter equitũ, ſed præcibus populi Romani à Dictatore donatus. Certè à principe nunquam fuit prouocatum, ſed neque attinebat prouocare ab eo, qui libertatẽ ſuſtulerat. Legimus tamen Vitelliũ, qui menſes aliquot imperauit Romæ, fuitq́; à Veſpa ſiani militibus interfectus, cũ ab eo aliquãdo quidã

diſſen-

diſſenſiſſet ſenator in maturā vſurpans libertatē, Tribunos plebis appellaſſe in auxiliū ſprætæ poteſtatis. Quod exiſtimatum eſt ira potius factum, quàm vt aliquid Tribb. plebis, aut populi libertati daretur. Itaq; ad præces Senatus confugit; Imperator verò, vt ſe placatum oſtenderet, mirum non eſſe dixit, Senatorem à Senatore de Rep. diſſentire. Hoc propterea diximus, vt & doceremus vim maiorem legitima principatum habuiſſe, incuſſoq; metu libertatem ereptam, & ſimul oſtenderemus principem eò maiorem vim habuiſſe, quàm Dictatorem, quòd alteri reſpectus libertatis inerat, alter poteſtatem omnem in aliorum ſeruitute ponebat. Soluunt etiam authoritatē Taciti, aſſeuerantes magiſtratus, qui libera Rep. ſoliti erāt creari, vt effigies aliqua, vel vmbra potius publicæ dignitatis exiſteret ſub principibus etiā renunciari ſolitos, eos principe referente ſententiā dicere conſueuiſſe, neq; eam rem efficere quominus Princeps ſit magiſtratus. Ego certè in hanc tranſeo ſententiam, vt exiſtimem imperium omne legitimū nomine magiſtratus cenſendum. Nam qui principē inficiantur eſſe magiſtratum, ſibi perſuadent detrahi de Auguſta maieſtate neſcio quid, ſi fateantur Imperatorem eſſe magiſtratum. Ego contra præclarum Cæſaribus exiſtimo ſummum eos gerere magiſtratum, & eum ſanè magiſtratum, qui Remp. contineat

vniuer-

vniuerſam. Sunt enim (vt Ariſt. inquit) omnes in rege populi; quippe qui curam omnium pariter gerit, quod maximè proprium eſt magiſtratuũ. Dicet forſitan aliquis magiſtratus legibus ſubiacēt, Principes verò minimè, nempe, quia ſoluti ſunt legibus; eſt igitur cæteris liberior magiſtratus. hoc eſt autem maximè principi glorioſum, vt cum legibus non teneatur, ſua ſponte tamen obtemperet, ſitq́; legum inſtar magiſtratus, cuius in pectore leges vniuerſæ quieſcant. Satis eſt autem de Principe nobis hactenus diſputatum. Repetit enumerans, quæ ſupra retulerat Pomponius, de quibus ſatis, & forſitan nimis multa nobis dixiſſe videmur, & quoniam voluminis huius ſatis magnitudo creuit, ad proximum accingemur.

Libri primi finis.

IN LIBRVM SECVNDVM CATALEXEOS IN LEGEM SECVNDAM DE ORIGINE IVRIS:

PROOEMIVM.

SApientiam, *qui ſummum, maximumq́; prodidere bonorum mihi ſanè uidentur cœlum (ut dici ſolet) rectis luminibus intuiti. Quid.n. obſecro magis eſt hominũ naturæ conſentaneum, quàm inquiſitio ueri, atque inueſtigatio? Verum autem quomodo quis aſſequatur ſine ſapiẽtia, cum in opinionibus etiam, tum maximè gaudeamus, cum uerè aliquid opinati cenſemur? Hæc nimirum eſt illa ſapientia, qua duce iungimur Deo, quæ terrena exutos labe animos ad ſydera tollit, quæ mortales efficit immortales, germanæq́; patriæ memores cogit aſpernari caduca. Hanc ueteres tripartito deſcripſere ſapientiam. quidã enim uirtutum orbem, cumulumq́; dixerunt, quam finitionem tuentur Stoici. Itaque nullis perturbationibus moueri ſapientem aſſerunt, neutri ſubiacere fortunæ, nullos pertimeſcere caſus, nunquam à recto ne digitum quidem flectere, nihil efficere tandem cuius aliquando peniteat. Alii plurimarum rerum cognitione ſapientiam definiunt, quam aſsidua lectione commentatione, meditatione, omnisq́; generis exercitatione comparari tradunt. Tertii in eo poſitam exiſtimant ſapientiam, ut naturam optimam ſequamur ducem, in iis præcipue rebus, in quibus hominis natura cæteris animantibus*

mantibus præſtat. Illud autem poſtremùm appoſuiſſe uidentur, propter appetitiones quaſdam, quæ cum natura nobis inſint, domandæ potius, ſubigendæq; ſunt, quàm ſequendæ. Et illam Stoicam, quæ primo loco poſita eſt ſapientiam, neſcio quiſnam inter mortales reperiat. Deus enim inter homines eſſet, cui nulla uirtus omnino deeſſet; Nec ſanè ſi cæteras deſcriptiones accipias facilè ſapientem inuenias, cum nè hominem quidem, nedum ſapientem hominem deprehendiſſe ſe putet Cinicus ille Diogenes. Sed iam eſt accedendum ad ea, quorum gratia de ſapientia nobis eſt diſputatum. Ego quidem perduelles non paucos habere ſapientiam cerno, & eos quidem ualidiſsimos, ac paratiſsimos ambitionem ſcilicet immodicam, amorem ſui, cæterorum contemptum. Addatur etiam ſi placet inuidia, et quæ maximè probantur honorum, dignitatum, bonæq; apud omnes exiſtimationis cupiditates immenſæ, quibus tot, tantiſq; aduerſariis, quis per Deum fidẽ, atq; hominum reſiſtat? Non fuerit igitur mirandum, me tantulum homuncionem utriſq; orbatum luminibus ſuccubuiſſe, manumq; dediſſe, & ea improuidum, incautumq; tentaſſe, unde uetet pudor referre pedem: non tamen dubito ſi iudices nactus æquos fuero, quin uenia iudicer dignus. Nam cùm P. DONATO CÆSIO Narnienſium Præſuli, Bononiæq; Clariſsimo Prolegato tantùm deberẽ, quantùm nec mente concipere, nec uerbis ualeam explicare, cumq; referendæ gratiæ par non eſſem, quàmuis habendo referrem, continere me tamen non potui, quo minus animi grati aliquod præberem indicium, ut Antiſtes optimus, atq; mitiſsimus licet gratuita ſua in omnes eſſe uelit officia, ſentiret ta-

 men,

men, quæ in nos, nomeń q́; noſtrum innumerabilia contulerat, non malè penitus collocaſſe. Effectú eſt igitur animi facilitate quadam, & gratificandi bene merentibus forſitan ſtulto, non iniquo tamen ſtudio, ut in alteram legem de origine Iuris liberet excurrere. Qua in re ſi peccatum eſt ſimplicitate potius eſt, quàm malitia peccatum. Quare lector benignus, ad quem hæc noſtra peruenerint, gratis accipiat animis, ſecumq́; cogitans me pro hac, qua fungor humanitate, uirum bonum & eſſe, & haberi uoluiſſe clementius perlegat, putetq́; non omnibus Deos omnia dediſſe, humanisq́; ignoſcat erroribus. Sed iam de re dicendum uidetur, & quoniam ſuperiore uolumine Iuris originem, incrementumq́; Romani tradidimus, ad magiſtratus explicandos, qui legum, iurisq́; Interpretes ſunt, & miniſtris præpetibus addicentibus auibus, ſecundaq́; omnia, fatis promittentibus tranſeamus.

Catalexeos in l. ſecundam DE ORIGINE IVRIS LIB. II.

EXCVRSIO PRIMA.

POST originem Iuris, & proceſſum cognitum, conſequens eſt, ut de magiſtratuum nominibus, & origine cognoſcamus. quia (ut expoſuimus) per eos qui iuri dicundo præſunt effectus rei accipitur. Parum eſt enim ius in ciuitate eſſe, niſi ſint qui iura reddere poßint. Poſt deinde de authorum ſucceßione dicemus, quod conſtare non poßit ius, niſi ſit aliquis iuris peritus, per quem poßit quotidie in melius produci.

POST cognitam Iuris originem, explicatumq; quo potiſsimum pacto creuerit, conſequens eſſe tradit Iureconſultus de magiſtratibus, eorumq; tractare nominibus. Quoniã enim iuri dicundo magiſtratus præſunt, veluti cauſam afferre iuri videntur, per quam

id, quod efficitur cognoſci facilius poſsit. etenim qui ius dicit efficere quodam modo videtur, vnde non ab re iudicabitur demonſtrantium more ab efficientibus effecta cognoſcere. Poſt verò de iuris interpretibus, prudentibusq; dicendum tradit. neceſſe eſt enim (inquit) vbi ius fuerit, ibi etiã eſſe qui ius corrigant ſi fuerit opus, inq; meliorem redigant ſtatum. Intelligẽdum eſt autem ea figura Pomponium vſum, quàm author ad Herennium eius operis volumine quarto tranſitionem appellat. Eſt autem tranſitio dictorum breuis quædam commemoratio, & quaſi admonitio dicendorum, vt eſt apud Vergil. in ipſo veſtibulo ſecundi voluminis Georg.

Hactenus aruorum cultus & sydera cœli
Nunc te Bache canam, nec non ſilueſtria tecum
Arbuſta, & prolem tarde creſcentis oliuæ.

Et apud Auſonium.

Hactenus deſcripſi faſtos, ſi fors uolet ultra
Adiiciam, ſi non qui uolet adiiciet.

Et quoniam cognoſci per cauſas effecta prædiximus, cognoſcendi rationem apertius explanemus. Duo ſunt igitur (vt probatiſsimis videtur authoribus) cognitionis genera, ad quæ cætera rediguntur, aut eius, quod efficitur per cauſam, quæ recta cognitio eſt, aut cauſarum per effecta, quæ minus propria cenſetur. vt cum ex variis lunæ figuris teretem ipſam,

ſam, rotundamq́; iudicamus. cum contra par eſſet formarum varietatem ex orbe cognoſci. Iam illud ignorari non oportet, magiſtratus efficientium cauſarum iuris locum habere. Sunt enim (vt M. Tul. tradit in Topicis ad Trebatium) cauſarum efficiẽtium genera plura: nam, & pater cauſa dicitur filii, & organa, ſiue inſtrumenta efficientibus adnumerantur cauſis, & qui vtitur efficere quodammodo videtur. nihil enim temere factum putatur, ſed ad ſuum, certumq́; finem ſingula creduntur effecta. vnde, & magiſtratus iure vtentes, & quod ſuum eſt vnicuiq; tribuentes, corrigentes prǽterea, nonnunquam etiam & ad tempus ſaltem conſtituentes, ius efficere quadam ratione videntur. Quod autem ad conſtituendum ius attinet, ſcire licet tribus rationibus iura cõſtitui ſolita, aut quǽ ſint perpetua, vt duodecim tabularum leges, aut quǽ tempore finiantur, vt edicta Prǽtorum, quǽ niſi probentur vſu, vel iuſſu populi cum ipſa finiuntur prǽtura, vel quǽ variantur perſonis. Equites enim Romani, quemadmodum oſtendit Cicero in orationibus pro Rabirio Poſthumo, proq́; Cluentio repetundarum interrogari non poterant; ǽquum cenſentibus Legumlatoribus Romanos Equites quo minus dignitatis haberent eò minoribus legum laqueis vinciendos fuiſſe. Iam, & tempore iura mutantur: alia ſunt enim belli, pacis alia. Auro,

ro,carpentis,purpura vexante Italiam Annibale interdictum eſt mulieribus. Hæc omnia ſalua, victriceq; Rep. ſunt illis reſtituta. Aequitatis etiam habenda eſt ratio. tritũ enim eſt vulgari ſermone prouerbium. Ius ſummum ſummam ingiuriam eſſe. vnde, & iudices,& legum interpretes quodam ſunt interpoſiti mediiq; pacto inter ius,& iniuriam: vnde Δικαστὴν Græci iudicem vocant. Crediderim etiam Νομοθέτην,ſiue legislatorem quodam pacto iudicem eſſe; hoc tamen intereſſe,quod Νομοθέτης in vniuerſum iudicat, Δικαστὴς verò priuatim, quam etiam ſentẽtiam Rhetoricorum primo probat Ariſt.volumine. Tunc ergo ius corrigitur,ſiue conſtituitur cum locis,temporibus, perſonis, rebus accommodatur. Exempli quoq; magna vis eſt,etenim grauius multa plectuntur,ne tranſeant in exemplum.

EXCVRSIO. II.

QVOD ad Magiſtratus attinet initio ciuitatis huius conſtat Reges omnem poteſtatem habuiſſe; iiſdem temporibus & Trib. celerum fuiſſe conſtat, is autem equitibus præerat, & ueluti ſecundum locum à Regibus obtinebat. Quo in numero fuit Iunius Brutus,qui author fuit Regis eiciendi.

REGIAM ſanè poteſtatem ſummam in ciuitate fuiſſe ſupra quoque docuimus, ſic tamen vt de

rebus

rebus omnibus Senatum conſulerent, & nonnulla per populum curiatis comitiis agerent, & de ſuo iure nonnunquam decederent, quod in Horatiano iudicio feciſſe videtur Hoſtilius ad populum prouocatione permiſſa. Romulum tamen tradunt extremis temporibus victoriis elatum morem ſoluiſſe cōſulendi Senatus. Tarquinium etiam ſuperbum euertiſſe potius, quàm conſuluiſſe patres, cæteris Regibus in honore maximo ſenatus fuit. His ergo breuiter repetitis magiſtratus videamus, quibus Reges vſi ſunt; in primisq́; celerum occurrit Tribunus. Sequuntur plerique eam quam Pomponius opinionē, nempe equitibus præfuiſſe Tribunum celerum. Alii verò, quam etiam ſententiam Liuius non negligit, trecentos viros ad corporis cuſtodiam circa ſe Romulum habuiſſe dicunt, eiusq́; cohortis præfectum celerum fuiſſe Tribunum. Celeres autem appellatos, vel à celeritate miniſterii, quod Regi ſemper aſſiſterent, vel à Celere quodam cuius opera in vrbe condenda Romulum vſum tradunt, à quo etiam Remum interemptum ſcribunt, licet alii ſentiant cædis authorē ipſum fuiſſe Romulum, Liuius, & Pomponius eiuſdem ſententiæ ſunt Iunium Brutum, tum cum maximè Reges exegit celerum fuiſſe Tribunū, eiusq́; magiſtratus authoritate populum ad concionem vocaſſe, deq́; abrogando regno retuliſſe. Dionyſius

nyſius memoriæ prodidit ſummum ſacerdotiũ eo tempore penes Brutum fuiſſe, licuiſſeq́; per leges & ad concionem vocare populum, & habere comitia, additq́; eum ſibi à Tarquinio creditum honorem, vt pote fatuo, nec vim tantæ dignitatis intelligenti, ne ſiquidem intelligeret vſuro. Prior tamen ſententia maioris partis ſcriptorum authoritate probatur. Patet autem ſecundum Regem principem locum tenuiſſe Tribunum celerum, quòd Lucretius Tricipitinus vrbi à Rege præfectus, (non enim Romæ aderat, ſed Ardeam obſidebat Tarquinius cum illi regnum eſt abrogatum)ad concionem populum non vocauit,ſed Tribunus celerum, niſi quis fortè dixerit extinctæ filiæ dolore cruciatum Lucretiũ ne verbum quidem dicere potuiſſe.Maximum certè hono remTribuni celerum conſtat inter omnes fuiſſe.Sed de præfecto vrbi ſuo loco dicetur. Fuerunt forſitan & Regibus magiſtratus alii, hi tamen annalium memoria celebrantur, reliqui forte & regno,& libertati communes in Reip.magiſtratibus tradendis expo nendi videntur.

EXCVRSIO. III.

E*XACTIS deinde Regibus Coſ. conſtituti ſunt duo, penes quos ſummum ius uti eſſet lege rogatum eſt. Dicti ab eo,quod plurimum Reip.conſulerent, qui tamen ne per omnia re*

giam poteſtatem ſibi uindicarent, lege lata factum eſt, ut ab eis prouocatio eſſet, néue poſſent in caput ciuis Romani animaduertere in iuſſu populi. Solum relictum eſt illis ut coercere poſſent, & in uincula publica duci iuberent.

LIBERI populi Romani magiſtratus annuos iã hinc aggreditur iurecõſultus exponere à Coſs. initio ſumpto, quòd illi Regibus ſucceſſerunt, regiumq́; præ ſe tulerunt imperium. Sunt qui aſſerant, quibus etiam Liuius aſtipulatur ex commentariis Seruii Tulli Conſules geminos eſſe creatos. Bonus enim ille Rex cum generi Tarquinii nequitiam perſpiceret, patriam liberare cõſtituiſſe creditur, quod ſanè feciſſet, niſi ſcelere, atque parricidio præuẽtus, prohibitusq́; fuiſſet. Dionyſius tamẽ exiſtimat creãdorum Conſulum conſilium Bruti fuiſſe, in eaq́; re Lacedæmoniorum Reges imitatum, hoc tamen mutaſſe, vt ſingulis crearentur annis. Nam Lacedæmoniorum Reges & ipſi perpetuo regnabant, & regnũ poſteris relinquebant hæreditatis iure. Idem putat Dionyſius Conſules Græce συμβούλους ſiue προβούλους à cõſultatione videlicet ſumptis nominibus, quam ſententiam etiam Pomponius ſequitur. Fuerunt autem, vt Liuius ſcribit, qui Conſules à iudicando dictos cenſuerint, idemq́; apud veteres fuiſſe tradiderint, & conſulere, & iudicare. Cuius etiam ſententiæ non vi

O detur

detur Pomp. expers. Summũ enim ius primis Coſs. Datum etiam ipſe ſignificare videtur. Liuio prior ſententia magis probatur, vt quod Reip. conſulant Coſs. appellentur Græci tamen poſteriores, vt idem eſt author Dionyſius ab imperii culmine, poteſtatíſq; maieſtate ὑπάτους maluerũt appellauere. Quos. n. poteſtatis magnitudine præſtare cæteris ſignificare volebant, eo nomine Græci veteres appellabant. Sed ad cõſulatum omnia Regum inſignia, iuraq; vniuerſa primi Conſules habuiſſe dicuntur L. Iunius Brutus, & Tarquinius Collatinus. Cautum tamen eſt (ne vni domino ſucceſsiſſe crederẽtur duo, terrorq; geminaretur) alter vt eorum faſces haberet, tenuitq; Brutus concedente collega. Collatinus autem magiſtratu ſe abdicare coactus eſt, quod nomen Tarquiniũ libertati videretur officere, omneſq; gentis Tarquiniæ lege lata exulare iuſsi. Lucretius huic ſuffectus, qui cũ Conſulatus onera ſumma ſenectute confectus ferre non poſſet breui periit, in cuius locum Valerius, vel Voleſius ſucceſsit, is Conſulum primus in concionem aſcendens faſces populo ſubmiſit, vt maius imperium populi, quam Conſulum eſſe doceret. Is legem de prouocatione tulit, vt videlicet à Coss. prouocare liceret ad populum. Non ſatis explicatum eſt, quo primum tempore interdictum ſit Conſulibus de capite ciuis Romani iudicare iniuſſu

populi.

populi. Creditur tamen eiuſdem fuiſſe Valerii hanc quoq; legem, quæ tamẽ poſtea Portiis, Semproniiſq; legibus ſancta dicitur diligentius, atq; ſeuerius. Tenuerunt multos annos Conſulatum patritii, poſt verò magnis contentionibus certatum eſt, vt Conſulum alter crearetur ex plebe, quæ tandem ſuperauit primumq́; obtinuit, vt plebeium liceret Conſulem fieri; poſt etiam, vt eſſet neceſſe, Conſulq́; primus de plebe renunciatus eſt P. Sextius, ſiue L. Sextius anno ab vrbe condita CCCXXIC. In plebe quoq; aliquid certaminis ſeculis poſterioribus fuit: nobiles enim plebeii patritiis iam facti familiares, obſeſſum Conſulatum tenebant, nè nouis hominibus aſpirare liceret, quam coniurationem C. Marius primum fregit ſepties Conſul aduerſa nobilitate. M. quoq; Tullius idem ferè gloriatur ſe conſequutum. nam homines noui ſerò Conſules fiebant, ſi qui tamen fiebant. Ipſe verò ſuo tempore ſine repulſa iactat ſe Conſulem eſſe factum. Et primis quidem temporibus nullum tempus præſcriptum fuerat Conſulatus adipiſcendi, credo, vt virtuti pateret honos. Poſt verò decretum eſt lege per lata, vt ante tertium, & quadrageſimum annum nemo Conſul crearetur, cuius legis, vel certè legum (ſæpius enim latæ videntur) author eſt Cicero Philippica quinta aſſerens Magnum Alexandrum, qui tertio, & trigeſimo obierit ætatis

anno decem annis ante Conſularem ætatem extinctum. legibus tamen ſoluti ſunt à Senatu, populoq; Romano nonnulli, quorum eximia, ſingulariſq; virtus maturiore digna iudicata eſt Conſulatu. Sed quid ego dicam, aut quid ego quærar? quo recidit Conſulatus? nempe ſi titulum de Conſulum officio ff. incluſum legas nihil Cõſulibus tributum reperias præter ius manumittendi, ſanè ſi ſeruis liberandis tuus ò Iuſtiniane occupatus Belliſarius fuiſſet, nec Africam recuperaſſes, nec de Gothis fuiſſet triũphatum, nec Vitigetem Regem Byzantium vidiſſet. Deſeruerunt principes Romam, vt alteram melioribus conderent auſpiciis, ſed eos quidem ſuã fefellit ſpes, etenim Roma Pontificum auſpiciis floret, florebitq; ſemper: non enim interire religio poteſt. Imperant immaniſsimi Barbari Conſtãtinopoli, maxima cum noſtra iactura, Chriſtianorumq; dedecore Principũ, qui dum partim inter ſe pugnant dominandi ſtimulante libidine, partim Eccleſiæ repugnant, ambitione tetra cogente, iam Aſia, atq; Africa, iam opulentiſſima Europæ parte ceſſerunt, hoſtibusq; Turcis, ſpõte victoriam conceſſerunt. fide, iuſtitia, pietate terras deſerentibus, omnibus flagitiis, atq; ſceleribus contaminatas. Hæc tamen ſatis ſint deplorata. Diximus in ſuperioribus nihil non auſpicato geſsiſſe Romanos. Vndè credibile ſanè videtur, regium imperium

rium auſpicato creari ſolitum. Cùm ſupra quoq; expoſuerimus Reges non ante regnaſſe, quàm per auſpicia annuiſſent ſuperi. Videndum eſt igitur, quibus auſpiciis Coſs. crearentur. Primum quidem legibus Aelia, & Fuſia cautum fuiſſe conſtat, nè tonante, fulminanteúe Ioue, cum populo quicquam ageretur. Deinde etiam, quod ſupra memoratum eſt, vt loco inaugurato ageretur. Poſt verò, vt his diebus, quibus cum populo agi poterat, comitialibus. ſ. ageretur. Capiebat autem qui magiſtratum gerebat tabernaculum, propterea quòd apud pomerium, quod extra vrbem cenſebatur, Comitia in campo Martio fiebant. Dabatur ciſtella, vt ſortitio fieret prærogatiuæ, dabatq; operam Rogator, vt boni nominis primum in prærogatiua rogaret. Quibus autē hæc fierent auſpiciis, cùm de religione dicetur, ſi quando fuerit ocium explicabimus. Illud certè reticeri non poteſt occinuiſſe ſoricem, vel ſternutaſſe rogatum comitia ſæpenumero diremiſſe. Nam quid ego de obnunciatione dicam, quæ bello, & pace valebat plurimum? Erat autem obnunciatio, qua magiſtratus, vt magiſtratum coerceret de cœlo ſe ſeruaſſe dicebat. Itaq; nihil cenſebatur actum, cum fuerat obnunciatum. Nec ſolum in magiſtratibus creandis, ferendisúe legibus hoc ſeruabatur, ſed in caſtris Conſul iam ſigno pugnæ propoſito, iam prolatis propè

ſignis

ſignis obnunciante collega continebatur ne illo die pugnaret, vt Varroni Paulus obnunciauit, qui niſi paruiſſet aliquanto ante Cannenſem cladem amiſiſſet exercitum. M. Bibulus Cæſaris in primo conſulatu collega quatuor, & amplius mēſes domi clauſus obnunciando contriuit, Cæſar tamen non mouebatur obnunciationibus, quippe qui ſibi perſuaſerat repertam Auguralem diſciplinam, totamq; rationem auſpiciorum ad vulgi terrorem, vt facilius obtemperarent, & in manu paucorum eſſet Reſp. Sed & ad coercendas ſeditiones, improborumq; hominum audaciam vſui maximo fuiſſe auſpicia compertum eſt. Bibulus igitur poſtea in cōcionem productus ſæpe dixit, ſe C. Cæſare leges ferente ſemper de cœlo ſeruaſſe. Pullariorum vſus in bello fuit, quem etiam in his, quæ de diuinatione cōſcripſit Cic. ridet. pulli cauea educebantur, obiiciebatur cibus, ſi non ſummebant peſsimum augurium, bonum ſi veſcebantur. Iam quoniam neceſsè erat, aliquid ex offa in terram cadere pullo, pullumq; vt reciperet roſtro tundere terrā, tripudium id ſolſtimum dicebatur. Itaq; in pullarii erat poteſtate ſi uellet auſpicium ementiri, quod L. Papyrio Conſuli aduerſus Samnites pugnaturo dicitur eueniſſe, qui re certamine pullariorum cognita, telis hoſtium pullarium, qui ementitus erat, pro exercitu piaculum obiecit, ac vicit ille certè.

tè. Ridiculè magis Appius Pulcher, qui non edentes pullos in mare proiici iuſſit, increpans ſi nolunt eſſe bibant. Reprehendet me tandem aliquis, & meritò quidem accuſabit, quod hæc ludibria duxerim per ſcribenda, feci tamen conſulto, vt intelligeretur quibus artibus Reſp. regeretur Romana. Eiſdem noſtri temporis principes, vti religionis titulo ſua commoda metientes, vel potius tegentes flagitia, vnde tot ſectæ, tamq; pernicioſæ ſanctam inuaſere Remp. Illud non prætermittendum videtur, ſeditionibus ciuitate laborante, cum de Dictatore creando Senatus deliberaret, eiusq; Magiſtratus potentiam nõ ferendam exiſtimarent pleriq;, eo uentum eſſe vt Gn. Pompeius Cos. vnus crearetur, ea conditione tamẽ, vt collegam ſibi duobus proximis menſibus ſubrogaret, dixitq; Scipionem ſocerum ſuum. Et quoniã Laconum Regum ſupra facta fuit mentio, illud etiã addiiciatur Coss. Spartanorumq; Regibus hoc fuiſſe commune, vt ſummum ius, ſummãq; in bello poteſtatem haberẽt, nec ab eis dum bellum gereretur prouocare liceret. Nam ſi permiſſa prouocatiò militibus foret, omnis eſset extincta diſciplina militiæ. Propterea cautum lege fuit, ne lex vlla ferretur in caſtris, neue perlata populum teneret, metuẽtibus ſcilicet ciuibus, ne ſumma Cõſulis authoritas, quando omnium Centuriarum, Curiarum, Tribuum homines

nes militabant, milites compelleret ad id ſciſcendū, quòd Coſs. imperaſsent. Quod ſi licuiſſet leges omnes Tribunitiæ quæ modo diſplicuiſſent Senatui, abrogatæ fuiſsent. Hactenus igitur de Conſulatu ſit dictum.

Excvrsio. II.

Post deinde cum cenſus iam maiore tempore agendus eſſet, & Conſules non ſufficerent huic officio, Cenſores conſtituti ſunt.

Censvram deſcribere aggrediētibus nobis, animaduertendum videtur imprimis parua rerum initia negligenda non eſse, creſcunt .n. augenturq́; pleruncq́;, vt cum poſtea velis obuiā ire non valeas: haud ſecus quam ex parua ſæpè ſcintilla flamma oritur maxima, quæ corripit omnia, quā vix vbi libeat extinguas. Sed ad rem nobis eſt redeundum. Paruis initiis, atq; adeo minimis orta Cenſura in maximæ dignationis, maieſtatisq́; ſupræmæ aucta eſt magiſtratum, cuius origo hæc traditur fuiſſe. Cum multos annos cenſus non fuiſſet populus, nec differri cenſus poſſet propter ærarii difficultates opinor, Coſs. verò finitimis occupati bellis rem operoſam, & minimè conſularem curare non poſſent. placuit ſuum, propriumq́; magiſtratū creari eiq́; rei præfici, qui ab agendo

agendo cenſu, Cenſorium nomen obtineret. Duos igitur creauere viros Marco Geganio iterum, Tito Quintio capitulino quintum Conſulibus anno ab urbe condita niſi fallor CCCXII Papyriũ, atq; Sempronium, qui parum ſolidum conſulatum exegerant, vt quod in conſulatu gerẽdo defuerat, ſuppleretur Cẽſura. Qui magiſtratus vt Liuius tradit patribus gratus fuit, quo plures eſſent in magiſtratu patritii, vel forte præſagientibus quantum honoris, atq; dignitatis eſſet conſequutura Cenſura eorum ope, qui renunciati Cenſores fuiſſent. Primam quidem Cenſuram, ut laboris plenam, inuidiæq; obnoxiam primores patrum recuſauerũt. Et Cenſores quidẽ in quinquẽnium creati fuerunt, idq; ſeruatũ eſt vſq; ad Aemilium Mamercũ Dictatorem, qui ius Cenſoriũ in annum, ſexq; menſes contraxit, quem notauere Cenſores adiecta cauſa, quod magiſtratus populi Romani ius imminuiſſet. Sed authoritatẽ Cẽſoriam videamus, vt inteligatur quibus principiis quantum poſtea creuerit. Primis igitur Cenſoribus ſcribarum, tabularũq; cura tributa eſt, & cẽſendi formula. Poſt vero & Senatũ legere, & quos vellent Senatu mouere ſoliti ſunt. Equitatum quoq; cenſebant, quoſq; iudicabant indignos equũ vendere cogebãt. Tribu mouebant, inter ærarios referebãt, mulctabant etiã ſi videretur, vectigalia populi Rom. locabant, ipſiſq;

Cēſoribus certum attribuebatur à Senatu vectigal, quò opera, quæ vtilia putarent vrbi conficere poſſent, Sarctis quoq; tectis præerant, dabantq; operā ne publicis ædificiis officerent priuata. Cum verò notabant aliquem, notæ cauſam ſubſcribebant, & aliquādo populo rationē reddebāt. Vnde Cēſorius Cato, cuius triſtiſſima Cēſura fuit, grauiſſimas orationes in eos, quos notaſſet habuiſſe dicitur, multorūq; ſibi nobiliſſimorum inimicitias comparaſſe, quibus per omnem vitam exercitus eſt, quaſq; ipſe non minus exercuit. Accidebat tamē frequentius, vt quem alter Cēſorum notaret, alter ignominia leuaret, quē hic Senatu mouerat ille Senatorē relinqueret, quod plerunq; Cenſorum interſe diſcordia faciebat. Iam de Senatus principe legēdo cōtrouerſiam inter Cēſores fuiſſe conſtat illud certe ſeruabatur, vt qui ſemel lectus princeps Senatus eſſet, perpetuo legeretur, niſi à Cenſoribus ſubſcripta cauſa notatus ignominia fuiſſet. Marcus Cicero in ea, qua Cluentium defendit oratione multis verbis contendit Cenſoriā notam timoris magis cauſa, quam ignominiæ à maioribus cōſtitutā. Illud certè credibile mihi videtur maximam Cenſorum partem vulgi potius opinione moueri ſolitam, quàm explorato aliquo, certoue iudicio. Cæterum in his, quid credi par ſit, ſuo quiſq; vtatur iudicio. Illud certè obſeruatum eſt nè in de-

mortui

mortui locum Cenſor crearetur, ſeq́; ſuperſtes abdicaret Cenſura. Nam cùm aliquando demortuo Cenſor eſſet ſuffectus, eo luſtro capta dicitur à Gallis Roma. inde religioſum fuit Cenſorem ſufficere. Et quoniam iniquum videbatur penes vnum tantam vim magiſtratus eſſe, ſe collega abdicabat. Appius tamen Claudius, qui poſtea cæcus factus eſt quinquēnium Cenſuram gerere aduerſantibus etiam Tribb. pleb. eſt conatus, neq; ſe abdicauit magiſtratu, cum Plautius eius collega ſecundum tempus Aemilia lege definitum abiiſſet magiſtratu, hi Cenſores libertinis, ſordidisq́; hominibus in Senatum lectis, illum ordinem ſic polluerant, ut proximi Coſs. profesſi ſint in concione eo Senatu ſtare Remp. nō poſſe, legerintq́; Senatum quemadmodum ante Claudium, & Plautium Cenſores citari ſolitus eſſet. Factum eſt igitur horum vel ambitione, vel temeritate Cenſorum, vt in humillimorum, ſordidisſimorumq́; manu comitia forent, quod Cn. Flauii docuit curulis Aedilitas, de qua nobis memoratum eſt ſupra, donec Q. Fabius Cenſor omnem colluuionem illam, ac turbam nè cuiuis de media plebe paterent honores, in quatuor diuiſit tribus, quæ vrbanæ ſunt appellatæ, in quas poſtea Graccorū pater Sempronius ciues tranſtulit Libertinos, vt Cic. primo de oratore dialogo teſtari videtur; quæ res adeo grata fuit, vt Fabio Ma-

ximi cognomẽ, quod tot victoriæ non dederãt hinc quæreretur: & Sempronio Libertinorũ, in tribus vrbanas ſeparatio, maximo fuit honori. Itaq; ſunt, qui credant Plautium malè geſti honoris verecundia, potiusq; Aemiliæ legis reſpectu magiſtratu abiiſſe. Ad Appium tamen veniamus, qui Potitios ſacrorũ Herculis apud aram maximã vetuſtisſimos antiſtites extinxit. Nam cum ſeruos publicos ea ſacra docuiſſet, araeq; præfeciſſet, duodecim familiæ Potitiorũ, in quibus ttiginta puberes erant, ante finem anni vertentis perierunt; Ipſe verò Cenſor, poſt aliquot annos memore Deum ira cæcus eſt factus. Quibus tamẽ omnibus, vniuerſæq; ciuitatis cõſenſui temeritate reſtitiſſet, totumq; quinquennium ſolus Cenſurã obtinuiſſet, niſi maluiſſet petere Conſulatum; Et de Cenſoribus ſatis, ſi modò illud adiecerimus, Cenſuram poſt Appii Claudii tempora, Aemilia lege ſublata, potius quàm abrogata quinquennii fuiſſe.

EXCVRSIO. V.

POPVLO *deinde aucto, cum crebra orirentur bella, & quædam acriora à finitimis inferrentur, interdum re exigente, placuit maioris poteſtatis magiſtratum conſtitui. Itaque Dictatores proditi ſunt, à quibus nec prouocandi ius fuit, & quibus etiam capitis animaduerſio data eſt: Hunc magiſtratum, quoniam ſummam poteſtatẽ habebat, nec erat fas vltra ſextum*

menſem

menſem retinere. Et his Dictatoribus magiſtri equitum iungebantur ſic, quomodo Regibus Tribuni Celerum, quod officium ferè tale erat, quale hodie Præfectorum prætorio, magiſtratus enim habebantur.

RERVM publicarum hic ſanè ſtatus, hæc conditio fuit veterum, vt antequam perfectum aſſequerentur gubernationis genus, maximas in magiſtratibus creandis paterentur mutationes, nouis ſemper magiſtratibus auctis. Neq; enim excogitari poſſunt initio cuncta, neque inuenta, excogitataq; perfici. Itaq; populus etiã Ro. nouis magiſtratibus Remp. ſuam iuxta temporum varietatem, opportunitatẽq; muniuit, cumq; bellis præmeretur aſsiduis, & populus frequenter Tribunitiis ſeditionibus agitatus ad delectum non reſponderet, cum à Coſs. prouocare liceret, eſſentq; iidem iudicaturi, quorum res agebatur. Placuit magiſtratum ſine prouocatione creari, cui uitæ, necisq; ciuium ius eſſet cum in vrbe, tum etiam in exercitu; hunc appellauere Dictatorem, vel ob id, quod eius dicto obtemperarent vniuerſi, vel ob id certè, quod à Conſule diceretur, quaſi dictus ipſe dictaret aliis facienda. Credo verum eſſe, quod ſcribit Dionyſius, quæſitũ nomẽ minus inuidioſum, quodq; minus extollere eum hominem poſſet, qui gereret Dictaturam, multis enim rebus eius vis ma-

giſtra-

giſtratus coercebatur. Non enim quod inter omnes conſtat vltra ſex menſes Dictaturam poterat adminiſtrare, nec aſcendere quidem equum, niſi tuliſſet ad populum, populusq́; iuſsiſſet. Quare magiſter equitum eſt additus, qui præeſſet equitatui. Nec ſanè temerè Dictatorem dicebant, ſed ſi quando propter tempora Reip. vel propter bellorum magnitudinem, vel grauiorē aliquē caſum res flagitare videbantur. Dicebatur autem quemadmodum ſupra memoratum eſt, à Conſulum altero noctis ſilentio, quibuſdā adhibitis ceremoniis, quas perſequi nō huius eſt operis; aliquando tamen populi ſuffragiis Dictator eſt renunciatus, Italiam urente Annibale, iamq́; ad Trebiam, atq; ad Thranſimenum victore. Dixit autem populus Q. Fabium Max. nam alter Conſul Flamminius ad Thranſimenum cæciderat, ad Seruilium alterum Conſulem mitti nuntius non poterat hoſtibus per Italiam vagātibus. Liuius tamen ait Q. Fabium non Dictatorem, ſed pro Dictatore fuiſſe, quod populus Dictatorem dicere non valebat. Ego tamen non video cum legem, quæ de Dictatore dicendo lata eſſet populus accepiſſet, cur Dictatorē dicere non poſſet; nulla enim ſe populus obſtrinſerat Religione, quo minus & legē ſi vellet abrogaret, & quem vellet diceret Dictatorem. Idem ait magnitudine rerum à Fabio geſtarum obtentum eſſe, vt Di-

ctator

ctator haberetur. Hic eſt ille Fabius vnus, qui nobis cunctando reſtituit rem; ſcutum (vt Plutarchus ait) populi Rom. Sed ad ipſam redeamus Dictaturam. Omnes quidem magiſtratus, præter plebis (vt quidam volũt) Tribunos præſente Dictatore vim amittebant. Præferebat Dictator quatuor, & viginti lictores cum faſcibus, atq; ſecuribus, eratq; quemadmodum diximus ei adiunctus equitum magiſter. Illud verò animaduertendum eſt hoc loco falli Dionyſiũ: videtur .n. ſentire, quoties Dictator crearetur, Coſs. ſe magiſtratu abdicare, quod ſiquidem admittimus, quid obſecro dicemus, cum Dictator, quæ fuit veterum modeſtia, ſe octauo die, vel certè quinto decimo, vel ad ſummum vigeſimo abibat magiſtratu; noua nè comitia erant habenda, noui creandi Coſs.? vt quemadmodum poſtea ſub Imperatoribus euenit, neſciretur qui, cuiuſq; anni Conſules fuiſſent, & quidam vix inito conſulatu honore ceſſiſſent; Illud certum eſt Conſules Dictatori obtẽpare ſolitos, ad eũq; ſine lictoribus accedere; nam nè magiſter quidem equitum Dictatoris iniuſſu mouere ſe poterat, alioqui Dictatoris ſecuribus erant obnoxii, vt de Curſore Papyrio ſupra retulimus, qui Q. Fabiũ magiſtrũ equitum, quod contra Samnites aduerſum ſuum edictum pugnaſſet, eoſq; egregie viciſſet ſecuri percutere voluit, vixq; vniuerſo Populo Romano ſupplicanti

ti hominis ſalutem conceſſit. Iddem Fabius Max.in Minutium magiſtrum equitum edidiſſet exemplũ quòd cum Annibale cõtra ſuum edictum pugnauerat,niſi quòd fando nunquã erat auditum magiſtrũ equitum Dictatori populus æquaſſet,cuius rei nemi nem priuſquam ipſum pœnituit Minutium, qui ab Annibale circumuentus, liberatusq; à Fabio ſe ſua ſponte Dictatori ſubiecit,plebiſcitumq;, quo ſe oneratum,potiuſquam honoratum videbat primus antiquauit. In tanta tamen poteſtate duos aliquando neceſsitate cogente conſtat Romæ Dictatores fuiſſe. Nam poſt pugnam,cladem q; Cannenſem, cum Dictator iam profectus ad bellum eſſet Curiæ ſolitudinem Senatus reſpexit, multi enim variis caſibus interierant. Decreuit itaque, vt qui Cenſor omnium fuiſſet antiquisſimus, is Dictator eſſet ſine magiſtro equitum, aſciſceſceretq; in Senatũ, quos eo dignos ordine iudicaret. Dictator fuit M.Fabius Buteo,qui cum lictoribus in roſtra conſcendit, dixitq; concione aduocata, nec duos eodem tempore eſſe Romæ Dictatores poſſe, nec Dictatorẽ ſine magiſtro equitum; quod igitur tempus, ac neceſsitas coegiſſet ſe correcturum, namq; Senatu neminem eſſe moturũ, ne de Senatore vnius hominis fuiſſe videretur iudicium; & ita in demortuorum locum Senatum lecturum, vt ordo præpoſitus ordini, non homini videretur

retur homo, lectoq; vetere Senatu, adiectisq; ſeptē, ſupra centum ſeptaginta nouis Senatoribus, ſtatim ſe Dictatura abdicauit, deſcendensq; de roſtris, nè officii cauſa, ad ſe deducēdum homines de foro adduceret, priuatis ſe miſcuit, inforoq; diù verſatus, nō tamen effugit quominus honeſtiſsimè domum reduceretur. Nec ſolùm rei gerendæ cauſa dicebātur Dictatores, ſed ludorum aliquando. Cum enim legitimi magiſtratus ludis præeſſe non poterant, Dictator, qui præeſſet dicebatur, vili ſanè defuncturus munere, qnadrigis videlicet ſignū daturus, vel reliquis præfecturus ſpectaculis. quod ſanè indignum Dictatore miniſterium videbatur. Sed tamen ſic patriæ leges, ſic mores ferebant, quibus erat obtemperandū. Dicebantur etiam Dictatores comitiorum gratia; etenim cum ad ſufficiēdos nouos magiſtratus Coſs. adeſſe non poſſent ſine Reip. detrimento, Dictatorē dicebant, annuos qui crearet magiſtratus, quibus renunciatis magiſtratu Dictator abibat. Ad hæc claui figendi cauſa dictum aliquando Dictatorem cōſtat. Id erat huiuſmodi, cum peſte ciuitas laboraret, nec remedium inueniretur, cum omnia quærerētur piacula, vetus im medium adducta eſt ſuperſtitio. peſtē aliquando ceſſaſſe fiſſo clauo, eratq; carmen, quo dicebatur, vt qui ſummus in ciuitate Prætor eſſet, is clauum pangeret, & quoniam maxima vis ſummaq;

maieſtas Dictatoris erat, dictus eſt ob id ipſum Dictator. Iam cum grauior ſeditio, diſcordiatie ciuilis vrbem præmeret ad Dictatoriam opem confugiebatur, vt cum Sp. Mellius regnum occupare voluiſſe creditus eſt, Q. Cincinnatus Dictator eſt dictus cũ Hala Seruilio magiſtro equitum. Et in ſecenſione populi quadam Hortenſius, quẽ in ipſa Dictatura mortuum ſupra diximus. Valerium etiam Coruinum in exercitus ſeceſsione Dictator fuiſſe traditur. Erat autem exercitus eius bona pars, qui præſidebat Campaniæ. ſeceſsionis cauſa fuit metus, quòd agitata conſilia fuerant de Campaniæ ciuitatibus occupandis; nè forte ſupplicio afficerentur. Quæſtionibus etiam exercendis dictum legimus Dictatorem M. Menenium, cum M. Folio magiſtro equitum, cauſa fuit ſuſpitio rebellionis Capuæ. Cum autem ibi quæſtionum deficiente materia, Romæ exercerentur in eos, qui fraude, vel pecunia magiſtratus obtinuiſſent, homines nobiles non dubitarunt Dictatorẽ ipſum propè in ius, iudiciumq; vocare, quòd dicerent eius criminis eſſe reum, cuius alios inſimularet, ſenſurum propediem cum magiſtratu abiiſſet, in ſe torqueri quæſtiones; quæ cum accepiſſet Dictator, ſe magiſtratu abdicauit extẽplo, dixitq; cauſam apud Coſs. quibus negociũ dederat Senatus, & eſt abſolutus egregiè. Illud tamẽ in dubium venit, à quonam Cæſar

Dictator

Dictator primũ ſit dictus, qua in Dictatura ſeipſum cum P. Seruilio Conſulem fecit,& (vt Plutarchus inquit) vndecimo ſe die abdicauit Dictatura; nã (quod idem ait Plutarchus) à Senatu dictum credibile non eſt; nunquam enim Dictatoris dicendi ſibi Senatus vendicauit authoritatem. Cum tamẽ ex S.C. pleriq; à Coſs. dicti ſint Dictatores. Itaq; vel à populo dictum crediderim, vel quod alii volunt, à Prætore vrbano lege prius lata, vt Prætori Dictatorem dicere liceret. Cæſare quidem interfecto, M. Antonio referente, ſublata eſt de Rep. Dictatura, primum ex S.C. poſt etiam lege perlata propter perpetui Dictatoris inuidiam meminit Cic. in Philipp. & Liu. lib. CXVI. ab vrbe condita. Ita C. Octauius, qui poſtea rerum potitus Auguſtus eſt appellatus, vt inuidiam fugeret, principatus poteſtatem, non Dictatoriam, ſed Tribunitiam vocari voluit. Dionyſius tamen exiſtimat morem Dictatoris dicendi à Græcis cœpiſſe Romanos, apud Græcos inquit authoritate magis, quàm imperio regnabatur, vnde à iure dicundo θεμιστοπόλους appellabant. Libertate verò parta bellis vrgentibus quoſdam ad tempus cum imperio præficiebãt, quos vocabant δικασπόλους; in quorum locum ſuffectum putat Dictatorem. Macer verò Liuius cenſet ab Albanis acceptum hunc morem, qui poſt mortem Numitoris ſtirpe deficiente Regia, annuos creabant magi

ſtratus nomine Dictatorum inſignes. Liuius autẽ Ciuilium, qui aduerſus Tullum Rom. Regem ſuſcepto mortuus eſt bello, Albanorum Regem appellat. Metium Suffetium, qui huic ſucceſsit Dictatorem: ſed ad id veniamus, quod Pomponius aſſerit, Magiſtrũ Equitum, eum apud Dictatorẽ tenuiſſe locum, quẽ apud Reges Tribuni celerũ, apud Imperatores Præfecti prætorio, & quoniam de Tribunis celerũ tranſegimus, de Præfectis prætorio pauca dicamus. Præfecti quidem prætorio dicebantur, qui prætorianis cohortibus præficiebantur à principe, cohortes autem prætorianæ corpus, aulamq́; principis cuſtodiebant. ipſe vero Præfectus ſecundum Principem maximum dignitatis locum obtinebat. Nam, vt Herodianus eſt author, omnia Principis negocia tractabat. legebat epiſtolas, quæ ad Principem mittebantur, & plurimis ipſe ſine Principe reſpondebat librario Principis adhibito. apud eundem Herodianum, aliosq́; nonnullos legitur, duos Præfectos prætorio eodem extitiſſe tempore, putantibus ſcilicet Principibus, tantam poteſtatem, duobus tutius committi. Certè Præfectus prætorio & iudicabat multa, & ab eo non prouocabatur Principum intercedente decreto. quod conſtat lege vnica. ff. de officio præfecti prætorio. Sed iam peragendum videtur ad reliqua.

EXCVRSIO. VI.

IISDEM temporibus, cum plebs à patribus ſeceſſiſſet anno ferè ſeptimo decimo, poſt reges exactos, Tribunos ſibi in monte ſacro creauit, qui eſſent plebei magiſtratus, dicti Tribuni, quòd olim in tres partes populus diuiſus erat, & ex ſingulis ſinguli creabantur. Itemq́ ut eſſent qui ædibus præeſſent, in quibus omnia ſcita plebs deferebat, duos ex plebe conſtituerunt, qui etiam Aediles appellati ſunt.

TRIBVNORVM Pleb. quorum ſupra meminimus magiſtratus origo, atq; authoritas, nobis eſt exponenda, altius ſumpto principio, veteribus legibus, moribusq; Romanis ſtatuebatur, vt qui vni deberet alicui, ſi ſoluendo non eſſet, duceretur, nectereturq;, ac fieret deniq; creditoris mancipium. Itaq; cũ aſſiduis bellis incultus Romanus eſſet ager, & ſuo ſumptu militaret exercitus, multi pecuniã mutuabantur, quorum æs alienum cumulabatur vſuris. Ita fiebat, vt bonis omnibus diuenditis, corpora tandem in ſeruitutem ducerentur, in quæ fœneratores omnium hominum perniciosiſſimi acerrimè ſæuiebant, neq; tantæ indignitati obuiam ibat Senatus, vel quòd fidem tuendam cenſebat, vel quòd tunc vulgò magis credebatur artibus, & gratia fœneratorũ. Itaq; plebs indignata magiſtratibus obtemperare nolebat,

lebat, neq́; in delectibus nomina dabat. Bisq́; decepta ſemel à Seruilio Conſule, iterum Dictatore Valerio, qui promiſerant cauſam pleb. nexorumq́; poſt bella, quæ tum gererentur Senatui curæ fore. Cum etiam poſt abdicationem Valerii, qui calamitatem ciuium miſeratus abierat dictatura, educi Patres iuberent exercitum, Sicinio quodã authore, vt Liuius tradit, in ſacrum montem plebes ſeceſſit, in Auentinum ſeceſſiſſe author eſt Piſo, neq́; reuocari potuit in vrbem, niſi creato magiſtratu plebeio, cui aduerſus Coſs. auxilii latio eſſet, quæ origo, quodq́; initiũ eſt Tribb. pleb. Pomponius tres primum creatos aſſerit, Liuius duos, quos ſibi tres collegas coaptaſſe tradit. Ita quinq́; Tribb. pleb. creati ſunt circiter annum ab vrbe condita CCLXII. Tribunos autem appellatos quidam putant ab auxilio tribuendo. Alii à tribubus, erat enim in tres tribus tunc Roma diuiſa, quæ poſtea XXXV. tribus habuit. Vnde verius videtur, tres primum creatos, quàm duos. Nam quod ad comitia tributa ſpectat, ſciendum eſt, primis temporibus Centuriatis comitiis creari ſolitos Tribunos, poſt verò Volerone quodam legem ferente tributis comitiis creari cœpiſſe, nè patritii intereſſent, quæ res plus dignitatis ademit comitiis quàm attulit vtilitatis. Voluit autem plebes ſacroſanctos eſſe Tribunos, nè videlicet violarentur. Et Cicero quidẽ

in

in oratione pro Cornelio Balbo, nihil ſacroſanctum eſſe teſtatur quod populus, plebsúe non ſacrauerit; ideſt non decreuerit eſſe ſacroſanctum. Itaq; fœdera, quæ iubente populo feriuntur ſacroſancta ſunt, obſtringuntq; populum Religione, quæ vero iubente Senatu ſine populo ferirentur, cuiuſmodi fœdus dicitur Gaditanum, ſacroſancta non habebantur. Lege ſunt igitur ſacroſancti facti Tribuni. potuerunt tamen dedi hoſtibus coapti ſe magiſtratu abdicare prius, quod in fœdere Caudino, vel certè fœderis feriendi ſponſione vſu veniſſe memoriæ prodictũ eſt. Duo tamen apud Liuiũ vrgent loca: ait enim Tribb. pleb. mille paſſus ab vrbe, in aliorum quiritium eſſe numero. Idem ait miſſos ad reuocandũ Scipionem, qui primus Africanus fuit nuncupatus cum prætore, & legatis duos Tribb. pleb. qui hominem reducerẽt iure ſancroſanctæ poteſtatis. Quod enim ius erat in Sicilia, vel Affrica, ſi mille paſſus ab vrbe ceſſabat? niſi forte dicamus noua lege authoritatem Tribunis ad exercitus etiam fuiſſe propagatam, cuius tamen legis nullam hactenus reperi mentionem. Erant autem Tribunorum pleb. iura tria, auxilii latio, ad hoc enim creati fuerunt. quare appellabantur Trib. pleb. ab iis, qui ſe aliqua affectos iniuria à Coſs. Prætoribusúe, aut reliquis magiſtratibus exiſtimabant. Senatum etiam aduerſus nõ parentes magiſtratus Tribb.

appel-

appellaſſe legimus. quare aucta eſt Tribunitia, vel po teſtas, vel audacia, vt etiam Coſs. in vincula duci iuberent. Alterum ius interceſsionis erat, vnus enim ſi interceſsiſſet Tribunorum nihil omnino factũ erat, fieriue poterat, tanta uis interceſsionis erat. Itaq; & S. Conſultis intercedebatur, & plebiſcitis, quod remedium habebat Senatus contra Tribunitia tela, aliquem ex collegio interceſſorem parare, raroq; Senatus Tribunis caruit, quærentibus pleriſq; gratiam melioris partis. Tertium ius præhenſionis erat, vbi Gellius acticarum noctium libro XIII. ſcriptum reliquit præhendendi ius habuiſſe Tribunos, vocandi non habuiſſe. quod probat & M. Varronis authoritate, & Antiſtii Labeonis. diem quoq; dicebant Tribuni, adeſſeq; iubebant, accuſabantq; ad plebem, mulctam dicebant etiam, & capitis anquirebant. Senatus verò cum rogationibus Tribunitiis volebat obſiſti, decernebat eas leges ferri non placere, contra Rempublicamq; facturum qui ferret, & latis iam legibus per vim, contraq; auſpicia latas, hiſq; legibus populũ non teneri ſtatuebat. Bis tribunitia poteſtas ſublata de Rempub. fuit. Semel creatis Decemuiris ſine prouocatione, quam plebs ſeceſsione reſtituit, iterum Dictatore Sylla, quæ à Cn. Pompeio reſtituta eſt, cuius redditæ reſtitutorem ipſum ſæpe pœnituit. Plebis autem ædiles, quorum meminit hoc loco Pomponius,

ponius, licet à curandis ædibus dicti videantur, tamen & viis etiam intra vrbem præfecti erant, & venalibus rebus precia cõſtituebant, de quibus mox erit ſermo cum ad curules venerimus.

EXCVRSIO. VII.

DEINDE *cum ærarium populi auctius eſſe cœpiſſet, qui illi præeſſent conſtituti ſunt Quæſtores dicti ab eo quod inquirendiæ, & conſeruandæ pecuniæ cauſa creati erant.*

QVÆSTVRAM ærarii curandi, tuendiq; cauſa repertam ſatis inter omnes conſtare video, qui magiſtratus iuuenibus dabatur, vt paulatim aſſueſcerent Reipub. vt ingenii, indoliſq; periculũ facerent, & quid ſperandum eſſet proponerẽt. Propterea inſtitutum eſt, vt ſuis prætoribus Quæſtores loco liberorum eſſent, quam neceſsitudinem M. Tullius pluribus locis confirmat, obtinuitq; nè Q. Cæcilius Verrem accuſaret, qui quæſtor eius fuerat, exiſtimantibus iudicibus, quæſtoriæ neceſsitudinis vinculum tolli, ſi paterentur à quæſtore prætorem accuſari. Et primis quidem temporibus duo creabantur quæſtores, poſt verò placuit adiici duos, qui Coſs. adeſſent. Creſcentibus autẽ prouinciis, in ſingulas ſinguli mittebantur quæſtores. Duò tamen in vrbe manebant, qui vrbani quæſtores dicebantur, quòd & vrbano

præeſſent ærario, & ſumptibus, qui in vrbe fiebant. Itaq; quæſtores vrbanos ipſum Populum Ro. Cic. vocat in quadam epiſtola his fermè verbis. De præda mea, præter quæſtores vrbanos, ideſt ipſum Populum Ro. Teruncium nec attigit, nec tacturus eſt quiſquam. qui vero in prouinciam mittebantur quæſtores, pecuniam, frumẽtum, omnia deniq;, quæ ad Romanum ſpectabant populum, accipiebant, vnde alebantur exercitus; omnium deniq; conſiliorum Conſulis, ſiue Prætoris participes erant. In urbem autem reuerſi, rationes in ærarium referebant, primum quidem imperatoris arbitratu, cuius fuerãt quæſtores, poſtea verò lege Iulia ſtatim poſt reditum, ſiquidẽ vnà cum prætore reuertiſſent, ſin minus vbi primũ reuertiſſent. Animaduertit Cic. conſueſſe veteres cũ è prouincia decederent, quæſtores præficere, præponereq; legatis, quod & ipſe è Cilicia decendens aſſerit ſe feciſſe. Iudicia quæſtores dare nè poſſent dubitatum eſt propter Ciceronis authoritatem, qui à Q. Cæcilio quæſtore iudicium factum, ſublatum tradit à Verre. Crediderim ego tamen abſente prætore iudicia dediſſe quæſtorẽ; præſente verò de his modo iudicaſſe, quæ ſui muneris erãt, in aliis iudicãdi uim non habuiſſe. Illud quoq; conſiderandum videtur vicio datum quæſtoribus, ſi de prouincia deceſſiſſent, anteq̃ eis eſſet ſucceſſum. nonnulli autem deceſſerunt,

runt, vt nouos peterent magiſtratus, quorum, vt dicebam ambitio præpropera reprehenſione non caruit. Illud etiam legitur vinculorum, vinctorumq́;, in exercitu curam penes quæſtorem fuiſſe, quod & Liuii, & aliorum authoritate probatur ſcriptorum. ¶ Quæſturam vetuſtiſſimã fuiſſe aſſerunt ferè omnes. Tacitus Reges ait habuiſſe quæſtores, cuius ſententiæ author eſt etiã Vlpianus l. ſingulari. ff. de officio Quæſtoris ipſo legis initio, qui vt de Romulo, & Numa Pompilio dubitat habuerint nè quæſtores, ſic aſſeuerat Tullum Hoſtilium habuiſſe. Addit eadem lege præter vrbanos, prouincialesq́; quæſtores ab imperatoribus creari ſolitos, qui cãdidati principis appellarentur, quorum eſſet munus, imperatoris epiſtolas in Senatu legere, eos etiam quæſtores, quibus Reges ſint vſi à populo creatos aſſerit comitiis opinor curiatis ante Ser. Tullum, quem centurias diximus conſtituiſſe. Quod ſi verum eſt, cum ipſa ferè Roma & orta eſt, & creuit quæſtura. Sunt qui dicant Dictatorem Syllam viginti creaſſe quæſtores, quod etiam ſignificare videtur Tacitus, quod ego quoniam apud claſſicos non reperio, incertum legenti relinquam. Et de quæſtura quidem ſatis.

Excvrsio. VIII.

ET quia (ut diximus) de capite Ciuis Romani iniuſſu populi non erat lege permiſſum Coſs. ius dicere, propterea Quæ-

ſtores conſtituebantur à populo, qui capitalibus rebus præeſſent, hiq; appellabantur Quæſtores parricidii, quorum etiam meminit lex duodecim tabularum.

PARRICIDII Quæſtorũ exigua, vel propè nulla apud Hiſtoricos memoria eſt; itaq; nec de numero liquet, nec quibus comitiis creari ſint ſoliti, ſatis videtur exploratum. Illud certè credibile non eſt ademptam Coſs. poteſtatem alteri magiſtratui, & ei quidem minori populum mandaſſe. Itaq; illis aſſentiendum crediderim, qui eam Quæſtorum parricidii fuiſſe authoritatem confirmant, quæ ſub principibus fiſci aduocatorum fuerit, inquirendi ſcilicet, ac deferendi. Et quoniam ad quæſtiones uentũ eſt, de iudiciis, quæſtionibusúe pauca dicantur. Deſcribit igitur iudicium M. Tullius in Cluentiana defenſione, id eſſe dicens, in quo & culpa ſine inuidia plectitur, & culpa vacãs inuidia deponitur. Iudiciorum autem publica quædam fuiſſe, quædam priuata neminem ambigere credimus. Priuata iudicia rerum erant priuatarum, de quibus iudex plerunq; à Prætore datus, nonnunquam ex vtriuſq; partis commodo ſumptus tranſigebat. Erat & recuperatorium iudicium, dabantur recuperatores à Prætore in his cauſis, in quibus vel ſponſione certabatur, vel malè iudicatum contendebatur, vel certè ius ammiſſum recu-

pera-

perabatur. Dixit apud recuperatores M. Tullius pro Cecinna, meminitq; recuperatorum & in Verrē frequentius, & in L. Flacci defenſione. Cum verò partiū conſenſus ad iudicē ibat, cumq; dabat Prætor in certa verba pronuntiari ſententiam oportebat, eadem ratio recuperatorum erat. Habebat igitur, quod reſpiceret Iudex, & quaſi totius iudicii metam verba, in quæ iudicaturus erat. Iudex autem corrogabat ſibi homines in conſilium, quibus authoribus iudicabat, tametſi juris eſſet peritiſsimus: Itaq;, & C. Aquilius, apud quem Cicero pro Quintio dixit, conſiliū habuit, & Piſo, quo iudicāte Q. Roſcius Comœdus defenſus eſt. & ad iudicia quidem priuata tot ſint nobis accommodata. Nam quod aſſerunt quidam, priuata iudicia ſolùm in iure verſari ciuili, nobis non omnino probatur. etenim (vt primo de Oratore dialogo, Craſſus apud Ciceronem ait) maximæ cauſæ in iure ciuili verſantur, quarum exempla ab eodem Cicerone ducuntur. Mancinus Numantinis deditus, neque receptus ab hoſtibus, poſtliminio reuerſus, in Senatū venit, negat Prætor eum eſſe Senatorem, qui ſit iuſſu populi deditus. tota hæc controuerſia in iure ciuili verſatur. Paterfamilias, qui vxorem in Hiſpania duxerat, Romam reuerſus alteram duxit, nec nuntium remiſit priori. quæritur vtra ſit uxor. nam ſi non fuerit iudicatum repudiatam fuiſſe priorem,

conſtat ſecundam concubinam eſſe, nothosq́; libe-ros. Sed quid opus eſt omnia recenſere? ab ipſis pe-tantur fontibus, nos ad quæſtiones publicas accedamus. Publica ſanè iudicia dicũtur, quæ ad Remp. potiſsimum ſpectant, quod latius utiq; patet. non enim ea ſolum, quæ ad ſtatum Reip. pertinent, vt maieſtatis, peculatusúe publica iudicia vocãtur, ſed omnia, quæ publicè vindicantur, quæq́; publicam deſiderãt animaduerſionẽ; vnde Cicero in Milonianã defenſione ſcriptum reliquit omnem vim, quæ in libera ciuitate ſuſciperetur, contra Remp. eſſe. Itaq; cædis quæſtiones, aliæq́; iſtiuſmodi vniuerſæ publicis tranſigebantur iudiciis. Illud præterea ſcire licet, nullam fuiſſe quæſtionem (quod Cicero plerunq; prædicat) quam certa lege Romani veteres nõ ſint complexi. diuidebantur præterea iudicia publica in ea, quæ ſuis, propriisq́; fiebant legibus, & ea, quæ extra ordinem iudicabantur. Quæritur M. Tullius Milonem defendens, quòd de Clodii cæde quæratur extra ordinem, cum licuiſſet veteribus quæri legibus, aitq́; ſi per furioſum Trib. pleb. Senatui, quod volebat facere licuiſſet, nullam extra ordinem quæſtionẽ de Clodii nece fuiſſe futuram. Quærebatur igitur extra ordinem, cũ Senatus noua lege, nouisq́; iudicibus quærendum cenſebat, legem accipiente populo. Vt cùm bonæ Deæ violata sũt ſacra, viro (quod nephas erat)

intra

intra Pontificis Max. dum pro populo fieret reperto. Cum Pontifices, veſtæq; virgines decreuiſſent violatam Religionem, ſacra polluta inſtaurari oportere. Cenſuit Senatus, vt Coss. ad populum ferret, liceret Prætori ſuo arbitratu iudices legere, quorum conſilio vteretur in uiolatæ religionis iudicio. quæ lex alterius Conſulis malignitate, fraudeq; perlata non eſt. Itaq; ordinariis iudicibus rogatione fuſi Tribuni pleb. cauſa eſt acta, abſolutusq; Clodius empto, corruptoq; iudicio. Meminit Cicero, primo libro epiſtolarum ad Atticum pluribus locis. Cauſam quoque M. Cælii videtur ſignificare Cicero extra ordinem iudicatam, cum reus accuſaretur ueneficii, quod venenum paraſſe diceretur, quo Clodiam necaret. Nihil tamen, aliud affertur, cur extraordinarium videatur iudicium, quàm quod feſtis, ludisq; publicis cum cæteræ quæſtiones ceſſarent celebraretur, quod in ipſo exordio Cælii defenſionis apud M. Tullium cernitur, & de extraordinariis quidem iudicibus tot ſint dicta. Iudicabat autem populus ipſe, plebesúe, vel certi iudices ad id ipsũ ſorte ducti, de quibus mox dicetur. Ad populum autem, plebemúe accuſabant die reis dicta quæſtores, Aediles, Tribuni pleb. de quæſtoribus exemplo ſit M. Volſci iudicium, is falſum teſtimonium dixerat aduerſus Cæſonem Quintiũ Cincinnati filium, quo crimine adoleſcens

leſcens clariſsimus ciuitate pulſus eſt, quod cum poſtea cognitum fuiſſet teſtis ipſe damnatus, in exilium abiit. Aediles verò non ſolum pecuariis diem dicebant, ſed matronis etiam ſtupri compertis, cuius rei nihil eſt opus exemplo, cum plenæ ſint omnes hiſtoriæ. Eadem ratio tribunorum eſt plebis, qui quos in inuidiam adducere volebant, adeſſe iubebant, vt ne ſuperiori quidem pepercerint Africano, nec ſanè M. Furio Camillo vrbis Romæ alteri conditori, ſummæ grauitatis, fidei, iuſtitiæq; viro. Coss. autem utrũ diem dicere, ad populumq; accuſare ſint ſoliti, nõ ſatis authores explicant. Credibile tamen eſt hoc accuſandi genus indignum conſulari maieſtate iudicatum eſſe. Veniamus nunc ad ſelectos (ſi placet) iudices, & primi quidem, qui iudicaſſe traduntur equites Romani fuerunt, quibus temporibus ſeueriſsimè iudicia fuerunt adminiſtrata. Poſt verò cum Senatu communicata ſunt iudicia, ſicq; iudicatum ad Syllæ Dictatoris dominationem, qui vim omnem poteſtatemq; iudiciorum tranſtulit in Senatum, & Senatoria quidem iudicia, turpiſsima ſunt exiſtimata. quam rem Cicero Verrem accuſans ſæpe quæritur, iudicibusq; minatur acerrimè, niſi rectè iudicauerint. Gn. deinde Pompeius legem tulit, vt ex tribus ordinibus iudices legerentur; ex Senatu ſcilicet, equeſtri ordine, ærariiq; tribunis. C. etiam Cæſar leges tulit iudiciarias.

ciarias. Sed non eſt opus omnia, quæ ad iudicia pertinent hoc tempore perſequi. Mos autem his erat, vt Prætor vrbanus iuratus in ſuum annum iudices legeret, qui Selecti iudices vocabantur. Huius conſuetudinis Cicero meminit pro Cluentio. Cum ergo nomen alicuius deferebatur, certus numerus iudicum extrahebatur ſorte, deinde reiectio fiebat. Reiiciebantur autem iudices, & ab reo, & ab accuſatore, qui ſuſpecti, incommodiue alterutri parti videbantur. Sed quia reiiciendi modus non erat, cautum eſt lege certus vt iudicum numerus reiiceretur, ne reiicerentur vniuerſi, quod contigiſſe aliquando memoriæ proditum eſt. De accuſatore quoq; certabatur quæ diſceptatio vocabatur diuinatio, cuiuſmodi eſt de Verre accuſando Ciceronis in Q. Cæcilium diuinatio. Fuerunt Romæ præterea Decemuiri litibus iudicandis, quos iudicaſſe crediderim, cum de iudice nõ conueniret, cumq; dubitaretur qua actione certandum eſſet. Meminit horum Cicero in defenſione A Cecinnæ. Erant & Centumuiri, apud quos maximæ dicebantur cauſæ etiam hæreditatum, vt illa Curiana, quam Cicero tetigit primo ad Q. Fratrem dialogo. Sunt qui credant eoſdem, qui prius Decemuiri fuerint, poſtea ad centum auctos fuiſſe, qui ſanè falluntur cum M.T. in eadem oratione pro Cecinna & Centumuirorum meminerit, & Decemuirorum. Il-

lud præterea videtur animaduerſione dignum iudices de ſingulis cauſis iuratos ſolitos eſſe iudicare. Tribus autem verbis pronunciabant, vel non liquere aſſeuerantes, ſeu amplius pronunciantes, vel certè abſoluentes, vel condemnantes, dabanturq́; tabellæ, quibus ſententiæ perſcriberentur, & ſanè Cornelia lege iudex quæſtionis adhibebatur in cauſis, qui prætori ſemper aſsiſtebat, quærebaturq́; de reo, velletnè clam, an palã de ſe ſententias ferri. Teſtis eſt huius Corneliæ legis M. Tullius in ea, qua Cluentium defendit Habitum oratione. Hæc habuimus, ex multis pauca, quæ de vetere iudicandi more diceremus, vnde colligi ſanè poteſt exiguam admodum authoritatem, penes quæſtores parricidii fuiſſe, de quibus nobis certus erat ſermo, ad eos nos ducẽte Pomponio. Res tamen poſcit vt eatur ad cætera.

Excvrsio. ix.

ET cum placuiſſet leges quoque ferri, latum eſt ad populũ, ut omnes magiſtratus ſe abdicarent, & Decemuiri conſtituti ſunt anno uno. Hi cum magiſtratum prorogarent ſibi, & rem iniurioſè tractarent, neque uellent deinceps ſufficere magiſtratus, ut ipſi, & factio ſua perpetuo Remp. occupatam retinerent, nimia, atque aſpera dominatione eò Remp. perduxerunt, ut exercitus à Repub. ſecederet. ¶ *Initium fuiſſe ſeceſsionis dicitur Virginius quidam, qui cum animaduertiſſet Appium Claudium*

dium contra ius, quod ipſe ex uetere iure in duodecim tabularum tranſtulerat uindicias filiæ ſuæ à ſe abdixiſſe, & ſecundum eum, qui ab eo ſuppoſitus in ſeruitutem petierat dixiſſe, captumq́ amore uirginis omne fas, ac nephas miſcuiſſe indignatus quòd uetuſtiſsima iuris obſeruantia in perſona filiæ ſuæ defeciſſet (ut potecum Brutus, qui primus Romæ Conſul fuit, uindicias ſecundum libertatē dixiſſet in perſona Vindicis Vitelliorum ſerui, qui proditionis coniurationem indicio ſuo detexerat) & caſtitatem filiæ ſuæ, uitæ quoque eius præferendam putaret. abrepto cultro de taberna lanionis filiam interfecit, in hoc ſcilicet, ut morte uirginis contumeliam ſtupri arceret, ac protinus recens à cæde, madenteq́ adhuc filiæ cruore, ad commilitones confugit, qui uniuerſi de Algido, ubi tunc belli gerendi cauſa legiones erant, relictis ducibus priſtinis ſigna in Auentinum tranſtulerunt, omniſq́ plebs urbana mox eòdem ſe contulit, ita populi conſenſu partim Decemuiris in carcere necatis, partim in exilium actis, rurſus Reſp. ſuum ſtatum recepit.

QVOD ad Decemuiros quidem attinet ſupra nobis explicatum eſt, quare lẽtius, ac breuius rem hoc loco tranſigemus. accuſant ſanè nonnulli Iureconſultum, quod bis iam Decemuiros, quaſi in ſcenam tragicam produxerit, opportuerat inquiūt, vel omnia protuliſſe ſupra, vel in hunc locum vniuerſa ſeruaſſe. defendi tamen (niſi fallor) Pomponius poteſt: nam in ſuperioribus ad leges accõmodauit

Decemuirorum memoriam. hoc verò loco magiſtratus ipſius vim, atque flagitia declarat. nos verò, qui (vt initio diximus) loco ſuperiore, ſingula pro inſtituta breuitate retulimus, hic tantum expediemus, quantum ibi cenſuerimus prætermiſſum. Duos igitur exercitus eo tempore populus Rom. habebat; alterum in Algido aduerſus Aequos ea tempeſtate populos Italiæ, quorum nunc vix annalium extat memoria, qui tamen multos annos populum Romanum vexarunt; alterum in Ereto aduerſus Sabinos, vterq; exercitus rem malè geſſerat: vinci.n.malebat miles, q̃ auſpiciis, ductuq; Decemuirorum vincere. vterq; à Repu. ſeceſsit exercitus, tuncq; viginti creati ſunt ſuffragio militari, decem vtroq; exercitu dante, qui Tribuni mil. ſunt appellati, quos quidam primos militares Tribunos Romæ in legionibus fuiſſe tradunt. Mirum tamen eſt nec apud Reges, nec poſt Reges exactos vſq; ad ea tempora tribunos fuiſſe militares in legionibus. Sed hoc quoniam intelligi nequit apertè, pro cuiuſq; iudicetur arbitratu. Illud certè quod apud Liuium legitur. Tribb. militum maximè decorat authoritatem. A. Cornelium Coſſum Tribunum militum ſecunda ſpolia opima Ioui feretrio retuliſſe, vel certè Marti. Sunt.n. qui dicant in cõmentariis Numæ regis ſcriptum fuiſſe prima ſpolia Ioui opima ferenda, Marti ſecunda, tertia Quirino,

quibus etiã Plutarchus aſſentitur. Non tamẽ Tribb. militum ea dignitas erat, vt opima spolia ferrent, tametſi hoſtium Imperatorem peremiſſent. Sed Liuius ipſe ſibi non ſane conſtat. Ait enim Auguſtum, cum in templum Iouis feretrii, quod reſtituerat ingreſſu s eſſet in thorace linteo legiſſe A. Cornelium Conſulem ſecũda ſpolia opima retuliſſe; quod verius eſſe videtur. Etenim opima dicuntur spolia, quæ de Imperatore perempto referret Imperator, veriq; Imperatores erant Coss. & Dictatores. Sed in tanta vetuſtate, tantisq; hiſtoriæ tenebris difficile ad modum eſt rem exactam affirmare. Hac vi ſubacti Decemuiri coacti sũt abire magiſtratu, dictaq; á Plebis Tribunis die duo in carcerem coniecti periere Ap. Claudius, & Sp. Oppius. Oppio obiiciebatur inter cætera (nam is quòd in vrbe fuerat proximus erat inuidiæ Claudio) quod inſontem ciuem Romanum verberaſſet, cum cæſus non recuſaret iterum á priuato vapulare, ſi quid cauſæ inuentum in ſe fuiſſet: ambo tamen ante iudicij diem ſibi mortem conſciſſe dicuntur. Certè nullo populi, plebisúe decreto necati ſunt, niſi fraus occulta Tribunorum pleb. acceſſerit, quod non legimus. Erant autem puellæ Virginiæ, quam pater occiderat tres neceſſarii eo ipſo anno Tribuni pleb. cum patre Virginio ſponſus Icilius, & auunculus Numitorius. Illud certè ab omnibus traditur

ditur

ditur ſcriptoribus ſummam pudicitiæ curam mulie bris veteribus fuiſſe Romanis. nam,& temetũ bibiſſe vitio dabatur,iudicabaturq́; ſignum impudicitiæ. Vnde cognati,atq; propinqui frontes mulierum oſculari dicuntur ſoliti,vt experirẽtur olerent nè vinũ. Et quidem quod ad Decemuirorum attinet magiſtratum,nobis ipſis, æquo videmur prolixiores. Verum illud prætermittendum nõ eſt,quod à Iuba traditum Græcorum quidam memoriæ prodiderunt, Romanos ſcilicet,in numero eorum, quos ad hono res prouehebant, Pythagoricũ quiddam ſecutos eſſe:inquiũt.n.quoniã ſi ab vno receſſeris, duo tibi oc currũt, geminatis videlicet vnitatibus, duos Coſs. creauerũt,vnum ſolum numen eſſe putantes.& quo niam perfectisſimas volebãt leges, atq; plenisſimas, eſtq; decumus ille numerus omnium finis numerorum, omniq; ex parte perfectus, Decemuiros meritò legibus creauere ferundis. Quæ mihi diſputatio acuta ſanè videtur,incerta tamen,atq; infirma. Illud enim Ariſtotelis magnoperè probo , quod eſt quarto Politicorum volumine,nec plures,nec certè pauciores in Rep.magiſtratus eſſe creandos, quam res poſtulet,& publicæ vel vtilitatis , vel neceſsitatis ratio.et Romam quidem admodũ ſerò migrauit philoſophia, itaq; hunc Pythagoricum ſcopum non videntur intuiti Romani. Fuerunt & alii Decemuiri ſa

cris

cris faciundis, & Sibillini ſacerdotes, cum ante vtriq; Duumuiri fuiſſent. mirum autem fuerat in his omnibus perfectum illud ſpectatum fuiſſe; nam quod dicunt, qui numeros ad calculum redigũt, imparem ſemper in auguribus ſeruatum, facilè diluitur. nam, vel ea religio fuit quæpiam, vel veteri obtemperatũ cõſuetudini, vel quod eſt verius, Tribuum antiquarum eſt ratio ſeruata, quæ tres fuerunt, totidemq; initio augures. Poſt verò ad nouem auctus eſt numerus vt augures terni ſingulis Tribubus accommodarentur. Sed de ſacerdotiis, ſacrisq́;, ac Flaminiis longior exigitur diſputatio, quæ nobis hoc loco non eſt ſuſcipienda. Plutarchus quidem librum de cauſis, quæ ad Romanam Remp. ſpectarent conſcripſit, vbi ad philoſophiam omnia refert. mihi certè rudiores veteres Romani vidẽtur. ſed nos iam ſequentia vocãt.

Excvrsio x.

DEINDE *cum poſt aliquot annos, quam duodecim tabulæ latæ ſunt, & plebs contenderet cum patribus, & uellet ex ſuo quoque corpore Conſules creare, & patres recuſarent. factum eſt, ut Tribuni mil. crearentur, partim ex plebe, partim ex patribus Conſulari poteſtate, hiq́; conſtituti ſunt uario numero. Interdum enim uiginti fuerunt, interdum plures, nonnunquam pauciores.*

NATI Romæ videtur Tribb.pleb.vt quieti,paciq; publicè ſemper officerent, & non ſecus, ac pernicioſi nautis venti nouis fluctibus, nouiſq; tẽpeſtatibus populum exagitarent. ſed in hac re, de qua ſumus acturi parcẽdum Tribunis exiſtimo, experiri ſcilicet volentibus,num in plebe viri fortes oriri poſſent, qui ſummo magiſtratui gerendo pares eſſent. Tum demum libertatem æquam omnibus fore Tribuni cenſebant, cum nulla pars populi honoribus excluderetur. Promulgant igitur legem, vt alterum Conſulem liceret ex plebe facere. Poſt uerò patrum credo clamoribus, ac iurgiis concitati tulerunt, vt omnino alterum de plebe Conſulem fieri oporteret. Sunt qui promulgatum dicant, vt Conſulem vtrunq; ſiue ex patribus,ſiue ex plebe libero ſuffragio populi creari liceret; Id vero Patritii ferendum minimè putabant, non enim honores communicari, ſed pelli ſe penitus honoribus interpretetabantur. Cum res igitur ad vltimam ſpectaret ſeditionem,ſeceſsionemq; plebis,eo ventum eſt, vt Tribuni militum Conſulari poteſtate crearentur, hominumq; de plebe haberetur ratio, quos creatos primum Dionyſius aſſerit anno tertio, quartæ, & octogeſimæ Olympiadis, ſummũ magiſtratũ Athenis obtinẽte Diphilo: Liuius CCCX. vel ut in quibuſdã codicibus legitur CCCXI. ab vrbe condita primos

Tribunos

Tribunos tradit eſſe creatos, pauloq́; prius de connubio patrum, & plebis, quod diremerãt Decemuiri perlatum. Idem ait quibuſdam in annalibus nullã omnino factam ſeditionis, diſcordiæue mẽtionem. Sed propter vrgentia diuerſis ex locis bella, ad quæ duo Conſules non ſufficerent, tres creatos fuiſſe Tribunos: domi tamẽ parta cõcordia externa bella ſuppreſſa ſunt. Populus licet plebei multi peterent, patritios tamen Tribunos omnes creauit, quos tradũt vitio creatos, poſt paulo ſe magiſtratu abdicaſſe illisq́; Coss. eſſe ſuffectos. Itaq; variè in annalibus legitur quibuſdã Tribunos mil. ſcribẽtibus, nulla Conſulum facta mentione. Conſules aliis, Tribb. mil. prætermiſsis. Tribunis autem mil. Conſulari poteſtate Remp. obtinentibus obſeſsi ſunt Veii, & decumo tandem anno Camillo Dictatore capti; cum interim variè pugnatum eſſet, maioresq́; clades, quàm intuliſſent, interdum accepiſſent Romani. In omnibus autem annis, quibus Tribb. mil. creati ſunt, pro Coss. rarò admodum plebei ad id faſtigium peruenerunt. Semel tamen omnes plebei creati, vt vni locus dumtaxat relinqueretur patritio. Iterum æquatus numerus eſt patritiorum, ac plebeiorum, primus tamen ex plebe eum honorẽ vſurpauit P. Licinius Caluus, de quo ſupra dictum eſt, qui etiam præcibus obtinuit, vt filius Licinius Caluus quo anno Veii ſunt ex-

NATI Romæ vidẽtur Tribb.pleb.vt quieti,paciq́; publicè ſemper officerent, & non ſecus, ac pernicioſi nautis venti nouis fluctibus, nouisq́; tẽpeſtatibus populum exagitarent. ſed in hac re, de qua ſumus acturi parcẽdum Tribunis exiſtimo, experiri ſcilicet volentibus,num in plebe viri fortes oriri poſſent, qui ſummo magiſtratui gerendo pares eſſent. Tum demum libertatem æquam omnibus fore Tribuni cenſebant, cum nulla pars populi honoribus excluderetur. Promulgant igitur legem, vt alterum Conſulem liceret ex plebe facere. Poſt uerò patrum credo clamoribus, ac iurgiis concitati tulerunt, vt omnino alterum de plebe Conſulem fieri oporteret. Sunt qui promulgatum dicant, vt Conſulem vtrunq́; ſiue ex patribus,ſiue ex plebe libero ſuffragio populi creari liceret; Id vero Patritii ferendum minimè putabant, non enim honores communicari, ſed pelli ſe penitus honoribus interpretetabantur.Cum res igitur ad vltimam ſpectaret ſeditionem,ſeceſsionemq́; plebis,eo ventum eſt, vt Tribuni militum Conſulari poteſtate crearentur, hominumq́; de plebe haberetur ratio, quos creatos primum Dionyſius aſſerit anno tertio, quartæ, & octogeſimæ Olympiadis, ſummũ magiſtratũ Athenis obtinẽte Diphilo: Liuius CCCX. vel ut in quibuſdã codicibus legitur CCCXI. ab vrbe condita primos

Tribunos

Tribunos tradit eſſe creatos, pauloq; prius de connubio patrum,& plebis,quod diremerāt Decemuiri perlatum. Idem ait quibuſdam in annalibus nullā omnino factam ſeditionis, diſcordiæue mētionem. Sed propter vrgentia diuerſis ex locis bella,ad quæ duo Conſules non ſufficerent,tres creatos fuiſſe Tribunos:domi tamē parta cōcordia externa bella ſuppreſſa ſunt. Populus licet plebei multi peterent, patritios tamen Tribunos omnes creauit, quos tradūt vitio creatos, poſt paulo ſe magiſtratu abdicaſſe illisq; Coss.eſſe ſuffectos.Itaq; variè in annalibus legitur quibuſdāTribunos mil.ſcribētibus,nulla Conſulum facta mentione. Conſules aliis,Tribb.mil. prætermiſsis. Tribunis autem mil. Conſulari poteſtate Remp. obtinentibus obſeſsi ſunt Veii, & decumo tandem anno Camillo Dictatore capti,cum interim variè pugnatum eſſet,maioresq; clades,quàm intuliſſent,interdum accepiſſent Romani. In omnibus autem annis,quibus Tribb.mil.creati ſunt,pro Coss.raro admodum plebei ad id faſtigium peruenerunt. Semel tamen omnes plebei creati, vt vni locus dumtaxat relinqueretur patritio. Iterum æquatus numerus eſt patritiorum, ac plebeiorum, primus tamen ex plebe eum honorē vſurpauit P. Licinius Caluus, de quo ſupra dictum eſt, qui etiam præcibus obtinuit,vt filius Licinius Caluus quo anno Veii ſunt ex-

pugnati, cum paterno collegio Trib. militaris crearetur dubitatum eſt militares ne Tribuni poſſent dicere Dictatorem, & tandem poſſe augures decreuerunt, dictiq; ſunt Dictatores à Tribunis plerunq; in queis maximum eius ætatis decus M. Furius Camillus Romulus alter, ſecundus conditor vrbis, qui & tribunatu militum, & Dictatura ſæpe perfunctus, nũquam tamen fuit Conſul. Verum de Tribunorũ numero, qui proconſularem tenuerunt imaginem augetur quæſtio: nam illud ſanè conſtat, vario creatos eſſe numero, octonos tamen cum maximè apud Liuium, cæteroſq; legimus fuiſſe creatos. nec ſatis conſtat, vnde Pomponius viginti militares Tribb. Procõſulibus cœperit renunciatos. Nõ. n. temerè tantus numerus adiectus Reip. foret, neq; quibus potiſsimum cauſis tot Tribunis eguerit Reſpu. ſatis liquet, & res ſanè tanta impudenter ab ſcriptoribus neglecta, prætermiſſaq; foret. Ego quidẽ vel librarium erraſſe crediderim, vel certè Pomponium Tribunos militares, qui apud Auentinũ, à duobus exercitibus ſunt creati Proconſularium accepiſſe loco, vel authorem aliquem habuiſſe iureconſultum, qui deſideretur à nobis. Nec tamen perſuadere mihi poſſum Liuiũ tam negligẽtem fuiſſe, vt qui octo Tribb. mil. pro Conſulibus creatos aſſerat, non ſcripturus fuiſſet viginti, ſi modo creati fuiſsẽt. Sed in hac re ſua ſit opinio cuiq;

nos

nos ad ea, quæ reſtant opitulante numine ſtylum vertamus.

Excvrsio. XI.

Deinde *cum placuiſſet creari etiam ex plebe Conſules, cœperunt ex utroq; corpore conſtitui. Tunc ut aliquo pluris patres haberentur, placuit duos ex numero patrum conſtitui, ita facti ſunt Aediles curules.*

Commvnicatvm, promiſcuumq; Conſulatũ factum & Patribus, & plebi cum de Coss. ageremus; nobis expoſuiſſe videmur. Reliquum eſt vt de curulibus Aedilibus, quemadmodum nobis inſtitũ eſt, pauca dicamus. In quibus illud primũ occurrit, quinam in mentem venerit Pomponio Aediles creatos dicere, quo patres pluris haberentur, cui rei obſtabant maximè Tribuni, plebesq;. quoniam eo tempore, vt ſi quãdo alias maxime ſeditionibus Ciuitas laborabat. Cum.n. patres authores eſſe nollent comitiis, quibus P. Sextius de plebe primus Conſul creatus erat, ſeceſsionis, cæterorũq; ciuilium malorum, ventum erat ad minas, fateor tamẽ oblatam occaſionem patres accepiſſe vt plures magiſtratus haberẽt, nõ tamen eam uiſſe cauſam Aedilium curuliũ creandorum contendo; cum nihil minus populus eo tempore conceſſurus videretur. Quæ ſententia proba-

tur ſanè magis ipſo Aedilitatis euentu. Receptum.n. primo fui, vt alternis annis ex patribus, plebeq; crearentur, promiſcuè deinde creari cœpti. Cauſam autem curulis repertæ Aedilitatis Liuius prope VI. lib. calcē, apertè declarat. Cum.n.parta cōcordia uideretur, ludos maximos fieri Senatus iuſsit, addiq; diē ludis Romanis. Id muneris cum plebis Aediles recuſaſſent Patritii iuuenes ſe profeſsi sūt ſuſcepturos, ſi fierētAediles. inde rogatione à Dictatore lata, duo creati ſunt Aediles ex patribus Cn. Q. Capitolinus, & P. Cornelius Scipio. Iam igitur quatuor habētur Aediles, plebis duo, totidem curules. Et plebis quidem Aedilum initium Dionyſius hoc tradit. Creatis inquit. Tribb. pleb. à patribus plebs hoc etiā extorſit, vt duo viri crearetur, qui Tribb. miniſtrarent, & quædam exequerētur iudicia, aitq; magna poteſtate præditos plebis Aediles. Idem Dionyſius ſimiles iis inquit eſſe, quos ἀγορανόμους Græci vocant. Hæc Dionyſii ſententia vera mihi ſanè videtur. Nam cum ſuperior Africanus vocaretur in inuidiam, ſtatuiſſetq; Senatus, vt cum Siciliæ prouinciæ Prætore decem legati, & duo Tribb. pleb. proficiſcerentur, qui iure ſacroſanctæ poteſtatis Scipionem ſi uerè accuſatus eſſet, in vrbem reuocarent, Datus eſt & plebis Aedilis, à quo non parētem Tribuni compræhendi iuberent, vnde cerni ſatis arbitror poſſe, plebis Aediles initio

Tribu-

Tribunorum fuiſſe miniſtros. Aedilibus autem ludi, thenſæq; curæ fuerunt. Erant autem ſacra vehicula thenſæ, quæ qui ducerent ornatiſsimè induebantur, propè triumphãtium morem, puer patrimus, & matrimus lora tenebat, thenſasq; tangere (vt ſcribit Pedianus) vniuerſi gaudebant. Exigebatur thenſarũ nomine pecunia ab iis, qui viam incolebant, qua ducerentur thenſæ, cuius auariſsimè exactæ Verrem inſimulat Cic. Tanta thenſarum erat Religio (vt de Auruſpicum reſponſis idem tradit) vt ſi puer ille patrimus, & matrimus lorum remiſiſſet, quod caſu ſæpe aliquãdo puerili negligentia accidere potuit, ludi tamen inſtaurarẽtur. Munera quidem Aedilitatis paucis exponit Cic. extrema in Verrem actione Cererem, Liberum, Floramq; matrem, populo, ac plebi placandos ludis. Ioui, Iunoniq; ludos faciendos antiquiſsimos, maximosq; ludos, qui primi Romani ſint appellati ſumma cum Religione celebrandos, atq; ædium ſacrarum habendam eſſe curam, vniuerſam demum ſibi ciuitatem commendatam. Quanquam ædium ſacrarum cura ad Cenſores tranſierit, ſitq; extraordinem à Senatu Prætoribus aliquando credita, Vnde prædatum in ſarctis tectis Verrem cum ea exigeret ex S.C. Cicero grauiſsimè criminatur. Sũt qui dicant ſarctorum tectorum penes Cenſores curam fuiſſe, nè verò priuatis ædificiis occuparẽtur, minuerentur-

ren-

renturúe templa ad Aedilitiam curam pertinuiſſe. Sed cum non ſatis apertè magiſtratuum munera liceat explanare, quæ mutata etiam videntur temporibus; iis, quæ dicta ſunt cõtentos nos eſſe oportebit. Scenici quoque ludi & maximo quidem apparatu ab Aedilibus factitati leguntur, tantumq́; ad plebem valuiſſe, vt Murenæ ſcenam ſuffragratam Cic. dicat ad Conſulatum adipiſcẽdum, aſſeratq́; ſe quoq; ſcenam habuiſſe competitricem. Sed de ſcenicis, aliisq́; ludis ſi quando ſacra licebit exponere, expediemus; nunc hactenus dixiſſe ſufficiat.

EXCVRSIO XII.

CVMQVE *Conſules auocarentur bellis finitimis, neque eſſet qui in ciuitate ius reddere poſſet, factum eſt, ut Prætor quoq; crearetur, qui urbanus appellatus eſt, quòd in urbe ius dicebat.*

DE Prætore, Prætorisq́; edicto, atq; honorario iure, quæ dicenda fuerint ſupra nobis tradidiſſe videmur, pauca ſunt igitur quæ reſtant, quamobrem paucis abſoluemus. Sunt qui dicant dictum à præeundo, quod præiret videlicet Prætor iura ciuibus dicens. Illud certe poſſumus affirmare Prætoris nomen apud Romanos vetuſtiſsimum fuiſſe, ſummumq́; magiſtratum ſignificaſſe, nã in lege, qua clauus à Dictatore figebatur, priſcis verbis ſcriptũ erat

Prætor maximus clauum pangat. Itaq; pangebant ali quando Conſules. poſtea verò quoniam Dictatoris maior erat poteſtas, ad Dictatorem translatū eſt hoc munus, vt cum de Dictatore verba faceremus, expoſuimus, hoc tamen, quo ſummum imperium ſignificabatur nomen ad eum, qui ius diceret translatū eſt, de quo nobis in præſentia eſt oratio ſuſcepta. eodē igitur anno, quo de plebe Conſulem creatum meminimus primum, primus quoq; Prætor de nobilitate ius dixit L. Furius Camillus, eius Camilli filius, qui liberata patria, relatisq́; ſignis, alter vrbis Romæ conditor meruit prædicari. Poſt aliquot annos, etiam de plebe creari cœpti ſunt Prætores, quorū fuit primus (vt Liuius exiſtimat) Q. Publius Philo, quo in homine illud etiam noui Roma vidit, vt poſt Conſulatū obſidenti Palæpolim prorogaretur imperium, omniumq́; primus Proconſularem gereret dignitatem. Sed ad Præturam redeamus. Vrbanum appellauere Romani Prætorem, quem creauere primum, eſtq́; obſeruatum, vt qui ius ciuibus diceret Prætor vocaretur vrbanus, principemq́; locū inter Prætores obtineret. Illud eſt animaduertendum præterea Conſules, quòd & Reges ante factitauerant, cum ab vrbe proficiſcerentur præficere aliquem ſolitos, qui curā gereret ciuitatis, quam conſuetudinem ſuſtulit prætura; nam abſentibus Coss. Prætor vrbanus & iura

populo

populo dicebat,& Senatum habebat, & Conſularia obibat munia, erat enim eiſdem auſpiciis, quibus bus Conſules creatus, & Conſulum propè collega, quibus etiam auſpiciis cæteri Prætores renuntiabātur. Plures enim Prætores creati fuere, quod paulo uidebitur infra. Sed Prætor vrbanus, de quo verba fiunt Apollini ludos faciebat magno apparatu quotannis, quos pleriq; putant valetudinis ergò uotos, factosq́; fuiſſe.Liuius belli cauſa inſtitutos contendit urente Italiam Annibale. Vaticinio Martiorum fratrum,Sibyllæq́; accepto oraculo.carmen ipſum Martiorum propter uetuſtatis fraſim apponendum putauimus.Hoſtes Romani ſi expellere vultis,vomicāq́;, quæ gentium venit longe, Apollini vouendos cenſeo ludos, qui quotannis comiter Appollini fiant, cum populus dederit de publico partem,priuati vti conferant pro ſe, ſuisq́;. His ludis faciendis præerit prætor is,qui ius populo,plebiq́; dabit ſummū. Decemuiri Græco ritu hoſtiis ſacra faciant. Hæc ſi rectè faxitis,gaudebitis ſemper, fietq́; res ueſtra melior; nam is Deus extinguet perduelles ueſtros, qui ueſtros campos paſcit placidè, ex Liuio ab urbe cōdita quinto, & trigeſimo. eos ludos præſentes celebrabant prætores, quippè qui præerant, nec legiſſe memini abſentem aliquem præfuiſſe præter vnum M. Brutum,qui princeps in Cæſarem coniurauerat,

is cum

is cùm propter ſeditiones ab Antonio Conſule motas prohiberetur urbe, ludos tamen fecit apparatiſſimos; & de Prætore quidem vrbano tot ſint nobis dicta.

Excvrsio XIII.

Post aliquot deinde annos non ſufficiente eo Prætore, quòd multa turba etiam peregrinorum in ciuitatem ueniret, creatus eſt & alius Prætor, qui peregrinus appellatus eſt ab eo, quòd plerunque inter peregrinos ius reddebat.

Vnicvm aliquandiu conſtat vrbem Romam Prætorem habuiſſe; ſed cum aduenis abũdare cœpiſſet ciuitas, quibus & ius quoq; dicendum erat aliquando. alterũ placuit creari Prætorem, qui peregrinis iura daret. Et quoniam aut inter ſe peregrini certabant, aut cum ciuibus Romanis, aut ciues Romani cum peregrinis: vnus, idemq́; Prætor ius dicebat tam inter peregrinos, quam inter ciues, & peregrinos. Itaq; frequentiſsimè Liuius hanc ipſam iuriſdictionem, inter ciues, & peregrinos appellat; Et ſanè nunquam Romæ defuiſſe videntur hoſpites; Nec mirari quenquam decet, in ea vrbe, quæ peregrinis creuerat. Itaque in duodecim tabulis mentio facta eſt peregrinorum, quos vt ait Cicero officiorum primo; hoſtes veteres nominauerunt, quo poſtea no-

mine perduelles, qui contra nos arma ferunt; ſunt nűcupati. Eſt igitur in duodecim tabulis ſtatus dies cum hoſte,& iterum cum hoſte æterna authoritas. Aucta tamen multitudine viſum eſt alterum(vt dicebamus)Prætorem iuri dicundo creari.Illud oportet intelligi,peregrini Prætoris ſortem ita fuiſſe plerũq; S.C.definitã,vt ius diceret inter peregrinos,vel iret, quo Senatus cenſuiſſet; cuius opera cũ Senatus extra vrbem vteretur, vtranq; iuriſdictionem Prætor vrbanus habebat; quod ſanè non dubitabitur Romana monimenta vel leuiſsimè percurrenti. Et de peregrino quidem Prætore ſatis;

EXCVRSIO XLIII.

DEINDE *cum eſſet neceſſarius magiſtratus, qui haſtæ præeſſet Centumuiri litibus iudicandis conſtituti ſunt.*

ETSI Cẽtumuiros ſupra quoq; explanauimus, non tamen ab re fore exiſtimamus pauca ad haſtam pertinentia memorare. Vel publicè vendebantur res apud veteres, vel priuatim. priuatim quidem cum quæ ſua erãt homines auctionabãtur, quod plerunq; fiebat in atriis auctionariis, quorum meminit Cicero in oratione, quam habuit in Senatu Kal. Ian. aduerſus Rullum Tribunum pleb. de lege agraria.

Auctio-

Auctionabantur etiam in triuiis eodem teſte. Erat & altera priuata venditio, cum eius bona, qui uadimonium deſeruiſſet, xxx. dies ex edicto Prætoris poſſeſſa vendebantur, & ſi quidem plures erant creditores, bonis unus præficiebatur vendundis, quem Magiſtrum dictitabant. Et ſanè edictũ Prætoris, ex quo bona poſſeſſa triginta dies vendebantur, totidẽ verbis exponit Cicero in oratione, qua Quintio patrocinatur. Magiſtri autem venditionis ad Atticum libro primo his fermè uerbis. Quem putabant magiſtrum fore ſi bona venirent. Publicè etiam vendebantur aut res mulctatitiæ nam (vt Gellius ſcriptum reliquit) ouibus, & bobus mulctæ dicebantur. Vendebantur etiam publicè bona publicata, vt Sp. Melii, qui affectati Regni ſuſpitione periit, cuius bona Quintius Cincinnatus Dictator publicauit. Vendebantur etiam eorum bona, qui repetundarum damnati ſoluendo non erant, quanti lites extimatæ fuerant, qua lege Aſiatici Scipionis eius, qui Antiochũ deuicit, bona venierunt. Ad hæc prædæ ex hoſtibus captæ venibãt, quod vel militibus diuidendum, vel in ærarium referendum erat; quam pecuniam Gellius putat Manubias veteres dictitaſſe, fretus authoritate Ciceronis in oratione de lege Agraria in Rullum, in Senatu habita, quæ ſunt huiuſmodi. Prædam, Manubias, Sectionem, Caſtra deniq; Cn. Pompeii ſe-

dente Imperatore Decemuiri vendent. Et paulò infra. Ex præda, ex manubiis, ex auro coronario. vnde ſanè patet nō idem eſſe manubias, & prædam, quod pleriq; falsò putarunt. Illud hoc loco Gellius oſtendit, vendundarum prædarum curã olim penès Quæſtores fuiſſe, Imperatores poſtea præfectum ærarii ſuſtituiſſe Quæſtoribus. Et quoniam in publicatione bonorum, aliisq; vrbanis venditionibus, lites plerunq; oriebantur, litibus iudicandis Cētumuiri ſunt conſtituti, vt Pomponii verba ſignificare videntur. Verum de maximis quoq; hæreditatibus Centumuiri iudicare ſunt ſoliti, cuiuſmodi Curiana fuit cauſa, quam Cicero primo Dialogo de Oratore perſcribit, & in omni ferè verſabantur iure ciuili. difficile tamen eſt id, quod ſæpe teſtamur res tanta obrutas vetuſtate ad viuum reſecare, quare tranſibimus ad cætera.

Excvrsio XV.

Constitvti ſunt eodem tempore & Quatuoruiri, qui curam uiarum agerent, & Triumuiri monetales æris, argenti, auri flatores, & Triumuiri capitales, qui carceris cuſtodiam haberent, ut cum animaduerti oporteret interuentu eorum fieret. Et quia magiſtratus ueſpertinis temporibus in publicum eſſe inconueniens erat, Quinqueuiri conſtituti ſunt cis Tyberim, & ultis Tyberim, qui poſſent magiſtratibus fungi.

Viarvm curam ſternendarum, tuendarumq́; Aedilitiã fuiſſe pleriq; putarũt, etenim & vias Aediles curabant, & præcium rebus vẽdundis, quæ ad eſum maximè pertinẽt ſtatuebant, quod in Aedilibus dictum eſt latius. Poſtea verò hæc ſortè cura proprio viſa eſt egere magiſtratu, ideoq́; quatuor viri inſtituti à Pomponio tradũtur Curatores, ſiue magiſtri viarum. Addit prætereà Iurecõſultus, tres creatos eſſe viros, qui monetales ſunt appellati, à numis videlicet cudendis, atq; conflandis, quo loco ſcire licet, apud Romanos ſerò admodum aurum, argẽtumq́; in uſum pecuniæ veniſſe. Docet hoc Liuius, qui Veienti bello, quo tempore, æra cœpta ſunt militibus publicè dari in tributo pẽdendo, æs graue in ærarium aduectum eſſe, quòd nondum ſignatum eſſet argentum. Docet & Gellius, qui Aterina lege æſtimatas ait mulctas, ouem ſcilicet æris denis, bouem centenis; veteres.n. maiores, minoreſúe mulctas dicere conſueuerunt, maiores duarum ouium, triginta boum ab eodem traduntur Gellio, minores ouis vnius. Sunt qui decem adiiciant boues; ſunt etiam qui tantum quinq; dicant; maxima pars nullum apponit. Vnde coniectare quidem poſſumus boũ copiam ingentẽ, in Italia quõdam fuiſſe. Itaq; Timæus hiſtoricus à boum copia, dictam Italiam putat: boues.n. à veteribus Græcis ἰταλοὶ vocabantur. Quanquam

quam frequentior fama eſt ab Italo Rege Italiam nũcupatam. Quod etiam Vergilius aſſerit his verſibus.

Eſt locus Experiam Grai cognomine dicunt.
Terra antiqua, potens armis, atq; ubere glebæ.
Oenotrii coluere uiri, nunc fama minores.
Italiam dixiſſe Ducis de nomine gentem.

SED ad pecuniam reuertamus. Numum Romani veteres boue ſignabãt, & naui. bouem quidem, vel propter arandi ſtudium, colendorũq; agrorum, quod maximũ apud Romanos veteres conſtat fuiſſe quod cognomina ipſa Piſonum, Fabiorum, Seranorumq; delcarant, vel propter abbundantiam, de qua paulo ſupra dicebamus. Nauim ferunt appoſitam propter honorẽ Saturni, quem naui appulſum in Italiam ferunt, hoſpitioq; à Iano, qui tum in Latio regnabat acceptũ. vnde, & Latium appellatum tradunt quòd ibi latuerit Saturnus, celebranturq; Saturnia regna Italis gentibus, quo tempore nemo furtum fecerit apud Latium, nemo ſeruitutẽ ſeruierit. Vnde Virgilius.

Iam redit, & uirgo, redeunt Saturnia Regna,
Iam noua progenies cælo demittitur alto.

Saturni in Italiam aduentum, in eiuſq; honorem numum excuſſum ſignificat primo factorum Ouidius hiſce uerſibus.

Multa

Multa quidem didici: ſed cur naualis in ære
Altera ſignata eſt, altera forma biceps?
Noſcere me duplici poſſes in imagine, dixit,
Ni uetus ipſa dies extenuaſſet opus.
Cauſa ratis ſupereſt: Tuſcum rate uenit ad amnem
Ante pererrato falcifer orbe Deus.
Hac ego Saturnum memini tellure receptum:
Cœlitibus regnis ab Ioue pulſus erat.
Inde diu genti manſit Saturnia nomen:
Dicta quoque eſt Latium terra latente Deo.
At bona poſteritas puppim formauit in ære,
Hoſpitis aduentum teſtificata Dei.

Sed de numis hactenus. Adduntur Triumuiri capitales, quorum meminit, in Catilina Saluſtius, quibus credita cura carceris erat, qui uidentur eam vim habuiſſe, quam apud Athenienſes Vndecimuiri, ſine quibus ſupplicium ſummi non poterat. Præter hos Quinqueuiri ponũtur nocturni, qui nè Magiſtratus ſe nocti cõmitterent, videntur eſſe creati. non.n. decebat publicam maieſtatem noctis colluuioni miſcerĩ; hos tamen Treſuiros Liuius tradit, appellatq; nocturnos, potuerunt tamen augeri, & ad quinq; redigi. nec tamen exploratum eſt, quinq; cis Tiberim, totidẽ vltra curarint, an vtramq; partem quinq; hominũ diligentiæ mandatã eſſe credere deceat, hiſtoriis rerum confuſis. Sed iam nos ad ſe cætera uocãt.

EXCVR-

EXCVRSIO XVI.

C APTA *deinde Sardinia, mox Sicilia, item Hiſpania, deinde Narbonenſi Prouincia, totidem Prætores, quot prouinciæ in ditiones uenerant, creati ſunt, partim qui urbanis rebus, partim qui prouincialibus præeſſent.*

E XPOSITVM ſupra fuit Conſulares quaſdam inſtitutas eſſe prouincias, quas Conſules, Proconſuleſúe obtinerent. Prætorias alias, quibus præſiderent Prætores. Nunc eò ventum eſt, vt cùm ſupra duos Prætores Vrbanum, Peregrinumq́; dixerimus eſſe creatos, ad prouinciarũ Prætores ſermò redeat, quæ cauſa fuit augendi Prætorum numerum, & primo quidem bello Punico Siciliam inde pulſis Carthaginenſibus, prouinciarum omnium primam adiecit Populus Ro. imperio, non tamen vniuerſam; bonam enim eius prouinciæ partem Rex Syracuſanorum Hiero tenebat. Sardiniam quoque eiſdem temporibus, vel aliquanto poſt adepti ſunt; duo igitur aucti Prætores, alter qui Siciliæ præeſſet. Alter uerò Sardiniæ. Bello autem ſecundo punico captis à Marcello Syracuſis, omnis in dictionem populi Ro. Sicilia conceſsit, duobusq́; imperiis, primis temporibus adminiſtrata eſt. quietioribus deinde rebus, trãquilioreq́; Rep. vniuerſam Siciliam Prætor unus obtinuit.

fuit. Eodem deinde bello ſecũdo punico Hiſpaniis pulſi ſunt Pœni Scipionis eius opera, qui deuicto Annibale, ſuperataq́; Cartagine ſuperior dictus eſt Africanus. Hiſpaniam igitur in citeriorem, atque ulteriorem diuiſere Romani, Ibero flumine diſtinguente. Itaque vtramq; prouinciam proprio rexerunt imperio, ita ſex Prætores creati primum Tito Quintio Flamminio, Sex. Aelio Peto Coſs. quorum magiſtratus incidit in Conſulatum Cn. Cornelii Cetegi, & Q. Minutii Ruffi. Præter duas prouincias vrbanas quatuor Prætoriæ factæ Sicilia, Sardinia, cum duab. Hiſpaniis. Poſt etiam, & in Narbonenſem prouinciam, & in Macedoniam, & in Aſiam, deletta etiam Cartagine, ſuperatisq́; Numidis, & eorum Rege Iugurta, in Africã quoq; miſsi ſunt Prætores. Ita quemadmodum augebatur imperium, Prætorum quoq; numerus auctus eſt, oportuit enim nullam omnino prouinciam rectore vacare.

EXCVRSIO XVII.

DEINDE *Cornelius Sylla quæſtiones publicas conſtituit, ueluti de falſo, de parricidio, de ſicariis, de iniuriis & Prætores quatuor adiecit. Deinde C. Iulius Cæſar duos Prætores, & duos Aediles, qui frumento præeſſent, à Cerere Cereales conſtituit. Ita duodecim Prætores, ſex Aediles ſunt creati. Diuus*

 deinde

deinde, Auguſtus ſedecim Prætores conſtituit. Poſt deinde diuus Claudius duos Prætores adiecit, qui de fidei commiſſo ius dicerent, ex quibus unum diuus Titus detraxit, & adiecit diuus Nerua, qui inter fiſcum, & priuatos ius diceret. ita decẽ, & octo Prætores in ciuitate ius dicunt; & hæc omnia quoties in Repub. ſunt magiſtratus obſeruantur. Quoties autem proficiſcuntur, unus relinquitur, qui ius dicat, is uocatur præfectus urbi, qui præfectus olim conſtituebatur, poſtea ferè Latinarum feriarum cauſa introductus eſt, & quotannis obſeruantur. Sanè Præfectus annonæ, & uigilum quanquam non ſunt magiſtratus, ſed extra ordinem utilitatis cauſa conſtituti, tamen hi, quos cis Tyberim diximus, poſtea Aediles S. C. creabantur; ergo ex his omnibus decem Tribuni plebis, Conſules duo, decem & octo Prætores, ſex Aediles in ciuitate iura reddebant.

PROLIXVS admodum exoritur ſermo, qui non facilè explicari poſſe videatur, contrahemus tamen vela, & quam licuerit paucíſsimis omnem diſputationem claudemns. Ait igitur Pomponius Cornelium Syllam quæſtiones publicas inſtituiſſe; quod verum ne ſit, an ſecus diligentius eſt inſpiciendum. Sed vt res facilius intelligatur pronunciatorum natura quas noſtri vocãt propoſitiones, eſt aperienda. Dicimus igitur enuntiatũ, quod affirmãdo, vel contra negando, verum, falſumúe ſignificat, quorũ alia vniuerſa, quæ terminis cõcluduntur exponũt, vt ſi homi

nes

nes vniuerſos legibus ſubiici, vel magiſtratibus pare re dixerim oportere. Alia partem aliquam continẽt, vt ſi dixerò aliquã legem veteribus abrogatã. Tertia indefinita dicũtur, q̀ nec uniuersũ, nec partẽ apertè ſignificent. Quartus locus earum enunciationũ eſt, quæ ad ſingulos referuntur, vt ſi dixerò Syllam recu perata Rep. crudeliſsimè victoriam exercuiſſe. Videamus igitur qua nam ratione Pomponii enunciationem ſimus expoſituri, nam vel indefinitam eam volumus, vel ſingularem, vt his nominibus vtar, quibus vtũtur vulgò noſtrates. Si indefinitam dicemus quæſtiones publicas a Sylla Cornelio inſtitutas fuiſſe, & ſanè ſic eſt intelligenda, vt indefinitè legatur enunciatio. Nam quod noſtri ſubiectum appellant, nomine cẽſetur quæſtionum. Scrutemur itaq; ſi placet indefinitarum naturam propoſitionum, & ſanè Aphrodiſienſis Alexander, quem cæteri Græci ſequuntur. In cõmentariis, quos in libros ædidit de ſyllogiſmo, variare indefinitas ſcriptum reliquit propoſitiones. Nam cum tria rerum genera Dialectici ſtatuant, appellentq; materias neceſſariam contingentem, & eorum quæ fieri nequeunt, in neceſſariis quidem nihil intereſt vtrum indefinite proferas, an in uniuerſum; idem.n.eſt dicere, mortalem eſſe hominem, & omnen hominem eſſe mortalem; quæ ratio intelligitur etiam in iis, quæ fieri nequeunt, diſtin-

guntur tamen vero, ac falſo; non.n.magis falſum dixeris, ſi volare protuleris hominem, quàm ſi aſſeueraueris vniuerſos volare mortales. In cõtingentibus autem indefinita locum eius obtinet, quæ pronunciatur in parte, nihil.n.differt hominem, an quendã hominem currere dicas, quæ certè propoſitionum lex indefinitarum enunciando ſeruatur. Nam in ſyllogiſmo poſitæ eas, quæ ſunt in parte ſequuntur, videntur tamen ætatis noſtræ Iuriſperiti indefinitas loco vniuerſalium plurimũ accipere, vt ſi lex dicat, ſacra ritu patrio faciunto, perinde cenſetur, ac ſi omnia ſacra ritu patrio iubeat facienda. Nunc ad Pomponianã redeamus propoſitionem. Si.n. quæſtiones omnes publicas a Sylla tradit inſtitutas, apertiſsimè fallitur, ſin aliquot fortè nõ decipitur. Cui.n. perſuaderi poſsit tot ante Syllam Dictatorem ſecula publicis quæſtionibus Populũ caruiſſe Ro.? nihil eſt tamen opus coniectura, rem claram venari. Dicat obſecro Pomponius, vel qui partes tueri Pomponii volunt M. nè Manlius Capitolinus publica quæſtione, an priuata fuerit interrogatus, cum Regni affectati condemnatus crimine, de Tarpeia deiectus fuit rupe? quid? Cæſo Quintius Cincinnati F. & cædis, & maieſtatis eodem tempore reus, non publica interrogabatur quæſtione? quem publicè vadatum omnium primũ aſſerit Romæ Liuius. Nam de veneficio

cio etiam Romæ quæſitum publice conſtat, cum.n. Ciuitatis primores incertis, atq; occultis morbis interirent cõpertum eſt ancillæ cuiuſdam indicio, venena coquere matronas, quibus viri cõficiebantur. Itaq; & poto veneno ad viginti in foro periere matronæ, centum damnatæ ſunt, eoq; tempore primũ, quemadmodum dicebam de ueneficiis Romæ quæſitum. Et quia mentes hominum furore captæ credebantur clauus à Dictatore fixus eſt, ad id ipſum creato, quæ omnia aliquot ante Syllam ætates, vel potius ſecula cõſtat eſſe geſta, vnde palam eſt non omnibus quæſtionibus publicis initium dediſſe Syllam. Videamus nunc ſi placet, an eas ipſas quæſtiones, quas ſcribit Pomponius Sylla confecerit. Et de falſo quidem quo tempore quæri cœptum fuerit non eſt exploratum, falſum teſtem Volſcium quædam primum Romæ condemnatũ in quibuſdam græcis annalibus eſt memoriæ proditum. Et ſanè ſcribarum cura, tabularumq; mandata Cenſoribus, vt in cenſura diximus, oſtendit aliquam eo iam tempore falſi delituiſſe ſuſpitionem. Quod ad parricidium attinet Ciceronem habemus authorem, eam non a Sylla inſtitutam fuiſſe quæſtionem, qui cum regnante Sylla Sex. Roſcium Amerinum paternæ cædis reum defenderit contra opes, potentiamq; Chriſogoni Syllæ liberti, eam quæſtionem à Sylla nunquam re-

pertã meminit, quod certè non prætermiſiſſet ſi modo Syllæ potuiſſet adulari. Contra Solonẽ reprehendit, quod nulla lege parricidium puniendũ ſanxiſſet, rogatuſq; cur de parricidio legẽ non tuliſſet, reſponderat, non putaſſe tantã homines immanitatẽ, feritatemq; ſuſcipere poſſe, eos vt necarẽt, à quibus ipſi lucem accepiſſent. Laudat igitur veteres Romanos Cicero, qui tantũ, tanq; horrẽdum facinus legibus uindicandum, acerrimiſq; cenſuerũt ſuppliciis, nec ſibi perſuaſerũt, aliquod eſſe tã graue ſcelus, quò mortaliũ, non penetraret nequitia. qua in re mihi certè cõſtare videtur M. Cic. ſua gloria Syllam fraudaturum nõ fuiſſe, ſi modo uerè potuiſſet. Nec de iniuriis quidem Syllam inſtituiſſe crediderim, cum duodecim tabularum legibus, vindicentur iniuriæ. eiſdẽ fermè pœnis, quibus à Solone. Inter ſicarios quæſtionẽ nõ omnino negauerim conſtitutam à Sylla fuiſſe, nullo nãq; tẽpore plures Romæ Sicæ, perq; omnẽ Italiã vibratæ ſunt. Illud ſine controuerſia Põponio conceſſerim, quoniã omnia flagitia Sylla dominante viguerint, quæſtiones veteres nouis legibus, & fortè accuratius illum confirmaſſe, indeq; nomen inſtitutoris, conditoriſq; traxiſſe. Illud certè Syllæ videtur inſtitutum, vt certi Prætores quæſtionibus certis præeſſẽt. vnde ad ſex illos, qui creari cõſueuerant, quatuor dicitur addidiſſe, quibus Dictator Cæſar duos cũ totidem

dem ædilibus addidit, qui quoniam, rei frumentariæ præerant Cereales à Cerere ſunt appellati. Auguſtũ uerò quatuor addidiſſe ferũt, nec cauſa traditur, credi tamẽ par eſt cauſarũ, litiũ turbã orbe terrarũ confluẽte Romã, in cauſa fuiſſe, vt animũ adiiceret Imperator nouis Prætoribus creãdis. Duos à Claudio tradit adiectos, qui de fideicõmiſsis iudicarent. Et quoniã ad fideicõmiſſa uentũ eſt, non ab re fuerit pauca dicere, quæ in fideicõmiſsis animaduerſione digna videtur. Iam igitur primũ omniũ cum apud veteres in publicã curã non venerint fideicõmiſſa, Auguſto imperante primũ publicam promeruere curam. Iuſſis ab Imperatore Coss. authoritatẽ interponere Cõſularem, vel hominũ gratia moto, vel quod p ipſius ſalutẽ iuratũ eſſet, vel certè rogatus is, cuius fidei cõmitteretur hæreditas, vel ob quorundã inſignẽ perfidiã, vt legimus inſt. de fideicõmiſſariis hæreditatibus initio tit. vbi mirari quidã ſolẽt cur propriã nõ adiecerit imperator authoritatem, ſed Coss. mandarit, in qua re nihil eſt quod pro certo poſsit affirmari, niſi forte quis dixerit hunc honorem Coss. habere principem voluiſſe, nõdum penitus obliterata Cõſularis imperii memoria. In tantam verò dignationẽ poſt fideicõmiſſa venerunt, vt omibus modis æquarẽtur legatis; qui mihi locus ſanè videtur difficilis, nam l. 1. ff. de lega. 1. Vlpiani nomine fertur, æquari legatis fidei

commiſſa. Fuit autem Vlpianus multo ante Iuſtinianum principem, qui tamen gloriatur conſtituiſſe vt legatis æquarentur fideicommiſſa inſt. eadem, & C. communia de legatis l. 2. Ex his autem prætoribus, quos, ut de fidei cōmiſsis iudicarent Claudius creauerat, alterum detraxit Titus, exiſtimans videlicet ea iudicia, quæ ad fideicommiſſa pertinerent Prætorem unum ſuſtinere poſſe. hic eſt ille Titus Veſpaſiano genitus, amor, & delitiæ generis humani. Sed ad Prætores. Nerua Prætorem adiecit, qui de iis cauſis iudicaret, quæ inter fiſcum, & priuatos inciderent, ideſt inter priuatos, & Imperatorem. Ita quem Prætorem Titus detraxerat, reſtituit Nerua, licet non ad eadem iudicia. Enumerat omnes in urbe magiſtratus Pomponius, quos hactenus expoſuerat, aitq; quoties ab urbe magiſtratus diſcederent, rerum omniū ſummam, penes præfectum urbi fuiſſe. Difficile quidem dictu eſt, eodem tempore magiſtratus omnes urbē deſerere voluiſſe. quod ne tum quidem factum conſtat, cum Pompeius Italia profugit, quem ſequuti ſunt Coss. maxima cum parte Senatus. Illud etiam videtur durius præfectum urbi cæteris magiſtratibus præſentibus ius non dixiſſe, quod credere poſſit aliquis Pomponium dicere voluiſſe, ſit tamen potius Pomponii ſententiam interpretari, vt præſentibus magiſtratibus ſuo tantum munere fungeretur,

abſentibus omnium. Quanquam(vt dicebam) difficile admodũ eſt magiſtratus omnes ab vrbe ſimul abeſſe; ſed præfectum vrbi diligentius exploremus. Conſtat ſub Regibus hunc magiſtratũ fuiſſe, quam rem etiã in ſuperioribus memorauimus, vt quoties ab vrbe Rex abeſſet, regia præfectus obiret munia, concipitq; eorũ nomina Tacitus, qui à diuerſis Regibus vrbi præfecti fuerunt. libera quoq; Roma ante Præturam inſtitutam, cum ambo Coss. vrbe ceſſerant bellis impliciti, præfectum relinquebant, qui vrbi, quiq; Senatui præſideret. Itaq; cũ Tribuni pleb. Conſulibus abſentibus legem deminuẽdo Cõſulari imperio ferre pararẽt, quam alio expreſsimus loco. Fabius vrbi præfectus in eos cohortus, coegit actionem in Conſulum aduentum differre. Principes deinde præfectis vrbi ſunt vſi, quibus & multorum, magnorumq; iudiciorum exercendorum poteſtatem dederunt, & Latinis feriis præſidere voluerunt, quod munus vrbe libera Conſulum fuit. Sed mihi videntur conſultò Principes Conſularem minuiſſe dignitatem, vt vis minor ineſſet ſummo magiſtratui Libertatis aliquando repetendæ. Et quoniã latinæ feriæ nobis occurrunt, non fuerit ab re paucis earum illuſtrare rationem, cum præſertim meminerit Iureconſultus. Templum Latialis fuit Iouis in mõtis albani cacumine Latio vniuerſo & ſacrum & cõ-

mune, vbi ritu patrio quotannis ſacra fiebant: Alba verò diruta, translatisq; Romam Albanis, quaſi loci fortuna mutata, ea ſacra ſunt omnino relicta, donec lapidibus pluiſſe in monte creditum eſt, auditamq; vocem, quæ iuberet Albanos more patrio ſacra facere. Inde inſtitutum eſt, vt ea ſacra quotannis fierent, carnesq; hoſtiarum acciperent Latini populi, quibus id ſacrum commune fuerat. Itaq; ſi quis populus nõ acceperat, inſtaurabantur feriæ, ea tamen lege, vt ſi ſua culpa carnes populus non accepiſſet, hoſtias feriis inſtaurandis præberet, habet tamen difficultatis aliquantum, quis Regum temporibus Latinis feriis præfuerit; Nam Tullo Hoſtilio regnãte ea ſacra ſunt cœpta; etenim ſi Rex ipſe peragebat, ad Regem ſacrificulum regibus exactis ſpectare videbantur, ad quem omnia ſacra Regiæ vicis erant delata. Poſt partam etiam libertatẽ, dum inter Romanos, Latinosq; bellatum eſt, quonã pacto in hoſtilibus odiis conueniebatur? hæc vt incerta, & ipſis vetuſtatis tenebris inuoluta valere ſinimus. Certè Latinæ per Conſules factitabantur, lactentibus hoſtiis, vt in ſecũdo Cõſulatu apud Ciceronem canit Vrania. Edicebantur autem à Coſs. incertum diem, propterea quod ſtatum tempus præſtitutum non erat. Volunt quidam hæc ſacrificia nocte fieri conſueſſe. Crediderim matronas quoq; ſeorſum ſacrificare ſolitas, motus Ciceronis

nis authoritate ad Atticum in hæc fermè verba ſcribentis. Auiam tuam ſcito deſiderio tui mortuam eſſe, & ſimul quòd veritas ſit, nè Latinæ in officio non manerent, & hoſtias in montem Albanum non afferent. Denis diebus Latinas ferias celebrari ſolitas ferme omnes teſtantur, placet nonnullis carminibus Sibyllinis ferias inſtitutas eſſe Latinas, ſunt qui aruſpicum reſponſo, nobis quidem ſuperior magis ſententiam probatur, vt Albani montis prodigio ſint cœptæ. nos tamẽ ad præfectum vrbi reuertamus, cuius authoritas ternis legibus declaratur, quæ tit. de officio præfecti vrbi. ff. perſcribuntur. Illud tamẽ non ſatis explicatũ uidetur, quod Vlpianus initio legis primæ aſſerit præfectum vrbi de omnibus criminibus cognoſcere, non ſolum quæ in vrbe, ſed quæ per uniuerſam patrentur Italiam, poſt paulò eadem. l. §, Initio eiuſdem ſignificat præfecti vrbi poteſtatem centeſimo lapide terminari, uiderint hoc tamen, qui legem legi non repugnare tradunt. Facilius. n. tuebuntur eiuſdem verbis legis nihil omnino contineri diuerſum; nos ad reliqua tranſibimus. Præfectum vigilum, & annonæ magiſtratus eſſe non cenſet Pomponius, ſed extra ordinem creari ſolitos. Illud miror, qua ratione legum vel cumulatores, vel compilatores titulum præfecto vigilum inter magiſtratus proprium dicarint, ſiquidem non eſt magiſtratus. Sed

nos pauca vſurpemus, quemadmodum in cæteris. Præfectum vigilum nocturnis ſubſtitutum Triumuiris Paulus ait initio l.primæ.ff.de officio Præfecti uigilum; libet hoc loco controuerſiam exponere inter Paulum, atq; Pomponium. Paulus.n.ait hac ipſa l. Aediles, Tribunosq́; pleb.incendiis arcendis intereſſe nonnunquam ſolitos; retulit ſupra Pomponius, magiſtratibus non licuiſſe noctu in publico cerni, ob eamq́; rem nocturnum adhibitum magiſtratum, qui pro cæteris magiſtratibus eſſet. Scio loca quoq; iuris aſſertores inter ſe collaturos, ſed certè ſi verba reſpiciantur, neq; occulta reuelētur myſteria nemo negauerit alterutrum fuiſſe deceptum. Diuus Auguſtus ſeptem cohortes vigilum eſſe iuſsit, vt quoniam vrbs quatuordecim regionibus diſtingueretur, præeſſent ſingulæ binis, quas quidem regiones diſcretas Tacitus credit poſt illud incēdium, ſiue fortuitum, ſiue dedita opera ab Imperatore fuerit iniectū, quo ſub Nerone omnis ferè Roma conflagrauit. verius tamen eſt multo ante Neronis tempora in regiones xiiii. Romam fuiſſe diuiſam, vel ab Auguſto, vt vulgò creditur, vel à quouis alio. Addidit idem Auguſtus totidem Tribunos, omnibusq́; vigilum Præfectum voluit eſſe ſuperiorem, vt l.Nam ſalutem.ff.eodem, ipſo legis initio. ſint nobis de vigilum Præfecto tot dicta, ad Præfectum annonæ veniamus, cuius

rei

rei variam olim fuiſſe rationem memoriæ proditũ eſt. nam Quæſtores, & Coss.annonam curaſſe traduntur, vnde L.Saturninum popularem factum ſcriptum reliquit Cic. quòd frumentariam curam ſibi Quæſtori Senatus ademerit. Proprius aliquãdo creatus fuit magiſtratus, vt Minutius apud Liuium, qui Mellianam indicauit Senatui coniurationem, & poſtremo Cn.Pompeius, cui omnes frumentarias prouincias, omne ſcilicet imperium S.P.Q.R. credidit. Aedilium quoq; ex parte cura fuit, qui publicum frumentum & vendere, & diuidere conſueuerunt. ſatius Principibus viſum eſt Præfectum cõſtituere, qui curaret annonam, & vrbano victui conſuleret. Quã curam optime Prolegate tu ipſe geſsiſti, vnde maxima tibi mortalium multitudo vitam debere fatetur, qui non modo tui muneris eſſe putaſti gubernare Bononiam, niſi ab inferis maximam ciuiũ partem, vel ipſa famis expectatione cõſumptam excitaſſes. Quare Deus Opt. Max. tuam pietatem reſpexit, copioſamq́;, id quòd tibi gratulamur, & nobis, annonam populis tribuit, quam volumus gratulationem ſecundo volumini finem imponere, & fœliciter auſpicari tertium.

Finis secvndi libri.

IN LIBRVM III. CATALEXEOS IN LEGEM II. DE ORIGINE IVRIS, PROOEMIVM.

ABDERITEM *illum Prothagorã Phyſici Democriti diſcipulum opinatum memoriæ proditum eſt, quæ ſenſu perciperentur uerè quemadmodum ſenſu probarētur eſſe. Hic eſt Prothagoras ille, qui cum ſe palàm Sophiſtã profiteretur, quòd ueterum auſus nemo fuerat, tãtum auri cumulauit, ut auream ſibi ſtatuam apud Delphos poſuiſſe dicatur, cuius ego ſententiam hominis interdum ueram eſſe cuperem, maximis enim laboribus, maximo quærendi ueri deſiderio, me ſanè leuaret. Verum Deus ille Opt. Max, quem omnia credi par eſt ſummo geſſiſſe conſilio, nihil homini contingere ſine ſtudio, ſine labore uoluit, uirtutemq; ſudore, uigiliis, ærumniſq; plurimis parari præcepit, uerumq; quod hominis naturæ maximè uidetur eſſe conſentaneum, caligine texit, ut cum iam tenere te putes, euolet, ſitq; tibi denuò non minore quàm antè cura ueſtigandum. Neque diuinum hoc factum inuidia generis noſtri accipiendum eſt, nihil enim à Deo eſt alienius, & mortales quidem amant amplectunturq; ſuperi, ſed hominum ſuperbiæ, atque temeritati obuiam itum eſt, qui ſi uerum ex templo nouiſſent, quibus ſunt ingeniis, quaq; audacia nihil acceptum omnino numini retuliſſent, nullam habuiſſent gratiam, ſuo uidelicet marte, quicquid haberent boni ſe conſequutos exiſtimantes. qua*

ne

ne fraude gentes humanæ perirent æquantes ſe diuis, ut quodam pars cælitum creditur interiiſſe, conſulto uerũ occultatum eſt, ut uel in uita non inueniretur, uel certè uix inueniretur. Fuerunt .n. qui adeò uerum à nobis, noſtrorumq́ animorum acie remotum ſtatuerint, ut nulli penitus rei aſſentiendum eſſe contenderent, nihil omninò ſciri poſſe confirmarent, credibile tamen uidetur aliquid nobis diuina relictũ benignitate, quòd ſcire, quodq́ uerè noſſe poſſemus, non tamẽ ſine labore grauiſſimo. Quæret aliquis forſan quid ſibi oratio uelit tã alte de uero, uel quærendo, uel inueniẽdo repetita? hoc nimirum ut intelligatur me non mihi tantum arrogare, ut non poſſe me falli mihi perſuadeam, etenim homo ſum, nec humani quicquam alienum à me puto. Quare ſi uel hoc uolumine, uel ſuperioribus minus accurate perſcriptum lector prudẽs cognouerit, humanitatis uitio tribuat, benignè corrigat potiuſquã detrahat, & ſe quoque decipi poſſe meminerit. quanquam non ſatis ſcio an hoc, quod peto ſim impetraturus, tribus enim uel acerrimis uiciis ætas noſtra laborat, amore ſui, ambitione, alienorũq́ bonorum inuidia, quorum mihi malorum, qui rerum potiuntur in cauſa potiſſimum eſſe uidentur. Quidam enim ingenia deſerunt, uel potius deprimunt, atque proturbant. Vulgi rumorem ſequuntur alii, eosq́ iudicant peritiſſimos, quos miſera maximè, ieiunaq́ admiratur plebecula. Sunt etiam qui aliorum gratia metiantur ingenia, illisq́ faueant, quorum uidelicet cauſa maioribus poſſint gratificari, mercedem ſcilicet expectantes. Accedit quòd uirtus in precio non eſt, nam uel iure, uel iniuria meis omnia bona cupio, nec intereſt alieno detraham decori honorem, gloriamq́ alio-

rum

rum peruertam, an ſecus. His moribus eò malorum uentum eſt, ut ludibrio ſit uirtus, flagitia regnent, certiq́; homines eorum canum exemplo, qui cuſtodiendis mapalibus ſunt deſtinati, procul latrent, clam, atque ex inſidiis mordeant, pauci admodum hiſcere coràm audeant, ne lapidibus uertantur in fugam. Itaque in tanta uitæ peruerſitate, tantisq́; erroribus quid mihi ſit obtinendum ignoro, orabo tamen, atque obteſtabor, ut à me ratio dictorum petatur, mecum ſine contumelia qui diſſenſerit congrediatur. Ego enim uel rationibus uincam, uel uictus cedam, atq; ſuccumbam, pariterq́; & uictor, & ſuperatus gaudebo. Nam uel ipſa me delectabit uictoria, uel uicto profeciſſe, didiciſſeq́; ſolatio fuerit. Sed iam ad rem ipſam eſt accedendum, & quod oſtendendæ gratiæ captum eſt animo aliquando conficiendum.

Catalexeos in l. ſecundam
DE ORIGINE IVRIS LIB. III.

Excvrsio I.

IVRIS ciuilis ſcietiam plurimi, & maximi uiri profeſsi ſunt, ſed qui maximæ dignationis apud populum Romanum fuerunt, eorum in præſentia mentio habenda eſt, ut appareat à quibus hæc iura orta, & tradita ſint.

DELECTVM in rebus omnibus habere, modumq́; noſſe, quem ſemper teneas, quemq́; ſequaris abſolutiſsimæ cuiuſdam uidetur prudentiæ, eiusq́;, quem uel Socrate, uel Diogene præſentibus audeas hominem meritò nuncupare. eſt .n. magna iudicii uis in utranq; partem, ut neque corrupto peius, nec præſtantius integro reperias: Falluntur homines altero, decipiuntur, errant; altero numinis exemplaria fiunt. Verum, bonum, honeſtum, utile pariter meditantur, diſciplinas aſſequuntur, excolunt animos, fiuntq́; pulcherrimi. Hunc igitur delectum nobis pollicetur Pomponius iureconſultorum ſucceſsionem explicaturus. hac in parte nõ imitaturus Ciceronem, qui in claris Oratoribus numerandis, ſe ipſum repræhendit, quòd tabulas, quòdq́;

declamatores memoret, ſed ille quidem malis etiam oratoribus in forenſi turba, multitudineq; cauſarum conatur oſtendere locum etiam fuiſſe. Hic quibus authoribus iuris prudentia creuerit, ſe profitetur indicaturum, eosq; dicturum, qui maximæ apud Romanum populum fuerint dignationis. vnde colligendis iureconſultis ipſo ſibi labore lectoris beneuolentiam parat, reddit attentos legẽtium animos & utilitate iuris in cunabula cognoſcendi, & voluptate. Delectat enim ſummopere maiorum nomina legere, volentes in ea facultate proficere, quam illi potiſsimum illuſtrauerint. Nec dubium eſt, quin docilis lector efficiatur, ſiquidem (ut ait Rhetoricum ad C. Herennium author) docilis eſt is, qui attẽtè uult audire, ut igitur animos ad legendum alliciat, plurimos, maximosq; uiros ius ciuile Romæ ſcribit eſſe profeſſos, ſed tamen eos duntaxat traditurum, quos in honore maximo Populus Romanus habuerit, ut iuris origine cognita, magiſtratibusq; perfectis, intelligatur quibus authoribus ius ciuile ſit ortum, & auctum. Etenim magni refert, quibus quæq; res initiis cœperit, ſitq; progreſſa. Sed iam reliqua uideamus.

EXCVRSIO II.

ET quidem ex omnibus, qui ſcientiam nacti ſunt, ante Tyberium Coruncanium publicè profeſſum neminem traditur,

tur, cæteri autem adhuc uel in latenti ius ciuile retinere cogitabant ſolumq́; conſultatoribus potius, quam diſcere uolentibus ſe præſtabant. Fuit autem in primis peritus Sex. Papyrius, qui leges Regias in unum contulit. ab hoc Ap. Claudius unus ex Decemuiris, cuius maximum conſilium in duodecim tabulis ſcribendis fuit. Poſt hunc Ap. Claudius eiusdem generis maximã ſcientiam habuit, hic cæcus appellatus eſt, & Appiam uiam ſtrauit, & aquam Claudiam induxit, & de Pyrrho in urbem non recipiendo ſententiam tulit, hunc etiam actiones ſcripſiſſe traditum eſt, primumq́; de uſurpationibus, qui liber non extat. idem Ap. Claudius uſu, qui uidetur ad hoc proceſsiſſe. R. literam inuenit, ut pro Valeſiis Valeriis eſſet, & pro Fuſiis Furiis. Fuit poſt eos maximæ ſcientiæ Sempronius, quem populus Romanus σοφὸν appellauit, nec quiſquam ante hunc hoc nomine cognominatus eſt; ſed & C. Scipio Naſica, qui optimus à Senatu appellatus eſt, cui etiam publica domus in ſacra uia data eſt, quò facilius conſuli poſſet.

APVD veteres quidẽ, quod pluribus locis teſtatur Cicero, clari, honoratiq; fuerunt, qui conſulendi & curam, & laborem Populo non denegarunt; non ſolum his temporibus, quibus abditum ius ciuile paucorum penetralibus condebatur, ſed omnibus etiam ætatibus, vt ſecundum rem militarem, qua maximè Populus excellebat Romanus, & eloquentiam, quæ florente Roma plurimum valuit,

 ma-

maximam vim habuerit, qui conſulerentur; quamquam eloquentiam ſerò Romæ cognitam, publicus teſtatur conſenſus. Tantum quiſq; dicendo proficiebat, quantum valebat ingenio quærendæ ſanè potẽtiæ dulcedine, reor diu ius ciuile, quaſi communi quodam pacto, vel coniuratione potius eorum, qui tenebant, occultatum fuiſſe, vt nemo publicè doceret: ſed clàm liberos, vel propinquos, vel quos maximè caros haberet inſtitueret ante Titum, ſiue, vt alii Tyberium Corruncanum, quem primum de plebe Pontificem Max. creatum, eſt memoriæ proditum. Hic licet ciuilis iuris peritus fuerit, fuit certè Pontificii peritior. Itaq; & apud Ciceronem, & ſcriptores alios iuris diuini palmam omnibus ætatibus tulit; nec ſatis compertum eſt, vtrum propter eximiam diuinarum rerum ſcientiam, an propter docendi aſſiduitatem tantum honorẽ aceperit, vt de plebe primus Maximum obtinuerit Pontificatum, quem ad id tempus ſeptum tenuerant Patritii. Non erit vt mihi videtur incommodum, paucis digredi, & quod apud veteres ius Pontificum fuerit appellatum mõſtrare. Omnibus gentibus, Populis, nationibus, quibus aliquid modo ſit humanitatis, inſitum in animis eſt, eſſe ſuperum immortale numen, cuius nutu regantur, coaleſcantq; vniuerſa, quod colendum, venerandumq; cenſent hominibus. certa perſuaſione du-

ẞi,

cti, pietate coli ſuperos, bonaq; omnia largiri morta libus, impietatem diris ſuppliciis vindicare. Quam etiam Religionem Populus Ro. à maioribus per manus traditam, perpetuam, inuiolatamq; ſeruauit, dũtaxat nomine miſerandus, quòd diuinos honores tribuit demonibus, quòd malum incognito nobis Dei iudicio, multa ſecula terrarũ orbem inuaſit. Sed id, quod agitur expediamus. Cultui ſuperum apud omnes gentes ſacerdotes præficiebantur, quibus certa iura conſtituta erant, quæ ſacra diuina, Pontificia vocabantur; nos tamen Romanorum quæ cœpimus iura tradamus. Quinque rebus igitur Pontificum iura conſtabãt; nam & Deorum cultus exponebatur, quibus diebus hoſtiis, precibus placanda numina forẽt. Vnde & maiores, & minores, & lactentes hoſtiæ dictæ forte, quòd ab hoſtibus caperentur primis temporibus hoſtiæ, victimæ propter victoriam dictæ. Poſt hæc rectè nè inſtituti eſſent Ludi, ſacraq; alia, & quando inſtauranda forẽt Pontificum ſubiiciebatur decreto. Iam uota, quæ ritæ concepta, nuncupatáue forent, quæ contra perperam, Pontificum erat iudicium. Præterea ſacrarum ædium dedicationes tuebantur, verbaq; præibant Pontifices Max. cum dedicarentur, quid ſacrum, quid prophanum eſſet ſtatuebãt. Poſtremo vitam, victumq; ſacerdotum, mores, ſtudia, habitum, tum in ſacris, tum etiam extra, Ponti

ficum iura docebant: quæ quidem optimè, ac peri-
tiſsimè calluiſſe Coruncanus exiſtimatus eſt, de quo
ſit hactenus dictum. Laudatur & ille Papyrius, quem
leges Regias in unum redegiſſe corpus monſtratum
eſt ſupra. Et C. Scipio Naſica Publiū appellat Liuius
Cn. F. eius inquam Cn. qui cum Publio fratre, poſt
res maximas geſtas celtiberum proditione, in Hiſpa
nia periit. Hic igitur, ſiue P. ſiue C. vir optimus ciui-
tatis fuit à Senatu iudicatus; O ſingulare iudicium,
omnibusq; victoriis, atq; triumphis anteponendum
ſanæ mentis hominibus. Fuit autem hac ratione iu-
dicatus hærente viſceribus Italiæ Annibale, oraculū
accepere Romani, quo uictoria promittebatur, ſi
matrem Ideam, eandemq; Cibelem in patriam aduc
xiſſent. Mittuntur legati, qui per Attalum tum popu
li Romani ſocium, regionum earum eo tempore rē-
gnum obtinentem, compotes facti alterum oraculū
retulerunt ab optimo ciuitatis viro hoſpitio Deam
accipiendam, quo cum tam ancipiti iudicio Senatus
deſtineretur, tandem hunc, de quo agimus Scipio-
nem admodum adoleſcentem, & nondum Quæſtu-
ra perfunctum, virum optimum iudicauit: maximū
& illi decus, qui iudicatus eſt, & Corneliæ genti. Hic
Scipio Boios in Conſulatu debellauit, de quibus in
magiſtratu triumphum egit, qui tamen vir optimus
antequam Conſul fieret repulſam expertus eſt; huic

ædes

ædes publicè datas in ſacra via Pŏponius meminit, vt per otium conſuleretur. Adiungitur iis Appius Claudius, quem Decemuirum ſupra retulimus, qui non potuit iuris non eſſe peritus, tanto præfectus muneri, malo certè animo, prauoq; fuit præpoſteris moribus, quod geſtus magiſtratus oſtendit, qui tamen teſte Liuio, prioris anni Decemuirorum minimus natu fuit: nihil autem videtur habere Pomponius, vnde iuris in Appio peritiam colligat, præter Decemuiratum. Si tamen hinc colligit, oportuit collegas iuris etiam fuiſſe peritos; credemus igitur ſi placet alicuius authoritate permotum hanc iuris prudentiæ laudem Appio tribuiſſe Pomponiũ. Nam ſi quod refectus fuerit ſcientiã arguit in Appio, animaduertatur oportet peſsimo exemplo magiſtratum ambiendo iis obtinuiſſe comitiis, quibus ipſe præeſſet. Succedit vir eiuſdem familiæ Appius item Claudius, qui poſt Cenſurã cæcitate perfuſus cæcus eſt cognominatus, de quo plurima ſunt nobis alias commemorata; quæ tamen hactenus dicta non ſunt quoniam iureconſultus meminit referentur. Aquam in urbem induxiſſe fertur quæ dicta eſt ab eo Claudia, Appiamq; uiam, quam ab hoc ipſo cognominatam ſatis perſpicuũ eſt. Lanuuinum, & eas regiones petentibus iter cõmodiſsimum ſtrauiſse legitur. hæc omnia ex attributis in cenſura à

Senatu uectigelibus. Obſeruatum eſt autem à Cen ſoribus, ut quædam cōmuni nomine, quædam ſeor ſum ſtruerent, quod ex Liuio cognoſci luculentè po teſt in omnibus prope locis, quibus Cēſorias retulit ſubſtructiones. Verum Appius, quo de nobis eſt ſer mo, eloquens habitus eſt, itaq; ſenex admodum le-ctica uetus in Curiam pacem cum Pyrro fieri diſſua ſit, ad eam accipiendam licet inclināte Senatu. Nam Pyrrus Neoptolemi filius Rex Epyrotarum à Taren tinis in Italiam uocatus, ut eos ab impetu Romano-rum defenderet, cum Romanis congreſſus magno cum ſuo diſcrimine, cumq; clariſsimorum, & fortiſsi morum uirorum ingenti iactura, Leuinum Conſu-lem uicit, neſcio bis dicam, an ſemel quoniam in u-tranq; ſententiam authores inclinant, certè uictorē Pyrrum dixiſſe fama eſt, actum eſſe, ſi Romanos eo-dem diſcrimine poſtea uiciſſet; ſuperauerat enim elephantorum ui maximè, quod animal eo tempore incognitum erat Romanis. territo igitur equite, ob-tritoq; pedite, hoſti de uictoria conceſſum eſt, qui populabundus nō procul ab urbe conſedit Niciāq; legatum, quem præſtantiſsimum habebat oratorem Romam de pace miſit munera ferentem, quæ tum uiris, tum etiam mulieribus largiretur, quæ tamen accepit nemo, ea frugalitas, continentia Romanorū erat. Introductus igitur in Senatum parum abfuit ab impe-

impetranda pace, quæ turpis nomini Romano fuiſſet. Obſtitit igitur Claudius, cuius oratio ad Ciceronis vſque tempora creditur perueniſſe, quam etiam verſibus cecinit Ennius. Poeticam attigiſſe exiſtimatur Appius, cuius carmen à Panætio laudari in quadam ad Tuberonem epiſtola author eſt Cic. Laudatur & in hoc viro domeſtica diſciplina, cuius argumentum eſt quod & cæcus, & ſumma ſenectute confectus colebatur, atque amabatur, verebantur domeſtici omnes, habebat demum imperium in ſuos. In iure autem ciuili, & actiones compoſuit, & de vſurpationibus librum, qui iam ætate Pomponii deſiderabatur. Dicitur etiam R. literam inueniſſe, vnde Valerii dicti, qui prius Valeſii, & de Appio quidem tantum dixerimus. Addamus Sempronium, qui nõ ſatis apertum eſt, qua ſit ortus familia, plures enim fuerũt Semproniorũ, vt Atratini, Gracchi, & ſi qui alii. Promeruit tamen hic, de quo loquimur ſapientis cognomen, σοφὸς enim eſt appellatus omnium Romanorũ primus, quod etiam reliquit poſteris. non ab re fore mihi videtur ſi Romana cognomina, quàm breuiſſimè percurrero, erit enim & legentibus vtile, & ſcitu non indignum (vt arbitror) argumentum. Sumebantur igitur cognomina à corporum habitu, ſiue vicium, ſiue virtutem ſignificaret. Vnde Rufi, Verrucoſi, Strabones ſunt dicti vel ab aliqua inſigni no-

ta, quæ cognomina dedecus præſeferebant, vnde oratorem Hortẽſium Piſcinarium quidam, quidam molem nuncupauerunt. Notam etiam ad virtutem transferebant, vnde ab inſigni velocitate Curſor Papyrius eſt dictus. Caſu etiam cognomina dabantur, itaq; Domitius appellatus eſt Enobarbus, quòd creditum ſit Caſtore, & Polluce mulcentibus barbam rubeam eſſe factam. Eadem cauſa nomen Coruino dedit, quòd cum Gallis pugnanti Coruus adfuiſſet, ſcutoq́; aſsidens, hoſtem roſtro crebro petiſſet. Sunt qui dicant ab exercitatione colendorum agrorum, à qua tunc principes non abhorrebant, ducta eſſe cognomina Seranorum, & Fabiorum, à ſerendo ſcilicet, & fodiendo. A' natura etiam ſumebantur appellationes, inde Fabius Max. Cunctator eſt appellatus, Celeres quoq; Metellos ob eandem dictos cauſam exiſtimarim. A' rebus geſtis cognominabantur plurimi. Itaque Liuio Salinatori additũ eſt cognomen, q̃ ſalis precium crederetur auxiſſe. Torquato cognomentum uenit ab adempto Gallo, quem interemerat torque. Res geſtæ magnum dixere Pompeium, & utriq; nomen pepererunt Africano, plurimisq́; aliis. Nam quid Aſperi cognomẽ, quid Imperioſi memorem, quæ naturæ parata ſunt viciis? vtile certè iudicatum eſt vel nominum gloria ad virtutem homines accendi, vel infamia deterreri à viciis, atque ſceleribus

leribus

leribus. Sed ad rem eſt redeundum. Magna quidem certè exiſtimatio populi, magna de hominis opinio ſapientia perfecit vt σοφὸς Sempronius appellaretur. Sed eundum eſt ad reliqua.

Excvrsio III.

Deinde Q. Fabius, qui ad Carthaginenſes miſſus legatus, cum eſſent duo teſſeræ poſitæ, una pacis, altera belli, arbitrio ſibi dato utram uellet referret Romam, utranque ſubſtulit & ait Carthaginenſes petere debere utram mallent accipere.

Imperantivm gentibus Populorum efferũtur frequentius animi, ſæpeq; in ſuperbiam vertuntur, quo fit vt potentiam magnis laboribus partam obruant bellorum periculis. Quod ſane Pœnis euenit, atq; Romanis. Cum.n. vterq; populus viribus excelleret, dum alter non cedit alteri, in mutuam perniciem exarſerunt. Cecidit tandem Carthago, ita tamen, vt plerunque Roma victrix propior periculo fuerit, hæc tamen per tranſenam ſint nobis propoſita. Q. Fabium veteribus iureconſultis Pomponius adiicit eum, qui vel legatus Carthaginenſibus bellũ indixit, quod ſecũdum Pœni, Romaniq; geſſerunt, quod etiam vocatũ eſt Annibalis bellum cuius cauſam excidium Sagunti dediſſe videtur; re tamen ve-

ra non tam odio Saguntinorum excidit vrbem Annibal, quàm vt irritaret Romanos, & quod iam pridem quærebat, bellum Romani ſuſciperent. Quinque legatos Carthaginem miſerunt, qui percunctarentur publico nè conſilio Sagũtum Annibal euertiſſet cumq; Carthaginenſes nihil id dicerent ad Romanos attinere, hanc .n. in ſuum ciuem ſuam animaduerſionem eſſe, defenderentq; Annibalem nihil cõtra fœdus deliquiſſe. Q. Fabius ſinu ex toga facto hic inquit pacem, bellumq; vobis portamus, vtrum placet accipite, cum ex omni Curiæ parte conclamatũ eſſet, daret vtrum vellet, ſe quod daretur accepturos; excuſſo ſinu bellum dare ſedixit. Acceperũt Carthaginenſes, & quibus accepiſſent animis geſturos ſe receperunt. Hæc Liuius primo, & vigeſimo libro ab urbe condita. Verum Pomponius Græcos quoſdã ſequutus annales teſſerarum induxit ſermonem, duasq; poſitas ait, certatumq; inter partes, teſſeræ deligendæ cuius nam eſſet optio. Tandem bellum Carthaginenſes ſumpſiſſe. Mihi ſanè Liuianũ magis probatur elogium; magis .n. ex dignitate Populi Romani bellum indicentis videtur, cum preſertim magna legatur in legationibus Romanorum dignitatis cura. Auſum legatum Romanũ Antiochum Syriæ Regem circumſcripſiſſe virga. edixiſſeq; ne ante inde euaderet, quàm Senatui reſponſum daret; quis obſe

cro

cro credat? & tamen omnia monumenta teſtantur. Itaq; directa illa percuntatio, belliq; denunciatio(vt Liuius inquit)magis exdignitate Populi Romani uiſa eſt.Illud certè dubium eſt,fuerit nè Q.Fabius,qui multa Dictator, Conſulq; aduerſus Annibalem geſſit,Tarentumq; recepit eadem, qua fuerat amiſſum arte, an alius aliquis. Nos certè quoniam legatorum eſt facta mentio, de legatis pauca dicamus. Legati communi nomine ſignificantur, qui à Principe, populoúe ad Principem, ſeu populum legantur, quos placuit iure gentium tutos,atque inuiolatos ſemper eſſe.Præter hos legabant Romani in Prouincias magiſtratibus uiros præſtantes,opinor conſiliarios,adiutoresq; & pace,& bello eorum,qui Prouincias obtinerent, & quaſi teſtes omnium,quæ gererentur in Prouincia,qui partes etiam curarum ſuſcipiebant variis præpoſiti muneribus, vt res,tempus,negociorũ, Prouinciarumq; magnitudo poſtulabat; & integris quidem moribus legabat Senatus, quos in Prouincias mittendos cenſebat. Poſt Imperatores ipſi legare ſibi quos vellent cœperunt,concedente credo Senatu in gratiam & legantium,& legatorum. Certè cum ad Senatum referebatur, reſiſtebatur aliquando imperatoriæ voluntati, ſed rarò admodum fiebat. Quæritur Cicero in oratione, qua legem ſuaſit Maniliam non eſſe A.Gabinium Pompeio legatum,

cum

cum peteret ipſe Pompeius eum ſibi legari, cuius lege Pyratico bello præpoſitus eſſet: ſed quem legatũ habere non potuit, Cõſulem certè facere potuit. Erant & liberæ legationes, quas opinor corruptis cœpiſſe moribus, quæ obeunduarum hæreditatum cauſa dabantur ſæpenumero ſenatoribus. Cic. meminit Philip. prima aſſerens ſe ius habuiſſe liberæ legationis, meminit & in ea oratione, qua Seruilium Rullum Tribunum plebis legem ferẽtem Agrariam impugnauit in Senatu. Principes quoq; poſt libertatem oppreſſam per legatos plures adminiſtrabant Prouincias, & de legatis quidem hæc pauca ſint dicta.

EXCVRSIO IIII.

POST hoſt fuit Tyberius Corruncanus, qui (ut dixi) primus profiteri cœpit, cuius tamen ſcriptum nullum extat, licet reſponſa compluria, & memorabilia eius fuerint.

DE Corruncano quæ dicenda fuerant ſupra nobis ſunt explanata, illud tamen adiciatur in iis, quæ ſupra ſunt dicta reſpexiſſe Pomponium primũ eum fuiſſe, qui docuerit ius Romæ ciuile, hic verò ætatem hominis perſcripſiſſe, quem crediderim inter ſecũdum, ac tertium bellum punicum floruiſſe, nam Cato ſecundò bello punico cœpit florere, mœ

ruit

ruit ſub Q.Fabio Max.cum cepit Tarentum (vt Cicero tradit in his, quæ de Senectute conſcripſit) fuiſſeq; dicitur ſuperioris Africani Quæſtor; ſed de Catone poſt paulo, hæc tamen diximus vt hunc etiam floruiſſe cum Corruncano diceremus. Corruncanus verò nihil ſcriptum reliquit, fortè Socratem imitatus. Quam etiam ſententiam M.Antonius Orator traditur eſſe ſequutus. Laudantur Corrũcani reſponſa diſcipulorum eius opera cognita, vt Socratica philoſophia auditoribus eius ſcribentibus ad nos vſq; perlata eſt.

Excvrsio v.

DEINDE *Sex.* Aelius, *& frater eius P.* Aelius, *& P.* Attilius *maximã ſcientiã in profitẽdo habuerunt, & duo* Aelii *etiam Coss. fuerunt. Attilius autem primus à populo ſapiens appellatus eſt. Sex. Aelium etiam Ennius laudauit, & extat illius liber, qui inſcribitur tripertita, qui ueluti cunabula continet iuris. Tripertita autem dicitur, quoniam lege duodecim tabularũ præpoſita, iungitur interpretatio, deinde ſubtexitur legis actio. Eiuſdem eſſe tres alii libri referuntur, quos tamen quidam negant eius eſſe. hos ſectatus eſt ad aliquid M. Cato princeps Portiæ familiæ, cuius & libri extant. ſed plurimi filii eius, ex quibus cæteri oriuntur.*

Con-

CONIVNGVNTVR aliquot ireconſulti, duo Aelii pater, & filius Conſulares ambo. Attilius præterea, qui ſapientis apud Romanum populum nomen promeruit, ut intereſſe inter Attilium, & Sempronium nihil exiſtimem, quod ad ratione͂ co-gnominis attinet, niſi quod alter Græco nomine σοφὸς, alter latino ſapiens ſit appellatus. Ennii uoce Sex. Aelium laudatum, author eſt etiam Cic. Quod ad tripartitum volumen attinet ſatis explicat iureco͂ſultus, idemq́; ait tres alios circumferri libros, quos ut Aelianos pleriq; non recipiunt. Veniamus ad M. Catonem, qui maior eſt appellatus, vt minor eſſet Vticenſis, quo in homine certaſſe natura cum fortuna videtur, ab utra maioribus decoraretur muneribus. Hic de plebe Romana in agro Sabino homo natus, atq; educatus, & bello maximus fuit, & pace clariſsimus. Obtinuit Prætor Sardiniam, tanta contine͂tiæ, frugalitatisq; fama, vt quaſi diuinum quoddam, cæloq́; demiſſum ſpectaculum cum ſocii venerarentur. In Conſulatu Hiſpaniam obtinuit Prouinciam, qua pacata triumphum egit, Cenſorq́; factus ſeueriſſime Ce͂ſuram adminiſtrauit, quemadmodum cum Cenſuram exponeremus retulimus. Rem ruſticam optime creditus eſt tenuiſſe, libroſq́; co͂ſcripſit, quorum extant etiam nonnulli. Iuris peritus fuit, etiamq́; volumina dicitur edidiſſe; habitus præterea fuit elo-

quen-

quentiſsimus. Scripſit Romanarum originum libros, qui ſummo habebantur in precio. Græcas literas ſerò cognouit, & tandē non ruditer percepiſſe creditus eſt. Philoſophiam nè callucrit non ſatis eſt exploratum, negabat tamē admittēdos philoſophos eſſe, credens videlicet eorum diſputationibus iuuenum animos à rebus gerendis auerti, quod non ſanè probatur vniuerſis. Pars.n.maxima credit animos ad rem gerendam inflāmari philoſophia, citant teſtes Epaminundam Thebanum, & ex academia Syracuſanum Dionem, interq; Romanos Marcum Brutum, qui res maximas auſpice philoſophia geſsiſſe traduntur. Sed hæc diſputatio alterius cenſetur eſſe negocii. Catonis quidem orationes ſic redolent philoſophiam, vt ex ſententiis, quæ paſsim leguntur colligi poteſt, vt exiſtimetur clàm operam philoſophiæ dediſſe. Hic eſt ille Cato, qui monebat identidem Carthaginem euertendam, mala aduerſus Romanos cogitantem, cum Scipio Naſica conſeruandam diceret, nè metu dempto in viſcera Reip. ciues arma torquerēt, qui verior vates ſanè fuit, Catonis tamen authoritas ualuit mortui. Filius autem eius, quem plures de iure ciuili conſcripſiſſe libros Pomponius aſſerit, ante patrem eſt mortuus, cui pater ſenio confectus, nouercam induxerat Solonii Cliētis ſui filiam, filioq; reſponderat quærenti cur ſibi induxiſſet no-

uercam, nihil tibi mi nate ſuccenſeo, ſed tui ſimiles plures Reip. ciues gignere uolo. Sed iam reliqui noſtram increpant moram, orationemq́; deſiderant.

EXCVRSIO VI.

POST hos fuerunt P. Mutius, & Brutus, & Manilius, qui fundauerunt ius ciuile, ex his P. Mutius decem libellos reliquit, Brutus ſeptem, Manilius tres. Extant & uolumina inſcripta Manilii molumenta. Illi duo Conſulares fuerunt, Brutus Prætorius, P. Mutius etiam Pontifex max. Ab his profecti ſunt P. Rutilius Rufus, qui Romæ Conſul, & Aſiæ Procõſul fuit. Paulus Verginius, & Q. Tubero ille Stoicus Panætii auditor, qui & ipſe Conſul. Etiam Sex. Pompeius Cn. Pompeii patruus. Fuit & eodem tempore Cælius Antipater, qui hiſtorias conſcripſit, ſed plus eloquentiæ, quàm ſcientiæ iuris operã dedit. Etiã L. Craſſus frater P. Mutii, qui Mutianus dictus eſt, hunc Cic. ait iureconſultorum diſſertiſſimum.

EX primis tribus, qui à Pomponio ſcribuntur hoc loco P. Mutius, & Brutus in honore magno Romæ fuiſſe dicũtur apud eos, qui conſulebãt, nam Manilii ſicut dignitas clarior, quàm Bruti ſic iuris ſcientia apud authores obſcurior extitit. Ad hæc Mutiorum, Brutorumq́; familiæ Patritiæ fuerunt, ex plebe Manilia, plebis enim tribunatum geſsiſſe Manilios conſtat, vel ex illo Manilio, cuius legem Cic.

Prætor ſuaſit, qua Mithridaticum bellum Cn. Pompeio mandabatur. Mutiam certè, Iuniamq́; nobilitatem nemo vel mediocriter eruditus ignorat. Altera Mutium Principem habuit, qui Scæuola primus cognominatus eſt, quiq́; ſolus eſt auſus intrare Porſenæ caſtra Regis necandi gratia, nec expauit ignibus admouere manum, docturus videlicet vile corpus eſſe petentibus in mortalitatem. Alterius author fuit Iunius Brutus, qui patriam ſeruitute Regia liberauit. Et Scæuolarum quidem iuris ciuilis perpetuum ſtudium fuit, vt plurimis, maximisq́; iureconſultis ſemper gens illa floruerit. Sed ad eum veniamus, de quo nobis inſtitutus eſt ſermo, ad quem ſe ventitaſſe, augure Scæuola mortuo M. Tullius aſſerit, quē unum in ciuitate Romana, & ingenio, & induſtria dicere præſtantiſsimum audet in ipſo dialogi limine, quem de amicitia conſcripſit. Hæc de Mutio. Brutum autem crediderim illius fuiſſe parentem, qui accuſator eſt appellatus, degenerauit enim à clariſsima, vetuſtiſsimaq́; familia, patrimonioq́; adeſo, inter accuſatores, & quadruplatores meruit connumerari. Miror hunc Tribunum fuiſſe plebis, niſi vel ad plebem trāſiit, vel pars Iuniæ familiæ adiecta eſt plebi, in Tribunatu certè legem tulit, Capuam vt deduceretur Colonia, multaq́; contra Remp. molitus, peſsimo tādem exicio periit. Capuaq́; deſiit eſſe colonia donec

primo Cæſaris conſulatu lege Iulia iterum fuit dedu
cta agro cam pano diuiſo. Innuit hæc Cicero in his,
quæ in Rullum de lege Agraria perorauit, mirari ſe
aſſerẽs Rullum imitantem acta Bruti eius exitũ non
pertimeſcere, & in Piſonem teſtatur ſe Conſulẽ pro-
hibuiſſe nè Rullus campanum agrum diuideret. qua
in re ſi diuidendus non fuit, Reip. dicit ſe profuiſſe,
ſin diuidi oportuit melioribus diuiſoribus rem inte
gram ſeruaſſe, Cæſarem ſignificans, atque Pompeiũ,
qui adiuncto ſibi Craſſo Remp. tunc occupauerant.
Sed ad patrem redeo. Miſerum enim eſt nequitiam
filii obeſſe parenti, is in tribus libris, quos de iure ci-
uili primos edidit ſe cum filio in fundis ſuis fuiſſe cõ
ſcribit, ſingulis libris ſingulos apponens fundos.
Quam rem L. Craſſus orator ſic eſt interpretatus. Pa
trem virum opt. exploratam habẽtem filii nequitiã,
atque turpitudinem, teſtatum relinquere voluiſſe
quantum filius acciperet patrimonium; addebatq;
Craſſus, Brutum, niſi turpè putaſſet cum id ætatis fi-
lio in balneis videri fuiſſe, balneas quoq; perſcriptu-
tum, quas tamen ex Cenſoriis tabulis à popinone te
terrimo repetebat, nec plura de Bruto. Rutiliũ Ru-
fum, quem ſuperioribus ſucceſsiſſe tradit ſunt qui di
cant iniquo iudicio damnatum exulaſſe, quod etiam
Cic. pluribus locis confirmat, quem tamẽ aſſerit ſpe
cimen innocentiæ fuiſſe in ea oratione, qua inuehi-
tur

tur in Piſonem, eundem in C. Rabirii Poſthumi defenſione ſummis laudibus extollit. Hic Rutilius Panætium quoque creditur audiuiſſe, quem etiã Cic. tradit in eadem Rabiriana defenſione Mitylenis deprehenſum à Mithridate, crudelitatem Regiam in omnes togatos veſtis mutatione fugiſſe, hominẽq; Conſularem ſoccos, palliumq; geſtaſſe, temporis ita ratione poſcente. Sequitur A. Verginius, quem perperam (ut ego quidem ſentio) Paulum Verginium quidam codices legunt. Sequitur & Q. Tubero ſororis Africani filius, vt Cic. teſtari videtur, quem ait tertio de oratore dialogo noctes, dieſq; operam dediſſe philoſophiæ. Sequebatur Stoicos audiuerat.n. Panætium, ad quẽ etiam plura Panætius dicitur ſcripſiſſe. hunc idem ait Cic. Tuberonem Prætura deiectum; nam cum Q. Maximus Africani iunioris nomine epulum populo daret, rogauit Tuberonẽ, tricliniũ vt ſterneret, qui pelliculis hædinis lectos ſtrauit viliſsimos, ſamiaq; appoſuit vaſa ac ſi Diogenes Cinicus, nõ Africanus diuinus homo mortuus eſſet. quem cum Quintus Max. pro roſtris de more laudaret gratias egit Diis immortalibus, quòd Romæ natus eſſet Scipio. Dicebat enim oportuiſſe ibi terrarũ orbis imperium eſſe, ubi natus ille fuiſſet. Itaq; repulſam Præturæ tulit, oderat enim populus Rom priuatam luxuriam, publicam magnificentiam diligebat,

Con-

Conſulem tamen eum poſtea fuiſſe Pomponii confirmat authoritas. Adiiciatur ſuperioribus etiam Cælius Antipater, quem primum omnium Cicero memorat ſecundo de oratore dialogo hiſtoriam illuſtraſſe, cum ante rudis fuiſſet, atque omnibus caruiſſet ornamentis. Præter hos Sex. Pompeius reponitur, de quo præter ea, quæ tradit Pomponius patruum videlicet illũ Cn. Pompeii fuiſſe nihil omnino, quod dicamus habemus. Nec prætermittendus eſt P. ſeu L. Craſſus Scæuolæ frater eius (ut opinor) qui aduerſus L. Craſſum oratorem ea tempeſtate clariſsimum in cauſa Curiana dixit. Conſtat autem vtrunque & iuris peritia præſtitiſſe, & fuiſſe eloquentem. nam Scæuolam primo dialogo de oratore apud Ciceronem ait Craſſus iureconſultorum eloquẽtiſsimum, eloquentium iureconſultiſsimum ſibi videri, ſed cæteri nos operiuntur.

Excvrsio vii.

Post hos Quintus Mutius Publii filius Pontifex maximus ius ciuile primus conſtituit, generatim in libros decem & octo redigendo. Mutii auditores fuerunt complures: ſed præcipue authoritatis Gallus Aquilius, Balbus Lucilius, Sextus Papyrius, Caius Iuuentius. ex quibus Gallum maximæ authoritatis apud populum fuiſſe Seruius dicit. omnes enim hi à Seruio Sulpitio

tio nominantur: alioquin per ſe eorum ſcripta non talia exſtant, ut ea omnes appetant. deniq; nec uerſantur omnino ſcripta eorũ inter manus hominum: ſed Seruius libros ſuos compleuit, ex cuius ſcriptura ipſorum quoq; memoria habetur.

ALTER nobis Mutius Pontifex refertur max. cuius opus clariſsimum, ſummæq; vtilitatis memoriæ proditur à Pomponio, quid.n.vtilius ſtudioſi iuris aſſequi potuerunt, quam eam facultatem, quam omni conatu ſibi adipiſcendam propoſuerãt in genera diuiſam habere, quod alibi diximus L. Craſſum oratorem & magnopere deſideraſſe, & facturum certè fuiſſe, niſi mors præueniſſet, quòd ſi acutiſsimus Trebonianus, cæteriq; vel cõpilatores, vel certè legum potius expilatores feciſſent. melioribus vteremur ſtudiis, iuraq; cum facilius, tũ etiam commodius perciperentur, ſed actum agimus, itaq; ad eius diſcipulum Mutii veniamus Aquilium. Hic eiſdem temporibus, quibus Cicero floruit, fuit tamen natu maior; iam.n.apud populum authoritatẽ quæſierat Aquilius, cum in forũ Cicero venit, Quintianamq; defenſionem, quam primam Tullius egiſſe putatur, Aquilio iudicante ſuſcepit. dubium eſt tamen ſit nè hic idem Aquilius, de quo dubitabatur eſſet nè competitor Ciceronis in Cõſulatu futurus, de quo ad Atticum ſcribit Tullius ſe petiturũ Aqui-

lium

lium non putare, nam iurauit inquit morbum, & illud ſuum regnũ iudiciale obiecit. Hic Aquilius inſtituit ſubtilitate forſitan nimia, quá ratione poſthumi nepotes hæredes inſtitui poſſent, vt conſtat initio legis Gallus.ff.de liberis, & poſthumis. etenim Aquilius Gallus appellabatur. Eundem in officiis teſtatur Cicero actionem doli mali primũ inſtituiſſe, cumq; de illo quæreretur, quidnam eſſet dolus malus, cum aliud dicitur, aliud ſimulatur, reſpõdere ſolitus erat. à quo tamen fuerit vel actio, vel exceptio inſtituta non diſputabimus. Illud certè conſtat doli mali exceptionem Prætorii iuris fuiſſe, vt apud Paulum.l. prima.ff.de doli mali, & metus exceptione.§.Ideo autem. ſed neque ipſa deſcriptio ſatis quadrare videtur, nam tametſi nihil ſimuletur cum agitur, tamen competere poteſt exceptio doli mali Vlpiano teſte l.ſecunda.ff.eodem.§. Circa primam ſpeciem. Accedit, quod ex omni facto oriri poteſt doli mali exceptio eadem.l.§.Generaliter, ſed ſilentibus etiam legibus in eo peccat ſanè deſcriptio, quod amplior eſt eo, quod deſcribitur, non.n.omnis ſimulatio, quæ verbis tegatur efficit dolum malum, an ſiquis dicat petenti furioſo ſe gladium non habere, quem tamen habeat doli mali reus ſit quòd ſimulauerit? Iam ille apud Plautum in trinumo quiá filio familias, quem ei pater commendauerat, cum domum adoleſcens

venalem

venalem proſcripſiſſet nè venderet alteri ſe ſimulauit emere, domumq; ſeruauit amico, doli mali reus erit, quod effecit ne rediens in patriam penatibus, domoq; paterna careret amicus? ſunt ſanè quædam ancipitia nomina, quæ in vtramq; partẽ accipi poſſunt, vt venenum, dolus, & alia huiuſmodi. nã apud Homerum venenum porrigit Helene cõiugi, ſimul atque Telemacho, quò triſtitiam deponerent, fierentq; lætiores hiſce verſibus.

Ενθ' αὖτ' ἄλλ' ἐνόισ' ἑλένη διὸς ἐκγεγαῦα,
αὐτίκ' ἄρ εἰς οἶνον βάλε φάρμακον ἔνθεν ἔπινον,
Νηπενθές τ' ἄχολόν τε κακῶν ἐπίληθον ἁπάντων,
ὃς τὸ καταβρόξειαν ἐπὴν κρητῆρι μιγείη,
οὔ κ ἂν ἐφημέριος γε βάλοι κατὰ δάκρυ παρειῶν,
οὐδ' εἴ οἱ κατατεθνειῶν μήτηρ τε πατήρ τε,
οὐδ' εἴ οἱ προπάροιθεν ἀδελφεὸν, ἢ φίλον υἱὸν
χαλκῷ δηιόωεν, ὃ δ' ὀφθαλμοῖσιν ὁρῷτο.

Quis hoc quæſo venenum malum dixerit: ſed vt ad dolum ſe referat oratio. malum ego ſanè dolum exiſtimarim ſimulationem eſſe, quæ nocendi, fallendiq; animo fiat, ſed de Aquilio ſatis. Reliquos quoniam excidiſſent memoria niſi a Pomponio per ſcripti fuiſſent, miſſos faciemus Seruiũ quæ ſequuntur exponent.

Excvrsio VIII.

S*ervivs autem cum in cauſis orandis primum locum, aut certè poſt Marcum Tullium obtineret: traditur ad con*

 ſulen-

ſulendum Quintum Mutium de re amici ſui perueniſſe, cúq́; eũ de iure reſpondentem parum intellexiſſet, & iterum Quintum interrogaſſet, & à Quinto reſponſum eſſet, nec tamen percepiſſet: ita obiurgatum à Quinto Mutio. Nanq; eum dixiſſe: turpe eſſe patritio & nobili uiro cauſas exoranti, ius in quo uerſaretur, ignorare. ea uelut contumelia Seruius tractus, operam dedit iuri ciuili: & plurimũ eos, de quibus locuti ſumus, audiuit; inſtructus à Balbo Lucilio, inſtructus aũt maxime à Gallo Aquilio, qui fuit Cercinnæ. Itaq; libri eius complures extant Cercinnæ confecti. hic cum in legatione periſſet, ſtatuam ei populus Romanus pro Roſtris poſuit, & Hodie extat pro roſtris Auguſti. huius uolumina compluria extant. reliquit autẽ propè centũ & octaginta libros. ab hoc plurimi profecerunt. ferè tamen hi libros conſcripſerunt: Alfenus Varus, Caius Aulus Ofilius, Titius Cæſius, Aufidius Tuca, Aufidius Namuſa, Flauius Priſcus, Caius Ateius Pacuuius, Labeo Antiſtius Labeonis Antiſtii pater, Cinna, Publicius Gellius. Ex his enim decem, octo libros conſcripſerunt: quorum omnes, qui fuerunt, libri digeſti ſunt ab Aufidio Namuſa in centum quadraginta libros. Ex his auditoribus plurimum authoritatis habuit Alfenus Varus; & Aulus Ofilius: ex quibus Varus Conſul fuit, Ofilius in equeſtri ordine perſeuerauit: is fuit Cæſari familiariſſimus: & libros de iure ciuili plurimos, & qui omnem partem operis fundarent, reliquit. Nam & de legibus Viceſimæ, & de iurisdictione primus conſcripſit. idem edictum Prætoris primum diligenter compoſuit. Nam ante eum Seruius duos libros ad Brutum quàm bre-

breuiſſimos ad edictum ſubſcriptos, reliquit. Fuit eodem tempore & Trebatius, qui idem Cornelii Maximi auditor: fuit Aulus Caſcellius, & Quintus Mutius Voluſii auditor: qui deinde in illius honorem Publium Mutium nepotem eius teſtamento reliquit hæredem. Fuit autem Quæſtorius, nec ultra uoluit procedere, cum Auguſtus illi etiam conſulatum offerret. ex his Trebatius peritior Caſcellio, Caſcellius Trebatio eloquentior fuiſſe dicitur, Ofilius utroq; doctior. Caſcellii ſcripta non extant, niſi unus liber Benedictorum: Trebatii complures, ſed minus frequentantur. Poſt hos quoque Tubero fuit, qui Ofilio operam dedit. Fuit autem patritius, & tranſiit à cauſis agendis ad ius ciuile: maxime poſtquàm Quintum Ligarium accuſauit, nec obtinuit apud Caium Cæſarem. Is eſt Quintus Ligarius, qui cum Africæ oram teneret, infirmum Tuberonem applicare non permiſit, nec aquam haurire: quo nomine eum accuſauit, & Cicero defendit: extatq; eius oratio pulcherrima, quæ inſcribitur pro Quinto Ligario, & Tubero doctiſſimus quidem habitus eſt iuris publici, & priuati, & complures utriuſque operis libros reliquit: ſermone tamen antiquo uſus affectauit ſcribere, & ideo parum libri eius grati habentur.

Mvlti quidem iuris periti coaceruantur potiuſquàm numerantur à Pomponio, vt mihi magna pars in turbam coniecta eſſe videatur: meritò tamen feciſſe mihi videtur, non enim vel vitas eorum conſcribere, vel hiſtoriam narrare ſibi propoſi

tum fuit, ſed nominatim eos, qui in iuris diſciplina ſunt habiti peritiores exponere. nos tamen ex tanta multitudine, quoniam pars maxima nobis incognita eſt, eos potiſsimum deligemus, de quibus aliquid dicere valeamus. Veniſſent in noſtram certè cognitionem plerique niſi ſublatis voluminibus, multorũ quoque memoriam Iuſtinianus abſtuliſſet, qua in re quod fuerit Imperatoris conſilium, vel eorum certè, qui ad hoc facinus Imperatorem impulerint intelligere nequeo; librorum numerus inquiunt, infinitatem propè iam attigiſſe videtur: quis par erit tanto labori, totq; legendis libris? colligatur ius, & ex illa immenſa voluminum mole in certam formam, arctioremq; numerum redigatur. Dignum ſanè Romano Principe conſilium, vtilitatem publicam diligentius reſpiciente, ſuperſint tamen libri, non qui iuris dignitatem obtineant. ſed vt ſententias explicent iuris peritorum. Quis enim dubitat ſi præcedẽtia iungi ſequentibus poſsint magnum eſſe lumen allatura. planè ſi Iuſtinianus ad ſuperos rediret hoc tempore, librorumq; aliorum ſuper alios cumulatorum colluuionem cerneret, doleret exuſtos veterum labores, vt ſuccederent iuniores. Certè ſi cætera deeſſent clariſsimorum hominum delectaremur ſtudiis, frueremur lectione, ſcientiam cognoſceremus. Sed vt eò reuertatur oratio, vnde nobis inuitis digreſſa eſt, ex

multis

multis ſeligemus paucos, de quibus quæ videbuntur exponemus. ſumpto à Seruio Sulpitio principio, quem vel M. Tullio parem, vel certè paulo inferiorem efficere conatur Pōponius. Ego vero cum ſciam inter omnes conſtare Q. Hortenſium ante Ciceronis in forum aduētum primum tenuiſſe locum, poſt verò ſecundum; cumq́; intelligam C. Cæſarem Dictatorem eloquentiſsimum habitum, creditumq́; omnes fuiſſe ſuperaturum, ſi verſari voluiſſet in foro, facilè Pomponio non aſſentior, nec agnoſco tantam eloquentiam in Seruio. concedo tamen eloquētem fuiſſe, & in cauſis agendis exercitatum Seruium Sulpitium, quem & ipſe Pomponius, & cæteri tradunt Scæuolæ iurgio vehementius exagitatnm, ad ius ciuile ſe contuliſſe. Nam cum Scæuolam de cauſa cliē tis conſulerent, bisq́; repetitum non teneret, percipieretq́; conſilium; ferunt Seæuolam ſtomachatum dixiſſe turpiſsimum eſse in cauſis foroq́; verſari, & ius, in quo verſaretur ignorare. Quam rem criminatur etiam, & quæritur apud Ciceronem Craſsus primo de oratore dialogo; & ſanè meritò. Quid enim dici turpius, quid impudentius poteſt excogitari, quàm aliis polliceri ſalutem, arma promittere auxiliaria, cum tibi non poſsis opitulari, ſi eodem fortè loco fueris? Magnam habet vim pudoris ſtimulus, atque ignominiæ, ſi in animum cadat ingenuū, Erubuit

buit Sulpitius, atque confeſtim ad ius ciuile ſe contulit, nec contentus neceſſaria cognitione, tantũ profecit, vt ſummum locum promeruiſſe cernatur. Iocatur cum Sulpitio Cicero, cũ ab eius accuſatione L. Murenã niteretur eripere, iuriſq; ciuilis ſimulat cõtemnere ſcientiam, non ita certè ſentiens. nam & in oratore, & pluribus aliis in locis iuris ſcientiam miris extollit laudibus, quòd alibi quoque demonſtratum eſt, quòd ita tempus, cauſaq; poſtulabat. Et ſanè Roma re potius militari conſtabat, quam iure ciuili. Illud tamen miror cum eloquentiam iuri conferret, hanc laudem Seruio non tribuiſſe ſi tanta floruerat eloquentia, quantam Pomponius ſignificat. Sed hoc minus forſitan ad rem pertinere videatur, qua quiſq; fuerit eloquentia. certè iuris ciuilis peritiſsimum nemo inficiabitur fuiſſe Sulpitium, qui tamen prima Conſulatus petitione repulſus eſt creatis Coſs. Decio Syllano, L. Murena. Qua ignominia Seruius permotus in Murenam excãduit, quẽ etiam adiuuante Catone, cuius ſumma authoritas erat ambitus accuſauit, defenſus eſt à Cicerone Murena, atq; abſolutus, poſt aliquot deinde annos Conſul fuit cum Marco Marcello, quo in Conſulatu ſemina iacta ſunt ciuiliũ bellorum. Seruius tamen (vt in quibuſdam ad eum epiſtolis Cic. ſignificare videtur) egregium concordiæ ciuium propugnatorem egit.

Dein-

Deinceps à Cæſare Dictatore Græciæ Præpoſitus: optimam ſui memoriam reliquit prouincialibus: Extincto verò Cæſare, cum Mutinam obſideret Antonius, quam Decius Brutus propugnabat, tres Legati à Senatu mittuntur ad Antonium, inqueis erat Seruius Sulpitius, qui licet vteretur infirma valetudine, Reip. tamen in tanto diſcrimine ſuam operam negare noluit. qua in legatione paulò ante, qnàm perueniret ad Antonium diem obiit. Pœnituit Senatũ tantum virum nihil Reip. cauſa renuentẽ obieciſſe morti. itaq; & publicum funus, & pedeſtrem æneam ſtatuam, & alios honores mortuo, poſteriſq; decreuerunt authore ſententiæ Cicerone, quam perſcribit Philippica IX. De Seruii libris ſatis multa Pomponius ſcripta reliquit, nos ad reliquos gradiemur: Duos Antiſtios Labeones fuiſſe conſtat iuriſperitos ambos, filius tamen libertatem iniquis temporibus aſſerere viſus eſt immodicè, cum rerum iam potiretur Auguſtus, itaq; imprudens eſt iudicatus, habituſq; penè ludibrio, cui optimè conſuluiſſe fata videntur, quòd Auguſtum habuit Principem: ſi enim ſub Tyberio, vel C. Cæſare, vel ſæuiſsimo Nerone vixiſſet Traſeam Pœtum, Soranumq; Baream, & alios illuſtres viros, quorum funera paſsim aggerabantur comitatus eſſet; ſed de hoc ſatis. Trebatium M. Tullio familiarem fuiſſe, & crebris epiſtolis oſtendit Cicero,

cero,& Topicorum volumine ad eum miſſo. Commendatus à Cicerone Cæſari profectus in Galliam eſt, factusq; Imperatori familiariſſimus. Dicitur etiam apud Auguſtum non minimũ tenuiſſe locum. ſunt qui ferant conſilio Trebatii ab Auguſto fideicommiſsis iuris tributam authoritatem. Sed ad Tuberonem veniamus, quem Cic. in oratione pro Q. Ligario ſuum fuiſſe propinquum teſtatur. Aeliæ familiæ Tuberones iuncti dicuntur quam fatentur omnes fuiſſe patritiam. Hic eſt ille Tubero, qui apud Cæſarem Q. Ligarium accuſauit, non tam ſuæ cauſæ confiſus, quàm quod Ligario inimicum Cæſarem eſſe ſciebat, ex alienis inimicitiis ſibi quærens vltionem, accuſationis tamen hæc fuit hypotheſis. Tubero pater ex S.C. Prouinciam Africam ſortitus fuerat, quæ ſortitio Pompeianis partibus accõmodabatur. Cum igitur veniſſet in Africam Tubero prohibitus eſt, tametſi grauiter ægrotaret pedem in Prouincia ponere, vel à Ligario, vel ab Actio Varo, qui Prætor olim in Africa fuerat, ad quem in Prouinciam redeũtem, licet non haberet imperium ex templo concurſum eſt. Detulit ad Pompeium quærelas Tubero, fuitq; neglectus, victore denique Cæſare occaſione (vt dicebam) inimicitiarum ſuſcepta eſt accuſatio. Defendit Ligarium Cic. tribus maximè capitibus. Negabat enim Ligarium Africæ præfuiſſe, quo tempore

pore ſe prohibitum quæreretur Tubero; mox oſten dit ſi Prouintiam obtinuiſſet non Cæſari, ſed Pompeio retenturum Tuberonem fuiſſe. Poſtremo ad Cæſaris clementiam transfertur oratio, tãtamq; vim habuit oratoris eloquentia clariſsimi, vt non ſolum vitam Ligario conceſſerit, ſed in patriam exulantem Cæſar reſtituerit, quo ex tempore Tuberonem Pomponius aſſerit relicto foro, operam iuri dediſſe, & in publico, ſimul ac priuato iure magnopere profeciſſe. In hunc. §. hæc duximus colligenda non libuit omnia ſectari, ne vndiq; omnes colligere floſculos, omnem aucupari dicendi materiam tametſi ad id, quod agitur minimè neceſſariam exiſtimaremur.

Excvrsio IX.

Post hunc maximæ authoritatis fuerunt Ateius Capito, qui Ofilium ſecutus eſt. & Antiſtius Labeo, qui omnes hos audiuit, inſtitutus eſt autem à Trebatio. Ex his Ateius Conſul fuit. Labeo noluit: cum offerretur ei ab Auguſto conſulatus, quo ſuffectus fieret, & honorem ſuſciperet: ſed plurimum ſtudiis operam dedit: & totum annum ita diuiſerat, ut Romæ ſex menſes cum ſtudioſis eſſet, & ſex menſibus ſecederet, & conſcribendis libris operam daret. itaq; reliquit quadraginta uolumina, ex quibus plurima inter manus uerſantur. Hi duo primum ueluti diuerſas ſectas fecerunt. nam Ateius Capito in his, quæ ei tra

dita fuerat, perſeuerabat: Labeo ingenii qualitate & fiducia doctrinæ fretus, quod præ cæteris ſapientiæ operam dederat, plurima innouare inſtituit. & ita Ateio Capitoni Maſurius Sabinus ſucceſsit. Labeoni Nerua, qui adhuc eas diſſenſiones auxerunt. Nerua familiariſsimus Cæſaris fuit: Maſurius Sabinus in equeſtri ordine fuit, & publice primus reſpondit, poſteaquàm hoc beneficium cœpit à Tyberio Cæſare. Et (ut obiter ſciamus) ante tempora Auguſti publice reſpondendi ius non à principibus dabatur: ſed qui fiduciam ſtudiorum ſuorum habebant, conſulentibus reſpondebant: neq; reſponſa utiq; ſignata dabant, ſed plerunq; iudicibus ipſis ſcribebant, aut teſtabantur, qui illos conſuluerant.

POST Seruium, quem ſupra memorauimus Ateius Capito & Antiſtius Labeo maximam authoritatem habuiſſe dicuntur, diuerſis tamen (ut opinor) rationibus, nam Ateium præter doctrinam Cæſaris fauor extollebat. Labeonem præter ſtudiũ ſapientiæ, in quo multum, diuq; verſatus erat uſurpata libertas clarum faciebat. itaque Conſulatũ geſſit Ateius. Labeo cum ab Auguſto deferretur vltro neglexit, videbat enim vendẽdæ libertatis pretium Conſulatum oſtendi, vt ſuſpectior populo fieret, quaſi degeneraſſet à ſe ipſo, & non temporum ratione, ſed honoris cupiditate, libertatem ſibi vendicare deſiiſſet. Pulchrius enim erat temporibus cedere, quàm

quàm Conſulatum taciturnitatis in rebus, quæ non ex ſententia fluerent, mercedem accepiſſe putari. ſed quacunque ille de cauſa Conſulatum contempſerit, optandam mediusfidius, ſi Pomponio credimus, vitam vixit. Etenim ſic mihi perſuadeo, hac anni partitione nihil excogitari potuiſſe diuinius. fruebatur Romæ Labeo doctiſsimorum virorũ ſex menſes cõmertio, conſuetudineq;, totidem receſſu gaudebat, conſcribendiſq; libris operam dabat. itaq; & animum explebat præceptis ſapientiæ, & poſteritati ſcriptis conſulebat. ait autem Pomponius in ſectas diuiſos eſſe Ateium, & Labeonem, cum alter, quæ tradita fuerant tueretur. Alter magnitudine doctrinæ fretus quædam inſtitueret innouare. Et quoniam in ſectarum menſionem cecidimus de ſectis pauca memoremus. Principes quidem ſectionum omniũ exiſtimãtur philoſophi, & hi maximè qui Socratem ſunt ſequuti. Cum enim ſententiam ſuam nunquam Socrates explicaret, ſed in omnes diſputaret partes. Accipiebant auditores quod cuilibet veri videbatur ſimilius, idq; tuebatur, vnde tanta varietas opinionum dicitur nata, vt vix quid probes, quidúe reprobes in promptu ſit inuenire, vt nonnunquam veram illorum ſententiam credi par ſit, qui negant rebus aſſentiendum, cum lateat omnino veritas tenebris obumbrata. huius tamẽ diſputationis alius erit

locus accommodatior. Itaq; repræhendunt Socratẽ multi, cum enim inquiunt quid ſentiret non expoſuiſſet, varias confecit opiniones, fuit autem neceſſe vnam eſſe veram, errareq; omnes aliter opinantes, quorum errorum omnium penès Socratem culpa fuit, ſed ipſe apud Platonem, & in Clitophone dialogo, & in Apologia ſe defendit, primum aſſerens ſe nẽminẽ inſtituiſſe docere, cum intelligeret ſe nihil omnino ſcire, examinare tamẽ omnes partim vt ipſe diſceret, partim, vt quid illi ſcirent, qui ſe ſapientes profiterentur intelligeret, iuuentutem ſemper ita à ſe eruditam fuiſſe, vt ad virtutem, & honeſtatem fieret propenſior. Sed Socratem quidem valere ſinamus hoc tempore, nihil enim refert laudandus, an accuſandus ſit diuturniore diſputatione quærere, cum ab eo ſectas in philoſophia inchoatas eſſe conſtet. Ab iis igitur, qui de moribus diſputabant ad phyſicos tranſiere ſectæ. nam ante ea tempora nemo philoſophiam audebat profiteri aduerſantibus populis, omneſq; philoſophos, & præcipuè phyſicos diis aduerſarios, atque ab omni penitus Religione alienos exiſtimantibus. Inde ad oratores etiam ſectio peruenit authoribus (vt Quintiliano placet) Theodoro, & Apollodoro, quorum ſectatores Apollodorei, & Theodorei ſunt appellati, in quibus Apollodorus ſolo iudiciali genere contentus cætera dicendi ge-

di genera ab oratore putauit aliena. cum cæteri Ariſtotelem ſequuti tria cauſarum genera poſuerint omnium ore celebrata, vnum quod in laude, & vituperatione poſitum eſſet. Alterum, quod ſuaſione, diſſuaſioneq́; conſtaret ſiue Senatui conſulendum eſſet, ſiue populo. Tertum, quod in iudiciis verſaretur. Cicero etiam in ſermone familiari vim deſiderat oratoriam, quam Apollodorus exiguis iudiciorum terminis, quaſi cancellis circumdedit. Poſtremò ad iureconſultos contagio peruenit, quemadmodum in Italia patres, maioresq́; viderunt nephariis factionum nominibus omnia fuiſſe contaminata, nec ætas quidem noſtra perniciosis omnino vacat diſſentionibus. Sperare tamen licet, iuuantibus ſuperis, & Principum prudentia fieri, & æquitate poſſe, vt flagitioſiſsima factionum cognomina prorſus obliuione deleantur. Sed ad rem redeundum. Ateio, Labeonią; Maſſurius Sabinus, & Nerua Cocceius ſucceſsiſſe dicuntur. Nemo exiſtimet hunc illum Neruam fuiſſe, qui poſtea imperauit, non enim tempora congruerent, cum Nerua ſi ab Auguſto ſumatur imperium duodecimus, ſi à Cæſare Dictatore tertius decimus imperauerit, ſucceſſeritq́; Domitiano. Maſſurium Sabinum ſunt qui deſcriptiones omnes iuris ciuilis in volumen collegiſſe trandant,

& in

& in equeſtri ordine perſeueraſſe, & à Tiberio Cæſare publicè reſpondendi authoritate donatum. Neruam Cæſaris etiam familiariſsimum extitiſſe confirmat Pomponius, ſed quæ de reſpondendi authoritate dicuntur obiter quemadmodum Pomponiũ velle videmus diſpiciamus. Vrbe Roma libera accidebat plerunque vt litigatores ambo diuerſa iureconſultorum decreta proferrent, nonnunquam etiã res ita tractabatur, vt æquitate ius opugnaretur. itaque oratoriis lacertis, ac viribus (vt ait Cic.) primo de oratore volumine amẽtatæ iuriſperitorum haſtæ torquebantur, isq́; vincebat, qui cõtorſerat fortius. Itaq; non legum authoritatem obtinebant prudentiũ reſponſa, admittebantur tamen ſi nihil erat controuerſiæ. Auguſtus primum prudentibus, eorumq́; reſpõſis authoritatem dedit, vt eorum decreta pro ſcitis haberentur Imperatoriis, vel quòd iuri authoritas adiiceretur, vel quòd exiſtimaret Cæſar hac ratione controuerſias facilius tolli poſſe, iurisq́; prudentes accuratius reſponſuros nè ſi deprehenderentur erraſſe, & reſpondendi authoritatem amitterent, & omnium iudicio perpetuum ſibi dedecus compararent. Crediderim ego tamen, ſi controuerſum ius eſſet, authoritatem vel à reſpondentium opinione ſcientiæ recipi ſolitam, vel à multitudine idem ſentientium, vel ab eo certè, quod plures, melioresq́; re-

ſpon-

ſponderent. reſcripſit igitur Adrianus reſpondendi authoritatem dari ab Imperatoribus; non peti in beneficii locum oportere. De his tamen ſit ſatis excurſum.

Excvrsio x.

P RIMVS *diuus Auguſtus, ut maior iuris authoritas haberetur: conſtituit, ut ex authoritate eius reſponderent. & ex illo tempore peti hoc pro beneficio cœpit. & ideo optimus princeps Adrianus, cum ab eo uiri Prætorii peterent, ut ſibi liceret reſpondere, reſcripſit eis: hoc non peti, ſed præſtari ſolere. Et ideo delectari ſe: ſi qui fiduciam ſui haberet, populo ad reſpondẽdum ſe præpararet. Ergo Sabino conceſſum eſt à Tyberio Cæſare, ut populo reſponderet, cum in equeſtrem ordinem iam grandis natu, & ferè annorum quinquaginta receptus eſſet. huic nec amplæ facultates fuerunt, ſed plurimum à ſuis auditoribus ſuſtentatus eſt. Huic ſucceſſit Caius Caſſius Longinus, natus ex filia Tuberonis, quæ fuit neptis Seruii Sulpitii. & ideo proauum ſuum Seruium Sulpitium appellauit. is & Conſul fuit cum Quartino, tẽporibus Tyberii: & plurimum in ciuitate authoritatis habuit, donec Cæſar eum ciuitate expelleret. expulſus ab eo in Sardiniam, reuocatus à Veſpaſiano, diem ſuum obiit. Neruæ ſucceſſit Proculus. fuit eo tempore & Nerua filius. Fuit & alius Longinus ex equeſtri quidem ordine, qui poſtea ad præturam uſque peruenit: ſed Proculi authoritas maior fuit. (nam & ipſe plurimum*

potuit)

potuit) appellatiq; ſunt partim Caſsiani, partim Proculiani: quæ origo à Capitone & Labeone cœperat. Caſsio Cælius Sabinus ſucceſsit, qui plurimum temporibus Veſpaſiani potuit: Proculo Pegaſus, qui temporibus Veſpaſiani præfectus urbi fuit: Cælio Sabino Priſcus Iabolenus, Pegaſo Celſus pater: patri Celſo Celſus filius, & Priſcus Neratius, qui utriq; conſules fuerunt. Celſo quidem & item Iaboleno Priſco Aburnius Valens, & Tuſcianus; item Saluius Iulianus.

ASSERVNTVR & alii magnæ authoritatis iuris periti, quorum ea memoria contenti erimus, quæ fit à Pomponio. iis. n. temporibus floruerũt, quibus Imperatorum mores geſta domi, atq; militiæ cognoſcendi maior fuit cura, quàm eos, qui conſulerẽtur in iure, perſcribendi. Annotabimus tamen ſectionem factam inter Labeonem, & Capitonem, nouas peperiſſe ſectiones, inter Proculum, & Caſsium vnde Proculiani quidam, alii Caſsiani ſunt appellati. ſerpit. n. latius, vbi ſemel cœpit diſſentionum origo, & homines quod verum uiſum eſt opinantur, nec veritati poſtea cedunt, turpe putantes ſua non potuiſſe tutari, quod ſanè maximũ vicium eſt. Annotabimus illud etiam Saluium Iulianum, quem edicti perpetui pleriq; faciunt authorem iuxta Aelii ſententiã Spartiani proauum Didii Iuliani fuiſſe, qui duos menſes adiectis aliquod diebus imperitauit Romæ, quem

etiam Herodianus mollisſimum hominẽ atq; effœminatisſimum ſcribit, Imperium etiam a militibus emercatũ aſſerens. Fuit & alter Saluius Julianus eius, qui imperitauit tẽporibus, quem iuris etiam fuiſſe peritum à quibuſdam memoriæ mãdatum eſt. Hæc habuimus Optime Presvl, quæ in l.2. de iuris origine proderemus, non illa quidem mineruam redolentia quod nos quidem vix templi ſumus auſi limina ſalutare, ne dum in ipſam ædẽ prorumpere. Optimo tibi tamen animo tradita; vnde quid ab hoc ingenio ſit ſperandum intelligas, nosq́; vel ad laborẽ horteris, vel certè deterreas. Illud habeto ſi gratum tibi ſenſerimus munus, non ſit licet Phidiæ manibus elaboratum, maiora à nobis propediem expectãda, quorum non minima pars tuis titulis acceſſerit. Omnibus fauſtis, fœlicibusq́; auſpiciis imploratis te valere, agere proſpere, cuncta tibi ex ſententia quæcunque optas euenire & volumus, & precamur, excurſionibusq́; paruis extremam manum imponimus, quæ quoniam exire laribus incomptæ properant tuo certè numine protegentur.

FINIS.

E R R A T A.

Pag.	Verſu.	Errata.	Correcta
12	3	reliuquunt	relinqnunt
27	20	muruatur	mutuatur.
35	24	quinquaſimum	quinquageſimum
46	3	coniecturæ	coniectura
61	10	ἄγραγοι	ἄγραφοι
73	26	quinque	ſeptem
82	2	ſciues	ciues
96	10	effieit	efficit
102	5	ingiuriam	iniuriam
108	13	ſuam	ſua
121	23	im medium	in medium
123	24	Liuius	Licinius
124	25	peragendum	pergendum
146	14	cœperit	ceperit
157	23	eis	cis
162	18	claudemns	claudemus
190	5	obeunduarum	obeundarum.

Ego Frater VINCENTIVS Spargiatus BONONIENSIS Vic. Reuerendi Inquiſitoris approbo hunc librum tradi impreſsioni.

BONONIÆ

Excudebat Ioannes Rubeus, auſpice Mercurio.

M D LXIII.

ANT 13 19.117

9881

XXI
C 42